SZENT-GYÖRGYI ALBERT.

Irta: *Cavallier József.*

Amikor ez év december tizedikén felhangzik a svéd himnusz, a «Du gamla, du fria . . .» a stockholmi zeneakadémia nagytermében, az emberi szellem válogatott képviselői sorában izig-vérig magyar tudós is áll, hogy átvegye az exakt tudományok világának legnagyobb díszét és elismerését, a Nobel-díjat. Szinte látom Szent-Györgyi Albertet ezen a fényes ünnepségen : egymásba font kézzel szerénykedik maga elé merengve. Pedig ez az ünnepség nemcsak neki, hanem a magyarságnak is ünnepe. Talán elsősorban éppen a mi ünnepünk. Hisz ez alkalommal történik meg először a Nobel-alapítvány immáron harminchét esztendős életében, hogy a magyarságát valló, magyar mivoltát hirdető, a külföld gazdagságot és osztatlan megbecsülést biztosító csábítgatásainak ellenálló kutató kapja a díjat, az oklevelet és az aranyérmet Vergilius emlékezetes sorával : *Inventas vitam juvat excoluisse per artes.*

Igaz, szoktunk volt olykor arra hivatkozni, hogy eleddig már hárman is ragyogtak a Nobel-díj fényében. Mindegyiknek volt is valami köze hozzánk. Eleik valamikor magyar levegőt szívtak, magyar kenyeret ettek, sőt kettőnek még magyar neve is van. Ám a sorsközösséget egy sem vállalta már közülük velünk, még ez sem vallotta magát magyarnak, akit ifjúságában erős kötelék fűzött a magyar földhöz. Csakhogy ezt nem is lehet és nem is szabad rossz néven venni tőlük, mert nem voltak magyarok és így mi sem kötötte őket hozzánk. A fajhoz való tartozást, a vele való érzést nem a név teszi. Nem is a vér egymagában vagy a köztünk való élés. Több kell hozzá : a lelki-szellemi áthasonulás, a faj gondolat- és érzelemvilágába való felolvadás.

Szent-Györgyi Albert tudományos munkásságának világviszonylatban való értékeléséből nekünk, magyaroknak is dicsőség jut. Felénk fordul a világ figyelme, mert a világ valamennyi ujságja s tudományos folyóirata hírül adta, hogy az 1937. év fiziológiai s orvostudományi Nobel-díját a magyar Szent-Györgyi Albert, a szegedi egyetem tanára kapta meg.

Nobel Alfréd 1896 december tizedikén halt meg. Alapítványának vezetősége harmincegy millió svéd koronával 1901 január elsején kezdte meg működését. Az öt egyenlő részre osztott kamatokat olyan tudósoknak, írónak és békeapostolnak kell lehetőleg évente kiadni, akik «az emberiség legnagyobb hasznára váltak». Ez az öt díj : a fizikai, a kémiai, a fiziológiai s orvostudományi, a szépirodalmi s a béke-díj. Szükség esetén egy díjat ketté is lehet osztani. A fiziológiai s orvostudományi díj odaitélése dolgában a stockholmi orvosi főiskola, a Karolinska Mediko-Kirurgiska Institut dönt. Hogy ki kapja meg, arra nézve javaslatot tehetnek: a főiskola szenátorai; a stockholmi Királyi Tudományos Akadémia orvosi osztályának tagjai; ama tudósok, akik ezt a díjat már megkapták; az uppsalai, lundi, osloi, kopenhágai s helsingforsi egyetemek orvosi karának tanárai. Szent-Györgyi a biológiai égésfolyamatokra vonatkozó felfedezéseiért kapta meg a díjat, különös tekintettel a C-vitaminra s a fumarsav katalizisére.

Szent-Györgyi tulajdonképpen két nagy felfedezést tett. Az egyik a sejtoxidáció felettébb bonyolult folyamatának végleges tisztázása. A másik a C-vitamin kristályos alakban való előállítása.

Az ember és állat a maga szervezetének energiaháztartását, mint tudjuk, táplálkozással tartja egyensúlyban. Amikor táplálkozunk, vegyületeket, azaz szénhidrátokat, zsírokat és fehérjéket viszünk szervezetünkbe. Nagyobb részük felszívódik, kisebb részük eltávolodik. A szervezetünkbe került szerves anyagok kémiai átalakulása minden életjelenségünk alapja. Ez az átalakulás pedig különböző folyamatokban nyilvánul meg: ezek az oxidáció, a redukció, a hasítás és a szintézis. A szervezet a szükséges energiát az úgynevezett lassú égés során kapja, amikor a táplálék vegyületei oxigénnel egyesülve hőmérséklet-emelkedés és fény nélkül elégnek, vagyis oxidálódnak. A szerves anyagok lassú égésekor mindig víz és széndioxid képződik, akárcsak a magas hőmérséklet- és fényfejlődéssel járó gyors égés esetén. Ezt az oxidációt légzésnek is nevezzük. Ma már tudjuk, hogy az oxidáció magában az élő sejtben történik. Szent-Györgyi tudományos kutatásának középpontjában a sejt oxidációja van. S az életvegytan legújabb történetében aligha van izgalmasabb fejezet az oxidáció mechanizmusát elleső s értelmező kísérleteknél. A sejt oxidációját két jól megalapozott elmélet próbálta érzékeltetni. Az egyik a Warburg-féle oxidációs elmélet. Warburg szerint minden sejtben a kémiai folyamatokat meggyorsító anyag van, a légzésfermentum. Ez veszi fel az oxigént és adja tovább a vegyületeknek. Ezzel szemben a Wieland-féle dehidrálási elmélet azt mondja, hogy az oxigén nem hat közvetlenül az oxidáció során. Az oxidáció lényege a hidrogén elvonása, a dehidrálás. Ezt szintén különleges fermentumok, az úgynevezett dehidrázok végzik el. Az oxidációkor jelentkező folyamatok természetesen nem ilyen egyszerűek, ahogy mi itt erősen vázlatosan elmondtuk. Csak a részletek pontos kémiai ismeretével lehet megérteni, hogy hol kerül egymással szembe Wieland és Warburg, noha az oxidáció értelmezésében mindegyik elmélet beválik a maga helyén. Szent-Györgyi hosszú kutatással és kísérletezéssel megállapította azokat a folyamatokat, amelyek a két elméletet egésszé kapcsolják össze s ezáltal most már teljesen ismerjük a sejtlégzés mechanizmusát. E folyamatok kibogozásában a borostyánkősav vitte a főszerepet. E kémiai képletekkel kellően szemléltethető remek felfedezés méltatásakor mondja Issekutz professzor, hogy «teljes joggal részesült volna ő akkor is a Nobel-díjban, hogyha az oxidációk tanulmányozása közben az aszkorbinsavat nem fedezte volna fel».

A C-vitamin kristályos formában való előállítása, vagyis az aszkorbinsav felfedezése Szent-Györgyi másik nagy alkotása.

Újabb kutatások alapján tudjuk, hogy táplálékunkban kell bizonyos anyagoknak lenniök, különben zavar keletkezik életfolyamatunkban. Ezek a kezdetben különböző néven szereplő anyagok a vitaminok. Tanulmányozásuk Eijkman holland orvos megfigyelésével kezdődik a mult század utolsó évtizedében. Ő ugyanis észrevette Jáva szigetén, hogy a beri-beri betegséget a hántolt rizzsel való kizárólagos táplálkozás okozza. A Hopkins és mások nevéhez fűződő vizsgálatok azt is kiderítették, hogy a különféle vitaminok hiányában különböző hiánybetegségek (avitaminozisok) keletkeznek. Ma már a vitaminok hosszú sorát ismerjük, de nem igen vagyunk tisztában javarészük kémiai szerkezetével és csak nagyon kevésnek sikerült az előállítása. Szent-Györgyi a skorbutellenes és a csontok anyagforgalmát szabályozó C-vitamint állította elő kristályos formában.

A tudomány világában Szent-Györgyit régen hírnév és dicsőség övezi. A Nobel-díj révén ez a fény most a nagyvilágba is átszüremlik, ahol az élet lázas üteme megáll egy pillanatra s hódol a tudományos megismerés hősének.

ADRIA, KARSZT.

I. HAJNAL.

Még hűs a nyári lég. Pitymallik. És megyek.
Konok orom felé. Minden por messze lebben.
Talpam alá hullám dörög dalt száz üregben.
Fejem fölött a zord s a glóriás hegyek.

Izzik a napgolyó. A hágó meredek.
Sokáig szakadék mentén kell csúcsra mennem.
Míg pár vitorla száll, piroslón és gyűretlen.
Hajlékony láthatár felé ellengenek.

Távol: nyulánktornyú, csillámló, zsúfolt város.
A mélyben: széles víz, mely még puhán opálos.
Itt zümmög a vadméh, dönög a zsenge rét.

De már kemény gyémántsugár fut szét alattam
s tündöklőn látom én e ritka pillanatban
a Szabadság s a Fény gigászi Tengerét.

II. ALKONY.

Bukik a piros gömb. A szép nappalnak vége.
Lilás felhők futó árnyéka szigeten . . .
Ott: görcsös fügefák. Zsong, mint sötét selyem,
de kékítőszínű itt még a habok kékje.

Most súlyos gálya száll kristályosfényű égre.
Szűkül a láthatár. S úgy tűnik: végtelen.
Hosszú hídnál hajóm vár ránk. Indulj velem.
Kell, hogy az ős-fenyő hű sugarát elérje.

Puhán ring már az ár s már ibolyaszínű.
Gravosa szirtfalán gyöngyös tajték-gyűrű . . .
Ó, bátor lángoló! Őrködj a gálya ormán.

Öblünkből lámpaláng, innen a Tér izen,
s a szilaj-tarajú, borús-acél vizen
örök hajnal felé röpít az én vitorlám.

III. A KARSZT LELKE.

Csudálatos vidék! Négyszögű kőfalak.
Nem hajlandó e Karszt, — úgy tűnik, — semmi jóra.
Süvölt a szál fenyőn a sirokkó s a bóra.
Kemény, konok sziklán! Szikrázni láttalak.

Fölszítva élsz. Talán rejtőző karsztpatak
vagy a tenger táplál? Ki a titkod tudója?
Gazdag szőlőd s fügéd itt kőfal: munka óvja.
S munkakedvet mi óv e lángos nap alatt?

A szálló páránál, édes víznél és sónál
inkább táplál a Vágy, mely benned izzón sóvár.
Ezért a görcs s csüngő szőlőd s fügéd a fán.

Úgy bizony. Lélek él itt is . . . Ó, rokon-lélek:
gyümölcsöd ez a nép. Millió fürttel élek
ormaid közt, kiket uralt egy Frangepán.

Marconnay Tibor.

KARÁCSONYI BALLADA.

Ott ácsorog a boltok előtt.
Szilaj szemében szörnyű kirakat:
világgyűlölet, elesettség,
didergető, éhes, bús esték . . .
A szája: vad gúny, az ökle: tagad!

Megkaparná a szemetet is,
mert otthon jajgat pár, rongyos kölyök.
De koldus most a rossz szemét is,
kinézhetné a két szemét is:
hiába . . . Hát így tovább csöntörög.

Kibontaná a felhők ágyát,
hadd esne vígan félméternyi hó.
ó, hogy söpörné, mennyi kéjjel,
ó, hogy elturná szerteszéjjel,
hogy kenyér legyen . . . rongyos, pár kiló!

A gyár kilökte. Ki a Szervezet.
Éljen, ha tud! A Pénznek nincs szíve.
Az Isten? . . . Régen elfeledte!
Hinni? . . . Ó, volna néha kedve,
de hát elfáradt régen a hite.

Ott ácsorog a boltok előtt . . .
. . . Hol vannak a régi karácsonyok?
De jó is volna hazamenni,
a pásztorokról énekelni . . .
. . . Megrogyva, lassan, tovavánszorog . . .

Mit is csináltak Betlehemmel?
Hisz olyan volt, mint illatos kenyér!
Kenyér . . . kenyérház . . . így beszélték,
megváltás, élet, illat, szépség . . .
. . . Ökölbe rándul két kérges tenyér.

Lázas szívébe belekémlel:
fekélyes, üszkös, szomorú seb . . .
Ó, hogy szeretne ő szeretni,
az emberekre ránevetni!
Dehát az Ember egyre kevesebb.

S ebben a vesztő pillanatban
alásuhannak gyémántos pihék . . .
A két tenyér utánuk kapkod . . .
s egy édeshangú, kis harangot
hálára kondít szívében az Ég.

Vitnyédi Németh István.

HELÉN.

Irta: *Beczássy Judit.*

A VERANDÁN hárman reggeliznek: Magda itthon nyaral. A viszontlátás örömén már egy hete túlvannak, mégsem tértek még vissza a régi szokásokhoz. Még sok az udvariaskodás, még kissé túlbuzgón tologatják egymás kezeügyébe a kannát, cukrot, vajat, sót, gyümölcsöt. Kínálgatják még. Gaál tányérja mellé hiába készítették oda az ujságot, nem temetkezik még bele. Gaálné nem kifogásol. Magda vendég még. Sem a szájruzsát, sem a cigarettát nem hozta még szóba.

Magda sem érzi a régi, lánykori, otthonos hangulatot. Ha nem is idegennek, de vendégnek érzi ő is magát. Van valami kötelességszerű abban, ahogy mindenáron társalog. Nem hagyja letelepedni a csendet, nehogy azt higyjék, hogy nem örül az itthonlétnek. Minden ujságoláson túlvannak már, alig is tudja, miről beszéljen. Helénről kezd, akit Klárika mellé magával hozott:

— Azt szeretem benne, hogy mindíg jókedvű. — Ismeri anyját, tudja, bogy Helénre ráfér a pártfogás. Ómellette mindíg vénet tartottak, ez meg alig tizenhat éves. Eddig megúszta, még nem szólt ellene az anyja, de sokszor nagyokat nyel. Szeretné kiengesztelni a fiatalságáért. Éppen ezért meglepi, hogy apja hirtelen másról kezd beszélni:

— Ma is melegünk lesz.

Gyanakodva néz rá: ő is Helén-ellenes?... De még felelni sincs ideje, Helén nagyhangon hozza Klárikát:

— Kisztihand Grószpapa — és a kicsi arcát búcsúzáskép a nagyapa bajszához dörzsöli. — Wir gehen schon hinunter...

Klárika csiklandón felnevet, Helén válla fölött visszarepes nagyapára, de már viszi is. Még be sem csukja maga mögött az ajtót, már énekel, csengőn, vidáman pattogó ritmussal. Szinte a kedvének zászlólengetése.

Magda nem biztos benne, hogy apjának elnéző mosolya nem belső elégedetlenséget takar-e? Tekintélyhez szokott és ez a Helén csakugyan konfidens. Tulajdonképpen rá kellett volna szólni, hogy nem így köszönnek. És nemcsak a nagyapának. Ha nagymama megsértődik, kellemetlen nyár lesz... De úgy látszik, nem is vette észre, mert egészen barátságos:

— Kedves a nevetése — és az urát figyeli, helyesel-e? Hogy nem szól, még hozzáteszi: — Ámbár az sem jó, ha valaki mindíg és mindenen nevet.

— Gyerek még... — legyint Gaál és ezzel a legmegnyugtatóbb szót találja el.

Ha azt mondja: fiatal... Gaálné rögtön begubózik. Ami és aki fiatal, az szálka a szemében. Ellenpólus. Meggyőzhetetlen és legyőzhetetlen, tehát gyűlöletes. Be nem vallaná, hogy a fiatalság türelmetlenné teszi és idegesíti, még kevésbbé, hogy féltékeny rá, még csak meg sem szólja. Csak azt szokta hangsúlyozni, hogy a kiforrott, a megállapodott megbízhatóbb. Ezt tartotta világéletében, nála a személyzet csak öreg lehetett. De azért nem foglal Helén ellen állást. Megmosolyogja, amit az ura, vagy Magda mulatságosnak talál — mégis érezni, hogy az elveit nem adta fel. Magda jónak is látja aláhúzni az apja szavait:

— Igazán gyerek még...

Kint a kora reggel dacára forrón tűz a nap. Már beérzik a verandára is, bár még árnyék fedi. A levegő láthatóan vibrál s mintha a rezgésén emelkedne fel hozzájuk Helén nevetése. Hallgatják és Helénre gondolnak. Hogy csakugyan túlfiatal. Annyira, hogy nem is kisasszonyozzák. Nagyképűség volna Fraulein Helént mondani ennek a fáramászó, horzsolásokkal tetovált nagy gyereknek. Éppen úgy nem illene hozzá, ahogy az arcára sem a komolyság. Még a haja is — akár a kedve — rakoncátlanul röpköd, a szája sem nyugszik egy percig sem, vagy nevet, vagy beszél, vagy énekel. A szeme sem marad veszteg, csupa élénkség. Ha csak megmozdul, az embernek kedve támad, hogy rászóljon:

— Aufpassen Helén, aufpassen...

De ő nem vigyázz. Sem magára, sem a tárgyakra. Hihetetlen következetességgel kerül minden előrelátást. A legfurcsább dolgok történnek vele: vasalás közben jut eszébe, hogy a kicsi fürdőjét már lehet készíteni, szalad, kinyitja a csapokat. Ezalatt a vasalója fekete nyomot éget. Míg lecseréli a vasalópokrócot, kifolyik a kádból a víz. Míg felmeri, összetörik a szappantartó, a cserepe elvágja az ujját. Fut a gézért, elvágódik a síkos parketten. Helén ilyenkor halálra neveti magát:

— Aber, nichts geschehen... — és úgy is érzi. Mert vasalópokróc kerül a régi lomok közt, szappantartót lehet venni, van elég a boltban, az ujja meg?... beforr, mire férjhez megy, nő új bőr a térdére is — semmi sem helyrehozhatatlan, minek sopánkodna?

Helén csak peches, de nem tökéletlen. A munka nem áll szerencsétlenül a kezében, a baleseteit nem az ügyetlenség okozza — és valahogy, vele összefüggésben, nem is balesetek ezek. Nem lehet a károkból kázust csinálni, amikor a fájdalmakat sem veszi fel. És még egy: ha a tárgyakra nem is, Klárikára nagyon vigyáz. Vele magával sok minden megesik, Klárikával semmi. Még ha együtt gurulnak is le a lépcsőn, úgy érnek földet, hogy mindketten nevethetnek. Helén orra, térde, könyöke vérezhet, Klárikának baja nem eshetik. Minden ég-földindulásból kimenti épségben. Szinte az ő horzsolásai hirdetik, hogy mennyire vigyáz Klárikára. Mintha

helyette szerezné valamennyit. Mint jó villámhárító, magához vonzza a bajt.

Más erre nem képes. Ha más vigyáz Klárikára, potyog, összevissza üti magát, becsípi a kezét, magára ránt mindent. veszély fenyegeti, száz. Biztonságban csak Helén mellett van. Ezért ülhetnek itt nyugodtan a verandán, amíg lent a kertben játszanak.

Lent a kertben Helén játszik, énekel, de közben gondolkozik. Helén boldog, az élete biztos síneken fut. Jó helye van. Itt is jó, a grószpapánál, talán itt még jobb is. Bőségben él, ehet, amennyi belefér, azért sem szól senki, ha a kredencbe nyúl. Ott tartja az alte gnédige a tartaléksüteményt. Ha játék közben eszébe jut, karjára kapja Klárikát:

— Komm Kleine, komm . . . — és belemarkol, zsebbe is töm, szabad. Nagyszerű hely! Itt az ember nem érzi, hogy szolgál. Hogyan ijesztgették, amikor eljött hazulról, hogy se éjjele, se nappala nem lesz, a gnédigék szekírozzák, a gyerekek rosszak, más kutyája lesz és még hazasír . . . Innen? . . . haza? . . . majd ha megbolondult! . . .

És mennyi ajándék! Az egész bérét hazaküldheti, szüksége egy fillérre sincs itten. Ruhát kap, fehérneműt is, minden lefutott szemű harisnya az övé — mire is költhetne? Már a hazulról hozott holmikat is visszaküldte, hordja a Gréte, van itt neki bőven, szebb is, divatosabb. A kihízottakra gondol, talán azokat is összecsomagolja és ha megkapja a gnédige pántoscipőjét, azt is hozzáteszi, amit most visel. Hadd lássák otthon, milyen jól megy neki . . .

Dicsekvő leveleket is irogat. A Frau Lehrerinnek, a postáskisasszonynak, a sarki fűszeresnénak, az egész szomszédságnak. Hadd tudja meg az egész város, hogy szerencsét csinált.

Van képeslap, levélpapír, bélyeg is elég az íróasztalon. Este, ha Klárikát lefektette, kimegy a cselédszobába és ír. Nem azért, mintha dugdosná a bentről elvett holmikat — senki sem szólna miatta — mégis nyugodtabb kint. A cselédek egy szót sem tudnak németül, azt írhatja előttük, amit akar. Odabent talán kérdezgetnék, vagy beleolvasnának. Az alte gnédige mindent szeret tudni.

Az alte csak úgy tesz, mintha semmit sem bánna, azért mindenbe belebeszél. Nemcsak őt lesi, faggatja a gnédigét is:

— Mit ír az urad? értetek jön? biztos? majd megint közbejön valami és vissza is egyedül utazhatsz Klárikával. Mért nem most vette ki a szabadságát? vagy jöttetek volna ti is ősszel. Nem jó a férjeket egyedül hagyni. Ellátja jól a szakácsnéd? vagy az is ilyen gyerek? . . . — Nem lehet mindenki olyan öreg, mint ő! . . . Azt hiszi, nem érti, amit magyarul mond? . . . Azértis jobban ficánkol előtte, csak azértis gyerekeskedik és nem hízeleg neki. Pukkadjon meg! . . .

De a grószpapát szereti. Finom és kedves öregúr és ha az alte nem látja, az arcát is megveregeti. Már hányszor lefényképezte a

kicsivel! . . . Még képet is adott, hogy hazaküldhesse. Mindent odaad, amit megdícsér. A zsebében cukrot hord, szép ezüstdobozban, abból dug a Klárika szájába. Csak azt kell mondani:

— Ach, wie fein! . . . — már dug az övébe is. Ó, már kitanulta a grószpapát, könnyű tőle kapni, csak ügyeskedni kell. Ha előveszi a pénztárcáját, csak oda kell somfordálni Klárikával és azt kell mondani: — Schau Kleine, wie viel Geld hat grószpapa — és már ad egy pengőt. Van neki, sok, adhat.

De már neki is van. Ha a bérét hazaküldi is, már gyűlnek a pengők. Egyszer talán leveteti magát azzal a fényképésszel, aki Klárikáról a nagyképet csinálta. Hogy egészen rajta legyen, még a cipője is. Aztán bekeretezteti, hazaküldi, megírja, hogy akasszák a komód fölé, hadd lássa mindenki, aki hozzájuk megy, hogy milyen nagy lett, hogyan meghízott és milyen divatos. A Hansnak is küld majd egyet . . . azaz talán nem is . . . Talán nem is véteti le magát, nem szórja szét a pénzt . . .

Helén játszik és énekel, de a feje tele van tervekkel és a szíve vággyal. Ha hancurozik is, nem olyan gyerek már, mint ahogy gondolják. Nagyon is jól tudja, hogy két év mulva tizennyolc lesz és két év mulva Hans is felszabadul. Neki két év alatt annyit kell gyüjteni, hogy Hanssal a pékséget megnyithassák. Ha még két évig Klárika mellett marad és tovább is mindent kap, együtt lehetne az ötszáz pengő. De csak lehetne. Mert az nem biztos, hogy amit hazaküld, azt félrerakosgatják . . . Jobb volna itt takarékba tenni, hadd tudná, mije van. Mert a Hans is gyüjt már . . .

A reggelizőasztal felett enyhe unalom leng. Magda menne már a szobájába, de elsőnek nem indulhat. Most már szándékosan hallgat, nehogy beszélgetés kezdődjön és tovább nyúljon ez a semmittevés. Szereti hirtelen felhajtani a teáját és tovább. Nem eszik mellé soha semmit, nehéz kivárni, míg az öregek végeznek, Míg apja tempósan felkeni a vajat, míg mézet csurgat rá és körülményesen csavargatja a kanalat, hogy a szálas méznek fonalát szakítsa, Nehéz kivárni anyja kavargatását, a kávé-hűtögetést, aprítást, kanalazást.

— Azelőtt nem szürcsölt — gondolja a fiatalok türelmetlenségével és szégyeli a gondolatért magát. Szeretne elnézőbb lenni, de nem megy. Le kell fogni az idegeit, hogy fel ne ugorjon és el ne szaladjon. Az almarágás nyiszogásától már egyenesen borsódzik a háta. A minden reggeli penitencia nem akar véget érni. Már a morzsákat csipegetik, mégsem állanak fel. Olyan elszántan ülnek, hogy Magda rosszat sejt. A torka is összeszorul bele, ahogy elgondolja: — Most valami prédikáció jön . . .

Van valami a levegőben. Valami feszültség érződik abból, ahogy semmiképpen nem akarnak megmozdulni. Kínos a csend, de mintha még kínosabb lehetne, ami majd megszakítja. Szinte fél is már az első elhangzó szótól. Magdának vannak ilyen előérzetei. Egy titkos

szeizmográf jelzi néha benne a következő percek viharát — de most nem tudja, mire gondoljon. Anyja mond majd valamit ? vagy apja? őt akarják leckéztetni? vagy valami rossz hírt közölni? otthon volna baj? Gézával? mi lehet? . . .

Már a végsőkig ideges, mire apja felemelkedik. Szinte felsóhajt a megkönnyebbüléstől, hogy végre mégis. Maga is feláll és már enyhültebben nézi a tempós készülődést. Ahogy megrezgeti a lábszárát, hogy fennakadt nadrágját a helyére rázza, ahogy szemüvegét visszacsúsztatja a tokjába és ellsülyeszti, még a zsebeit is megtapogatja — ó de sokszor látta mindezt ugyanígy. De most mégsem jön a búcsúcsók utána. Mikor keze a szíve fölött a pénztárcát éri, láthatóan megjátszott közönnyel néz a feleségére :

— Hja igaz, már tegnap is elfeledtem, nem te vettél ki tőlem tíz pengőt?

— Éééén? . . . — csodálkozó és sértődött Gaálné hangja.

— Te sem? — fordul Magdához.

— Már hogy vettem volna?

— Akkor nem értem.

Gaálné harcrakészen pattan fel a helyéről és már az ura mellett áll :

— Hogyan is kérdezhetsz ilyent? Hát mikor nyúltunk mi a pénztárcádba? Mielőtt gyanusítasz, meg kellene gondolnod, hogy mire is költöttél?

— Éppen az, hogy véletlenül nagyon is jól tudom, hogy mire költöttem. Tegnapelőtt váltottam egy százast, kilenc tizest tettem el. És tegnap reggel, mikor magamhoz vettem a tárcámat, már csak nyolc volt benne. Gondoltam valamelyiktek —

— No de édesapám ezt nem gondolhatta. — Magda már tudja, hogy az elébb nem oktalan előérzet fojtogatta, hogy ez a kínos kérdés ülte meg a verandát az egész reggeli alatt. De attól sem lehet nyugodtabb, hogy előre megérezte. Már ő is mellettük áll, már ő is érdekelt fél, izgatottan kapcsolódik a vitába : — Biztos, hogy a váltás óta nem vásárolt semmit ?

— Már hogy a csudába ne volna biztos ! Hát minek néztek ti engem? Két napra csak szolgál még a memóriám? Én sem vagyok hülye ! . . . Szombaton, hazajövet vettem azt a kosár szőlőt, százassal fizettem. Az aprót a patkóba tettem, kilenc tizest ide. Vasárnap reggel már hiányzott egy belőle és ha tudni akarjátok, ma reggel megint egy. Ezért kérdeztelek benneteket, mert a jelen pillanatban a kilencvenből kereken hetven maradt. Márpedig, amióta a szőlővel szombaton hazajöttem, tudomásom szerint, nem mozdultam ki a házból, semmire nem adtam ki egy vasat sem. Nem beszélek én a világba. Nahát ! . . .

Ahogy egyre jobban belelovalta magát a méltatlankodásba, már nem tudott egy helyben megállni, fel-alá járt. Kiverte a

meleg. Bosszusan rántotta elő a zsebkendőjét és végigtörült vele a tarkóján.

A két nő csak állt. Tekintetük fel-alá kísérte, elképedve hallgatták. De amikor Gaál kimondta, hogy ma is ... ma is újból hiányzott egy — döbbenten meredtek egymásra :

— Furcsa ... — halkult el Magda, de anyja hangja már szenvedélyes :

— Szörnyű ! ... Elgondolni is szörnyű, hogy a házunkban tolvaj van !

— Nem feledte édesapám a pénztárcát a zsebében, amikor Julis a ruháját kivitte kefélni?

— Nem feledtem a zsebemben. Ahogy negyven éve egyszer sem felejtettem el kitenni az éjjeliszekrényre, úgy szombaton sem felejtettem el. És ahogy negyven éve minden reggel megszámolom a pénzemet, mielőtt visszateszem a zsebembe, ugyanúgy megszámoltam tegnap is, meg ma is. Tegnap nyolc volt, ma hét.

Gaálné alig tudja végighallgatni a szóáradatot, máris szembefordul Magdával :

— Mért gondolod, hogy a Julis? — olyan méltatlankodó a hangja, mintha őt magát vádolnák. — A Julis öt éve van itt és egy gombostű sem tűnt még el a kezén.

— Tudom. De mégiscsak ő jár a hálóban.

— Akkor a Rozit is meggyanusíthatod. Takarítani ő is segít bent.

— Csakhogy akkor édesapa már kijött a pénztárcával.

— Ne veszekedjetek. Attól az én pénzem még nem lesz meg. Különben sem első eset. Egy idő óta észrevettem, hogy valaki rájár. De amíg csak az apróból hiányzott, nem szóltam, mert mégis megtörténhetett, hogy talán nem jól emlékeztem és tévedek. Egy sör, vagy a villamoson kaptam rosszul vissza, mit tudhattam, megeshetett, hogy elszámoltam magam. De most? ... kissé túlságosan megjött az illető étvágya.

— De mikor férhet hozzá, ha ott van édesapám mellett az éjjeliszekrényen?

— Például amikor fürdök és borotválkozom.

— De ki megy akkor be? A Julis terít, a Rozi a reggelit készíti — Gaálné szinte diadallal vág közbe :

— Ki? ... A Helén ! ... Nem a hálóba viszi Klárikát, hogy arrólfelől rákopogjon apádra és sürgesse? ...

Magda szíve erősen ver. Olyan hihetetlen — és mégis úgy kell lenni. És milyen szégyenletes ! ... Mintha ő maga osont volna be lopni és most lelepleznék ... Már azt a tehetetlenséget is szégyeli, hogy nem találhat szót Helén mentésére. Anyja az előbb Julist és Rozit abban a pillanatban felmenthette, amikor a kérdezgetése gyanusított. Már az a bizalom is meggyőző volt, ahogy gondolkozás

nélkül védelmébe vette. Ő meg csak a nevét hallotta Helénnek és elnémult tőle. Hiába idézi maga elé a gyermekien nyilt tekintetet, a gondtalan nevetést — nem tisztázza, nem bizonyíték, nem szól mellette semmi. Elég, hogy a nevét kimondták, máris látja Helént, ahogy reggel karjára kapja Klárikát... Igen, mindég akkor, amikor a nagyapa már fürd'k. Meg is indokolja, hogy azért kell bekopogni, mert ha nem szólnak rá, soká marad a fürdőszobában... Magda most azt is látja, hogy ilyenkor odamegy az éjjeliszekrényhez. Elképzelhető, hogy így történik, mégsem ettől gyúl láng az arcára, de hogy Klárika is vele van ilyenkor!... Hogy ott ül a karján és látja, hogy belenyúl a pénztárcába...

Még formát sem öltött a vád, még egyikük sem mondta ki, hogy Helén a tolvaj, de az elveszett pénz mellett már mindegyikük látja mindazt, ami az utóbbi időben elveszett. Azt a sok zsebkendőt, ami egy-egy sétánál «biztosan kicsúszott», a Klárika aranyláncát, ami «biztosan kinyílt magától», az ezüst gyűszűt, ami «biztosan az erkélyről gurult le és az uccán valaki felvette», a töltőtollat, a cigarettaszipkát, a... Ki tudná hirtelen mind összeszámlálni, amik mind valami elfogadható kifogás kíséretében tűntek el?... Magda eddig soha semmi kárért, elvesztésért nem tette még magában sem felelőssé Helént — most az összesekért.

— Lehetséges? — gondolja — hogy a nyilt tekintet csak alibi?... — De érzi, hogy lehet. A leghalkabb tiltakozás sem ébred fel benne: — A Helén nem olyan... a Helén nem tenné meg... soha még egy gombostű sem veszett el a kezén... — Nem, nem mondhatja.

Helén lent énekel, hangos és vidám. Nem is sejti, hogy amikor Klárikát a kis szekérben huzogatja a kavicsos úton, ugyanakkor már a bírái előtt áll. A hívó hangra még gyanútlan készséggel feleli:

— Sofort!... — és a kicsit karjára kapva, kettesével veszi a lépcsőket. A futástól pirosan robban be a verandára: — Hier!... — mosolyogja a három zord, ülő alak felé és csak akkor sápad el, amikor a gnédige feláll és kiveszi a kezéből Klárikát. Elszántság van ebben a mozdulatban, ellenséges és csupa szimbolum. Maga sem érti, miből érzi meg, hogy a biztos síneken futó élete ebben a pillanatban kisiklott. De érzi. Talán abból, ahogy a gnédige a szívére szorítja Klárikát, ő meg elárvult karokkal csak áll ott. Már a szó is fölösleges, kérdés sem kell, mindent tud. Hogy a grószpapa észrevette, az alte kitalálta — vége... Lehajtja a fejét és most először nem hangos, alig hallani, amit mond: — Soll ich alles zurückgeben?...

Erre nem tud egyikük sem felelni. A történtek ellenére is olyan ártatlan a kérdés, hogy ők sütik le tőle a szemüket. Ebben a pillanatban még Gaálné is megsajnálja:

— Akkor én most telefonálok a Deutsches Heimbe — mondja, felkel és örül, hogy kimehet.

Magda, ölében Klárikával, egészen halkan szól:

— Dann packen Sie ein . . .

Helén megadta már magát. Nem is gondol bocsánatkérésre, tudja, hogy hiába. Itt minden szabad volt, itt semmiért sem szóltak, de ha ezek egyszer büntetni akarnak, akkor büntetnek is. Megindul az ajtó felé. De mintha a kilincs a kezéhez nőtt volna, kétségbeesetten nézi Klárikát.

Az is megért mindent. Beszélni még nem tud, két könyörgő karja hívja vissza, ahogy feléje tárva röpülne hozzá.

— Add ide a kicsit és nézz utána, mit csomagol össze, — veszi át Klárikát a nagyapa és Magda megadással indul Helén után.

De nem megy be hozzá. Nem tudna ott állni, lesni ellenőrző szemmel. Ahogy az öregekkel együttmaradni sem tudna most. Legszívesebben maga is csomagolna. Mintha rajta esett volna sérelem és mintha a szülei okozták volna. Tudja, hogy igazságtalan, mégis úgy érzi, az anyja üldözte ki Helént. Szinte hallja, hogyan telefonál egy «kiforrott, megállapodott»-ért. Előre is gyűlöli az eljövendő kisasszonyt és a tehetetlenség könnye buggyan ki a szemén.

Helén már nem énekel. Könnye sűrűn hull a kofferjébe.

A verandán Klárika bömböl Helén után, a nagyapa nem tud mit kezdeni vele.

Csak a nagymama elégedett:

— Nem mégy még a hivatalba drágám? — és tapsikolva édesgetné magához a kicsit, de az le nem veszi szemét az ajtóról, amely Helén mögött örökre bezárult.

SZIKRÁK HULLÁSA.

Rohant a vonat át a dombon . . .
A vén mozdony sipolt hörögve
S záporként hullottak a szikrák
Sínre, kőre, bokorra, rögre.

Ott ragadtak, ahova estek,
Szárnyatlanok, szállni nem tudtak,
Kicsi lelkük fakóra sápadt
S a száraz rögön kialudtak.

De ím a véletlen kezében
A nagy csoda életre támadt:
Egy erősebb szikra megperzselt
Néhány lehajló kis fűszálat.

Hogyan történt? Örökre rejtély.
Átadta, ami benne láng volt.
Pillanat csak s a dombnak hátán
Fű és kóró ropogva lángolt.

Én néztem a vonat ablakból
Gyors táncát a sok piros nyelvnek
S egy kis bokor tűzruhás ága
Elibém meredt kérdőjelnek:

Lobban-e majd láng én utánam?
Vagy a föld, hová hulltam, szikla
S elalszom ott erőtlen meddőn,
Mint testvérem, a sok kis szikra.

Vathy Elek.

MARIUS ÉS KALLISTA.

Irta: *Hamvas Béla.*

1.

Lehet, hogy Charles Kingsley «Hypathia»-jának hatása alatt történt, amely művet az angolok máig is legjobb történeti regényüknek tartanak. És valóban: az alexandriai kor itt oly hűséggel jelenik meg, annyira szellemi ugyanakkor, amikor fizikai, oly mély s egyúttal fizikailag érzéki, hogy bár minden mondatában tökéletesen megírt regény, mégis pontos történettudomány. Az idő rajza époly kifogástalan, mint amilyen plasztikusak az alakok; a város leírása époly élénk, mint amilyen hű. Talán az, hogy ez a regény nagy hatást tett, volt az oka annak, hogy az érdeklődés afelé a világ felé fordult, amikor a kereszténység a pogányságból éppen kiválni készült: a második és harmadik század Rómája, Görögországa, a nagy északafrikai városok felé, ahol filozófiák, szekták, vallások erjedtek, próféták, szónokok, vallásalapítók küzdöttek, zavarosan, egymásbagabalyodva, emberek, csoportok, iskolák, amíg végül minden egyéb lehanyatlott s diadalmasan kiemelkedett a keresztény vallás.

Más oldalról úgy látszik, hogy Kingsley műve is már egy korábban támadt érdeklődés szülötte. Nem a «Hypathia» inspirálta azt, hogy egyszerre oly sokan ama erjedő, nehéz, homályos és rejtélyes kor felé fordultak, hanem az érdeklődés felébredt s ennek eredménye a «Hypathia» is. 1850 körül a történeti erők ugyanolyan viszonyba kerültek, mint amilyenek a második és harmadik században voltak. Kingsley korában a megerősödött pogányság, amelyet a XVIII. század szelleme táplált, ismét szembeszállt a polgári világ elgyengült kereszténységével. Ha az ember a negyvenes és ötvenes évek szellemi mozgalmait nézi, úgy látja, tele van egy új pogányság megnyilatkozásaival. A másik oldalon pedig mintha az ellanyhult kereszténység is új erőre kapna. Angliában Kingsley nyomán így lett az új pogányság szellemének kifejezőjévé Walter Pater «Marius the epicurean», az újraéledő kereszténység szellemét pedig egy mű sem mutatja jobban, mint Newman bíboros «Kallista» című regénye. Amaz az esztéták világára volt hatással, új iskolát alapított, az előbbi á korszak romantikájánál nemesebb, tisztább, klasszikusabb ízlést hirdetett. A bíboros regénye nem az esztétikusokat vette célba, hanem az elanyagiasodott, elpolgáriasodott vallásos magatartást akarta egészen új, más szóval: egészen régi, eredeti és ősi keresztény alapokra helyezni.

2.

Egy szemelvény Pater «Marius»-ából mindennél többet mond. E részben a régi pogány vallás általános lelkületét vázolja fel:

«Mint, ahogy a kereszténység diadala után a régi vallás a legtovább vidéken maradt fenn és végül csak paganismus, — a falusiak vallása — lett... a régebbi században is a pogányság ősibb és tisztább formáit olyan helyek őrizték, amelyek a városi élettől távol állottak... A házi tűzhely itt, amelynek szikrájából született csodálatos módon a kis Romulus, még oltár volt; az isteneknek bemutatott legméltóbb áldozat az ifjú férfiak

és nők tökéletes testi egészsége ; s hogy ezt megőrizzék, erre szolgált a házitűzhely vallásának szigorú megtartása. Inkább a szokások és érzések vallása volt ez, mint a tényeké s a hité, mindig határozott helyekhez kötve, az öreg tölgyhöz, a legelőn lévő sziklához, amelyet az időjárás, mint egy titokzatos emberi művészet, formált, az árnyas ligethez, amelybe, ha az ember belépett, önkéntelen e szent szavakra fakadt : Istenség van jelen ! Numen inest ! — s ezért ez a vallás összhangban állt egy csendes nép jellemével, a vidéki élet színjátékának közepette, mint az az egyszerűbb hit az emberekben, amelyet Tibullus kifejezetten az idővel hoz kapcsolatba, azzal az idővel, amikor még pompa nélkül imádták az ősi, fából faragott istenségeket, amelyek egyszerű és kicsiny kápolnák szűk terében állottak . . .»

És hadd szóljon Newman is saját szavával, talán regényének legfontosabb helyén, amikor Kallista megismerkedik az evangéliummal :

«Milyen új világba lépett ! Az előbbihez hasonlítva oly puha és homályos volt minden. Bátyja egészen telebeszélte fülét a pogány életbölcseség mondásával : élvezd a jelent, ne ígérj magadnak semmit, mielőtt beteljesül. Természetesen nem tudott a jelennek olyan mértékben örülni, ahogy bátyja kívánta, a jövőből azonban semmit sem ígért magának. S most milyen másképen hangzott e könyv tanítása ! Itt éppen az ellenkezőjéről volt szó, mint amit neki ajánlottak, arról, hogyan kell a jelent feláldozni a jövőnek, a láthatót oda kell adni, hogy az ember hitében megnyerje az érzékfölöttit. Ez a tan olyan volt számára, mint egy varázsital s eleinte oly különösen hangzott ! A jelenben is boldogságot és gazdagságot csak ott talál az ember, ahol elhagyja azt . . . Az út az igazi örömhöz nem a megnyugváson keresztül vezet, hanem úgy, hogy az ember vágyait elfojtja ; az út a hatalomhoz az ájultságon keresztül, a győzelemhez a legyőzetésen keresztül, a bölcsességhez a tudatlanságon keresztül, a megdicsőüléshez a megalázottságon keresztül. Felismerte, hogy van magasabbrendű szépség is, mint az, amely a természet világának rendjében és harmóniájában megnyilatkozik és van mélyebb és áthatóbb béke, mint az, amely az értelem vagy ösztön erőinek gyakorlásából fakadhat. Most, csak most értette meg azoknak a közönyét a földi dolgok iránt, akik a természettől eloldották magukat, eloldották éspedig nem azért, mert adományaiban nem részesültek, hanem azért, mert magasabb kincsek birtokában voltak . . .»

3.

Amióta ez a két mű megjelent, több mint nyolcvan esztendő múlt el és teljesen kibontakozott az a szellem, amelyet az egyik oldalon a «Marius», a másikon a «Kallista» képviselt és bizonyos tekintetben megindított, de a kezdő hangot egészen biztosan megütötte. Azóta csaknem összekapcsolódott egyfajta pogány érzület azoknál az embereknél, akik magas és kényes ízlést képviseltek, a klasszikával, az antik vallással, a paganizmussal, a vidék és a természet tiszteletével. Mintha sohasem élt volna olyan művész, aki a kereszténységet és a klasszikát együtt vallotta volna. Körülbelül nyolcvan éve, hogy klasszikus csaknem teljesen egyenértékű azzal, hogy pogány. És visszamenően is még a reneszánsz művészetében is, ahol klasszikus vonásokat vélnek fölfedezni, ott rámutatnak a pogány hajlamokra. Igy vallja ezt az angol, a francia, a német és olasz irodalom és gondolkozás. Ez Pater és a «Marius» álláspontja : mintha tiszta szépség csak az antik vallásból és a görög-római mitológiából fakadhatna.

S azóta mindazok, akik Newman mögé sorakoztak, gyanakodva néznek minden tiszta és kristályos formára, kényes ízlésre és magas, finom szellemiségre. Mintha a kereszténység nem ez volna, — azt mondják, ennél sokkalta több, a világi, érzéki, formai szépségnél magasabb és ugyanakkor mélyebb.

Pater nyomán az új pogányság hatott Ruskin nagyhatású működésében, amely egy Oscar Wilde és Swinburne költészetében jutott kifejezésre. Ugyanez az áramlat, bár semmi kapcsolatban sincs az angollal, mégis azonos erőkből fakad Franciaországban egy France, Mallarmé művészetében és a parnasse költőinél. Olaszországban Carducci és köre, Németországban George és számos más költő és író, Eulenberg, P. Ernst stb. vitték tovább a klasszika pogány gondolatát, amíg ma aktív szellemi erő lett, irány világszemlélet, magatartás: — egész életrend és embertípus.

Newman bíboros műve pedig az új katolikus mozgalom kiindulópontja lett. Persze nemcsak a «Kallista», hanem a bíboros költeményei, elméleti művei is. Egyetlen írásnak sem volt erre a szellemiségre olyan elhatározó hatása, mint Newman «Apológiájának» és két «Grammar»-jának. Közvetlenül belőle fakadhat Blondel Maurice «Action»-ja, amely semmi egyéb, mint a katolicizmus modern harcos síkraszállásának riadója. Innen indult Maritain és Aquinói Szent Tamás új iskolája. A német Haecker éppenúgy innen merít, mint Guardini, mint Przywara és az olasz Papini és a francia Mauriac. Még az orosz Berdjajew, a mai korszaknak kétségtelenül legnagyobb keresztény történetfilozófusa sem tudta kivonni magát Newman gondolatainak hatása alól. S mint a másik irány és oldal, ez is több, mint egyszerűen könyvekben lefektetett szellemiség. Világszemlélet ez, amely aktívan itt van, helyet foglal el, táplál, ösztökél, parancsol, éleszt, uralkodik: világszemlélet, embertípus és magatartás.

És e két irány szembenáll. A nyolcvan év előtti helyzettől a mai abban különbözik, hogy akkor váltak el egymástól és fordultak egymással szembe. Ma a helyzet kiélesedett: már harcolnak, már tudják, hogy egymásnak legnagyobb ellenségei. Igy: legnagyobb. Lehet, hogy egyedüli ellenségei. Ahhoz, hogy a pogányság az emberek szívében győzzön, ahhoz éppen ezt a katolicizmust kell kiirtani; ahhoz, hogy a katolicizmus győzzön, éppen ezt a pogányságot kell letörni. S úgy látszik, hogy a nagy ütközet, amely a «Marius»-sal és a «Kallistá»-val megindult, most van eldűlőben.

4.

Hogy a szembenállás a maga jelentőségében és nagyságában exponálódott, két rendkívül fontos tényt kell célba venni, ami mindakét oldal figyelmét el szokta kerülni.

Az egyiknek megértéséhez legjobb, ha az ember előveszi a «Hypathiát» és meggondolja, hogy a kereszténység sohasem tett olyan mély hatást, mint Északafrikában, Szent Ágoston hazájában, s különösen Alexandriában, a hellenisztikus műveltség tűzhelyén, a rómainál sokkalta finomultabb és magasabbrendű társadalomban. De éppen itt volt legnagyobb ellenzéke is. A kereszténység ellen itt nem a hatalomra támaszkodva és erőszakkal küzdöttek, mint a római birodalom egyéb részein. Alexandria a szellem városa volt, e korban Athén utóda, ahol minden szót megmértek, megkopogtattak, milyen súlya van, milyen anyagból készült s nem üres-e? A kereszténység alexandriai ellenzékének embere ugyanolyan vallásos, ugyanolyan hívő,

ugyanolyan mélyen jótakaró és istenkereső volt, mint bármilyen Krisztushívő. Csak éppen nem volt keresztény, hanem valamilyen gnósztikus iskola híve, szektárius vagy talán egyéni filozófiát, vagy vallást alapított magának. És Alexandria óta a kereszténységnek mindig és minden időben volt ilyen ellenfele, aki nem a hatalomra támaszkodott, hanem a vallásra, — egy *másik* vallásra. A második század végétől ezeket az ellenfeleket eretnekeknek hívták s az egyházatyák több mint száz évig írták tüzes és harcias könyveiket ellenük. A kereszténységgel párhuzamosan mindig jelentkezett valamilyen eretnekség, akár fehérsapkásoknak, akár valdenseknek, szimonitáknak, karpokratiánusoknak hívták őket. Görögország és főképpen Délfranciaország, Oroszország, Németország, de más területek is tele voltak ilyen titkos, lappangó, elrejtőző eretnekségekkel. Nyíltan ez az ellenzék csak az újkor elején lépett fel, de akkor sem a kereszténységgel, csak a római Egyházzal szemben. Maga a kereszténység ellen csak a XVIII. század racionalizmusa indította meg a harcot. S ez az eretnek, újkori, racionalista tradíció változott az 1850-es évek körül az új pogánysággá.

5.

A másik tény, amit figyelembe kell venni, az előbbinél sokkalta fontosabb. A leghelyesebb, ha az ember a helyzetet így próbálja megformálni: a mai Newman-alkatú keresztény és a Pater-alkatú pogány között az eltérés tisztán szellemi. Életrendbeli különbség a kettő között nincsen. Mind a kettő azonos embertípus képviselője. Az új keresztény és az új pogány az a típus, akit általában és közönségesen idealistának szokás nevezni.

Ne elégedjünk meg e közhellyel és nézzük meg, mit jelent az idealista kifejezése. — Ez az ember «az a szellem, aki nem függ semmitől, amit általában hisznek, túl van érvényesülésen, pénzszerzésen, megveti Caesart éppenúgy, mint Pánt, elkülönül a családtól, nem törődik a közbecsüléssel, hatalommal, még saját belső gazdagságával sem és gőgnek tartja, ha valaki saját személyi előnyére cselekszik ... Ezek a padlásszobákban lakó szegények ... alázatosak, türelmesek, kitartók, fütyülnek a méltóságra és a rangra, mert a szellemiség oly szikrájának birtokában vannak, amely e világban nem tart semmit érdemesnek sem tenni, sem remélni.»

Igen: ez az idealista, ez a sajátságos, sokak szerint nevetségesen irreális álmodó, gyakorlatiatlan és a csillagokba néző, aki a gödörbe zuhan, de nem törődik vele, ha megbotlik s vállat von, mikor hahotáznak rajta, s türelmesen, makacsul, fanatikusan kitart amellett, amit gondol. Nem lehet megtörni és megzavarni. Éhezik? Fázik? Mellőzik? Elhagyják? Üldözik? Megalázzák? Mit bánja! Nem veszi komolyan e világ nevetését és megvetését. Tudja mit akar. — Hát mit is akar tulajdonképpen?

Ez a kérdés rögtön érthetővé válik, amikor az ember megtudja, hogy a fentebb idézett rajz Alain egy tanulmányából való, amely a szentről szól. Az idealista atyja, ősképe: a szent. Tőle nyerte türelmét, alázatát, makacságát és tudását, a világ dolgaival szemben tanusított végtelen közönyét fensőbbséges nyugalmát és a csillagokba néző szemét. Igy érthető egyedül az a határtalan megtörhetetlenség, amely kibír koplalást, gúnyt, szenvedést, magányt, így érthető meg az a meg nem ingatható valami, ami ebben az emberben él, mert ennek alapja nem gondolkozás, rögeszme, bolondság. Amin az idealista áll, az tulajdonképpen: a vallás.

6.

A Newman-típusú új keresztény és a Pater-típusú új pogány egyező vonása az, ami minden ellentét alatt a mélyben összeköti és azonos forrásból fakadókká teszi őket: a zajos, üzleti, gyakorlati, a politikai, a városi élettől, világtól, divattól, sikertől, sajtótól, szórakozástól távol álló s ezt a világot megvető, ezen túlemelkedő életrend, amely magányos, elzárt, tiszta és szellemi. Akárhol jelentkezzék is ez a típus, magatartásában egyforma. Legyen művész, akkor magára marad, mint olyan egyéniség, akinek nincsen társa és nem talál elismerésre. Nem a technika a tetszetősség, a sikervágy ösztökéli. Mi az, amit megformál? Tudjuk már, hogy kicsoda s nem lehet kétség afelől, hogy mit alkot. — Ha tudós, kutatásaival úgy jár, mint a művész alkotásaival. Ha gondolkozó, remeteségben marad. Ha tanár, csak egy-két fanatikus tanítványa van. Manapság alig van hivatás, ahol ez az ember ne jelentkezne. De nincsen egyetlenegy hivatás sem, ahol ez az ember csak egy szikrányi sikert is elér. Arról lehet megismerni, hogy rejtélyes, de meg nem törhető tudata van a «jobb»-ról, a magasabbról, amint mondani szokták: az ideálról. Nem ideál ez: — vallásos magatartás. Ez a szent utóda.

Egy pillanatra se higyje azonban senki, hogy a szent olyan egységes emberi eszmény, aki az egész történet folyamán mindig azonos formában jelentkezett. A mai korszak idealistája még nagyon is magán viseli ama típusnak vonásait, amelyből keletkezett: a szerzetesét. Sok tekintetben még ma is az. Visszavonult, kivonja magát az alól, amit világinak hív. Az idealizmus nem más, mint a szerzetesi életforma behatolása a magánéletbe. Mikor lépett fel az idealizmus? — a XVIII. században, amikor a racionalizmus marni kezdte a szerzetességet. S akkor a szerzetes kijött a kolostorból és típusa elterjedt a filozófusok, a tudósok és művészek között. Már nem intézményes többé. Mindenki maga veszi magára a szabályokat, de ezek a szabályok tulajdonképpen nem mások, mint a szerzetesi fogadalom változatai.

De a szerzetes nem végső forma és nem a szent legősibb alakja. Ez az alak: a mártír. Ez az az ember, aki egyszerre és tudatosan egész életét odadobja az eszményért, aki vérét áldozza, hogy tanuságot tegyen a gondolatért, amelyet képvisel és vall. A vértanu a szent legintenzívebb, legközvetlenebb alakja. Ő az abszolút szent. A szerzetes nem egyéb, mint a mártírnak már elgyengült, elhomályosodott árnyéka. Már nem tüzeli oly mélyről és közvetlenül az áldozat nagy ténye. Már enyhébb, simább, szelídebb, engedékenyebb életforma. De a mélyben még ott lappang az, ami a szentben a lényeg: az élet feláldozása, a földi létről való teljes lemondás az eszmény érdekében. És ami az idealistában rejtőzik, nem egyéb, mint a barát megenyhültebb, megalkuvóbb, meggyengültebb formája, ami benne a lényeg: az önként magára vett szerzetesi fogadalom. Ahogy a szerzetesség nem más, mint megenyhült és megsáppadt vértanuság, az idealista életrend sem más, mint elsáppadt szerzetesség. — Igy változott a szent életformája századokon keresztül a vértanutól a szerzetesen át a modern idealistáig.

És különös paradoxon: az Egyház és a kereszténység legnagyobb ellenségeinek, a pogányoknak életformája ugyanaz, mint a keresztényeké. Az új pogányság idealistái egy a kereszténység által teremtett élet formája-

ban élnek. Sőt: vannak materialisták, forradalmárok, atheisták, vannak anarchisták s ezeknek őse mind, kivétel nélkül mind: a vértanu. Önfeláldozásukban, a világi dolgok megvetésében, fanatizmusukban, vagyis a lényegben, a lét megérinthetetlen magvában mind a szerzetesre utalnak s rajta keresztül vissza a legősibb alakra, a mártírra. Milyen különös ellentmondás! A kommunista agitátor, az anarchista merénylő, a világon felülemelkedő epikureista exkluzív művész, az elzárkózó kutató tudós, mind azonos életformában élnek. Mindegyik, ahogy Alain írja: túl van az érvényesülésen és pénzszerzésen, nem törődik a közbecsüléssel, a hatalommal, fütyül a méltóságra és rangra, mindegyikben megvan az a makacs és következetes csillagbanézés, az a legyőzhetetlen fanatizmus, amely habozás nélkül dobja oda életét, önmagának az a semmibevevése, az önfeláldozás gondolata: az idealista, nem: — a szerzetes, nem: — a vértanu.

7.

I die in love's delicious fire
I die even in desire of death,
Still live in me this loving strife
Of living death and dying life.
(Crashaw)

Lépjünk közelebb ehhez az izgatóan érdekes alakhoz, próbáljunk életéből kiolvasni valamit, csak *egy* valamit, mert hiszen egész titka azé marad, aki ezt az életet éli. Mi az idealista-szerzetes-mártír élet legmélyebb pontja? Legmélyebb, — az a végső helyzet, amit fölvett; — nem az emberiséggel szemben, hiszen az emberiségtől elfordult s a világtól nem vár semmit, hanem a végtelenséggel szemben, az abszolút létben. Mondjuk így, mert így bizonyosan helyes: — amit felvett az örökben.

A legelső vonás a nagy negatívum: az elfordulás. Elfordul a világtól, emberiségtől, még attól az embertől is, akit önmagában hord. Hátatfordít az életnek. De van ennek a negatívumnak egy nagy erőssége: hogy pozitív. Elfordul, de nem gyűlöletből. Ellenkezőleg, nem azért emelkedik felül embertársain, hogy benne hagyja őket a csávában, hanem, hogy rajtuk segítsen. Mert a szent életének magva mindig: a szeretet. Elfordul a világtól, hogy közvetlenül kapjon valamit az Emberfölöttitől s azt az emberiség számára felfogja. Minden idealista javítani akar; minden szerzetes azért lett szerzetessé, hogy az emberi természetet megnemesítse; minden mártír azért áldozta fel magát, mert az emberiség érdekében csak ezt tehette. A szentben az egyedül uralkodó nagy élettény a szeretet. Ez a szeretet azonban az emberi ellen fordul. Ezért halálos. Megöli azt, akit megment. Rettenetes ellentmondás: akit meg akarok menteni, azt a halálnak adom át. De ez a szent, ez az ellentmondás: az embert megöli a földön, hogy megmentse az égnek. Ez az ellentmondás nem érthető, értelemmel egyáltalán nem fogható fel. A szent exisztenciája a szellem számára mindig idegen marad. «A szeretet nem áll meg a legmagasabb szellemnél», mondja Alain: il bondit au delà — azon átugrik, túllép rajta, túllendül. Ezért kell, hogy paradox legyen, — a szellem számára már nem követhető. Az értelem úgy látja, hogy ellentmondás van benne. Igen: az értelem számára az is, ami benne van. Az exisztencia mélye számára azonban nincsen semmiféle ellentmondás. Csak meg kell nézni egy idealistát, szerzetest, egy vértanut,

milyen nyugodtak, határozottak és biztosak dolgukban. Nincs itt szó paradoxonról!

És annak, amit a XVII. század angol költői a vértanuság felé való utazásnak hívtak — travel to martyrdom — ennek az idealista-szerzetesi-vértanui életnek van egy mélysége, amit eddig még csak egyetlenegy ember fejezett ki teljesen, egy muzsikus: Bach. Ez az életöröm. Különös, magasrendű, rettenetes öröm: a halál öröme. Szeretet és szerelem beleolvad a halálba. «How much less strong is death than love! kiált fel Crashaw: mennyivel kegyetlenebb a szerelem, mint a halál». Ez az élet eksztázisában lebeg s ez az eksztázis, ez az önkívület, mámor: az eleven halál és a haló élet szerelmes küzdelme. Küzdelem helyett ölelést is mondhatott volna. Ez a: loving strife of living death and dying life. «Amiben meghalok az a halálvágy — a szerelem gyönyörtűzében halok meg». Ez az emberfölöttire emelt exisztencia, ez az eksztatikus lét, amelyben a szeretet és halál összekeveredik és gyönyörré válik, ahol Eros és Thanatos összeolvad, ez a szent életének legmélye. Ez ennek az életnek édes öröme, nyugalma, biztossága, ez a magasrendűsége. Szerelmes vággyal öleli a halált, mert a vágy annyi, mint meghalni akarni, annyi, mint szeretni, de annyi is, mint a szeretetben és a szerelemben megsemmisülni.

8.

Meghalni. De nem hirtelen és egy pillanat alatt, leugrani a mélységbe, vagy megfogni a kést és a szívbe mártani. Még úgy sem, hogy megbetegedni, és belepusztulni, vagy éhenhalni. Minden más halálnem túlgyors ehhez képest. Meghalni leugrás, kés, betegség és éhenhalás nélkül, meghalni örömből. Ugy, hogy a pusztulás ne legyen szörnyű, hanem csábító és a halál nem erőszak, hanem édes ölelés. Nem félni, hanem mosolyogni és nem ellenkezni, hanem engedni. Kínt és marcangolást feloldani lassú és átható gyönyörűségbe. Tönkremenni, puhán belesüppedni egy ismeretlen lágy, fehér és kábító illatú létbe, elszibbadni ettől a drága méregtől, elsüllyedni ebbe az étheri fénybe, ami a halál, élvezni a hús, a vér, a csontok, az idegek remegő tiltakozását, érezni és lecsendesíteni őket: pihenni fogtok, pihenni, aludni, mélyen, mélyen. És ugyanakkor érezni a hús és vér és csont és ideg szomjas várakozását erre a zsongító símogatásra és ismét csak mosolyogni: jól van ez így. Jöjj lassan, édes halál. Nincs több ilyen mély öröm, sem napfény, sem bor, sem csók, semmisem tudja adni azt, amit ez a csendes, halk, ringató, altató mámor. Milyen hüvös és tiszta szenvedély a halálvágy! Mennyi boldog önkívület van benne! A leghűségesebb szerető, az örökké mosolygó halál. Micsoda őrültség, ha valaki ezt az ölelést meg akarja gyorsítani. Bolondok vad ordítással vetik magukat bele. Menekülnek előle. Félnek, tiltakoznak és küzdenek. Amikor ott feküsznek csendesen és mozdulatlanul, még mindig ott van arcukon a görcs, vonásaik eltorzultak, tagjaik kifacsarva. Hogy küzdöttek, hogy szenvedtek. Nem tudták, mi a halál. A meghalás barbárjai! Pedig ha tudnák, hogy milyen tikkasztó fulladással tud az ember belemerülni ebbe az üdvözítő elembe, — ha elfogadnák ajándékait, ha meg tudnák érezni egy odvasodó fogban, egy elromló szemben, egy ellanyhuló izomban, egy ráncban, ha felismernék kifogyhatatlan bőkezűségét, amivel az embert el tudja árasztani. Nincs ragyogóbb képzelet, mint a halálé, ez a nagyszerű fantázia, amely oly tékozlóan szórja fenséges tudását s oly földöntúli éberséggel van jelen minden csepp vérben, minden

kis izmocskában, minden csontban és szervben. Szeretni a halált, szeretni tündöklő szépségében, vakító szűziességében, szeretni jobban, mint a föld legszebb szerelmesét. Aki szereti, tudja, milyen puha, milyen gondtalan, őszinte szerető s az egész élet együttvéve nem ad annyi gyönyörűséget, mint ő egyedül. Meghalni, nem szükségből, kényszerből, erőszakosan, kétségbeesve, nem úgy, ahogy a tudatlanok halnak meg, hanem meghalni egészen lassan, símán, tudósan, kiélvezni a halál fantáziájának minden borzongató szépségét. Nem minél gyorsabban meghalni, hogy már túl legyen rajta, nem. Meghalni minél lassabban. És nem önkívületben, hogy semmit se lásson a félelmetes tájak bűvölő szépségéből, hanem éberen. Nem tiltakozva, hanem hozzátapadva. Nem félni tőle, hanem vágyódni rá, minden jelentkezésében, minden megmozdulásában, közeledésében érezni a hosszú, örökkévalóságig megnyugtató csók előízét, — várakozni rá, hogy síma árnyékával elérje és leborítsa.

9.

Manapság nagyon is sokat dobálóznak ezzel a szóval, hogy: életforma. Mindenfélére rásütik, azt mondják, van: városi, vidéki, tömeg és egyéni és ki tudja mi mindenféle. Nem gondolják meg, hogy életforma rendkívül kevés van, olyan kevés, hogy nincs is minden ezer esztendőben egy-egy új. És nem gondolják meg, hogy az életforma alapja mindig és minden körülmények között vallás. Ez akkor tűnik ki, ha az ember konkrétül hozzáfog és ilyen kérdést vesz vizsgálat alá, mint amilyen ez, ami a «Marius»-sal és a «Kallistá»-val vetődött fel. És itt derül ki, hogy szó sincs kétféle életformáról. Mind a kettő a mélyben egy. Annyira egy, hogy ugyanaz az életforma megnyilatkozása nemcsak ez a pogány és exkluzív esztéta, hanem még az anarchista, az agitátor, a tudós is. Vagyis: ma egyáltalán nem képzelhető el a modern Európában más életforma, mint az, amelyet a kereszténység alakított ki s amelynek a neve: a szent. Mindennek a gyökerében ez van. Ahogy az idealista a szerzetes fia és a mártír unokája, az esztéta sem más, mint az idealista édestestvére. Az esztéta, a költő, a festő, a kutató, a társadalomújító, a forradalmár, mind, aki fanatikus, aki küzd a jobbért, aki gondolata mellett kitart, áldozatot hoz, aki az emberiség javulását tűzte ki célul, — ez a szent áll a politikus mögött, az orvos, a tudós, a tanár, az író mögött. Ez az egyedüli életforma. És ebből a szempontból a «Marius és a Kallista» között semmi különbség sincsen.

RÉGI SÉTÁNY.

A gázlámpák hervadt lángja:
kigyulladt, mint feslő mályva.

Szívünk úgy vitt, nem is léptünk:
akkor még aggódtak értünk.

Apánk, anyánk volt és ágyunk,
meleg szobánk, szivárványunk.

Öntudatlan hit: halomba
harangozott a toronyba . . .

Ha jöttünk: a szív megállott:
érezték a titkosságot.

S a gázlámpák hervadt lángja:
kigyulladt, mint feslő mályva.

Urr Ida.

A „VÁSÁRHELYI TALÁLKOZÓ A MAGYAR KULTÚRA MÉRLEGÉN".

Irta: *Pusztai–Popovits József.*

Erdély felett ma apokaliptikus idők járnak és különböző jelek arra mutatnak, hogy a nemzetkisebbségi magyar élet szellemében, belső és külső vonalvezetésében a küszöbön álló nemzedékváltás pillanatában óriási változások következnek majd be. Ezt látszik igazolni többek között az a «Vásárhelyi Találkozó» is, amelyen Transsylvánia újnemzedékének közel kétszáz tagból álló szellemi elitgárdája október elején többek között a keresztény erkölcs, a nemzeti demokrácia, a világnézeteknek nemzeti síkon való közös nevezőrehozása, a társadalmi osztályok kiegyenlítődése, a magyar nép, a magyar falu, a magyar munkás és iparos, a nemzeti egység, a nemzetkisebbségi loyalitás, a nemzetkisebbségi jog, a nemzetkisebbségi iskola, a nemzetkisebbségi egyház, a nemzetkisebbségi önfegyelem, a nemzetkisebbségi magyar kultúrautonómia, ennek keretén belül a gazdasági és kulturális centralizmus, a szociális gondolat, a gyakorlati megoldás, az értelmiségnevelés reformja, az iskolánkívüli népnevelés, az európai látókör, a nemzet- és népnevelő irodalom, az anyanyelv használatának joga, a «Gyulafehérvári Határozatok» nemzetkisebbség vonatkozású pontjai, a magyar kultúrkincsek fölött való őrködés, a haladó szellem, az erdélyi magyarság belső ujjászületése és a szellem szuprémáciája mellett tett bátor és férfias «Hitvallást».

Egy etikusan gondolkozó, metafizikai nemzetkisebbségi magyar élet, metafizikai szellemi levegő után vágyakozó új értelmiség férfias profilja tükröződik vissza ebben a »Hitvallás«-ban, amelynek felbecsülhetetlen szociális és történelmi jelentősége mellett figyelemreméltó kulturális fontossága is van. A «Vásárhelyi Találkozó Hitvallásának» és határozatának kultúrértéke azokban az erkölcsi és nemzeti normákban rejlik, amelyeket az erdélyi ifjúság a magyar nemzetkisebbség életében, minden külső szuggesztió nélkül, önelhatározásából, lelkének belső sugallatára, iránytadóknak mondott ki. Ezek a nemzeterkölcsi tartalommal telített kultúrnormák a következők:

1. *A középeurópai magyarság egyetlen nyelvi és kultúrközösség, amelynek a romániai magyarság is alkotó része.*

2. Az erdélyi magyar közművelődési intézmények és azok vezetői között együttműködés jöjjön létre.

3. Minden magyar szülő magyar tannyelvű iskolába járassa gyermekét.

4. A felekezeti magyar iskola kapja meg az állami és községi segélyt, mert az jogosan megilleti.

5. Állítsák fel ténylegesen az állami iskolák magyar tagozatait és ott magyar tanerőket alkalmazzanak.

6. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület intézményesítse céltudatosan az iskolánkívüli népnevelést és hozza létre az erdélyi magyar népnevelési központot.

7. Értelmiségreformálásra van szükség olyképpen, hogy az értelmiség

általános és szakmai műveltségénél fogva a népnevelő munkára alkalmas legyen.

8. Történjék gondoskodás a tanítóság népnevelési és gazdasági továbbképzéséről, külön szervezendő tanfolyamokon s bármily áldozatok árán is, a tanítóság emberséges fizetéséről, illetve megélhetésének feltételeiről.

9. A főiskolai hallgatóknak adassék alkalom, hogy nemzeti művelődési és szakmabeli továbbképzése és a népnevelői feladatokra való felkészülése megvalósuljon.

10. A tanuló értelmiség társadalomtudományi kiképzést nyerjen, hogy a népi valóság kérdéseit tárgyilagosan ismerje.

11. A «Vásárhelyi Találkozó» gyakorlati teendőként kijelöli, hogy minden községben Magyar Ház, illetve Falu Otthon állíttassék fel, népkönyvtárral és olvasókörrel. Az értelmiségi réteg feladata a népnevelést cselekvő módon támogatni, egyrészt munkavállalással, másrészt a népnevelés ügyét szolgáló sajtó irányításával és az ilyen természetű kiadványok terjesztésével. Minden irányban tudatosítani kell, hogy a dalkultúra, a műkedvelés és a sport elsőrendű népnevelő tényező. Végül a faluból városbarajzó napszámos-, cseléd- és munkásalkalmazottak számontartása, nevelése és megszervezése is halaszthatatlan feladat.

12. A «Vásárhelyi Találkozó» megvizsgálva a tudomány, irodalom, színház, zene, művészet kérdéseit megállapította a következőket:

Az erdélyi magyar újnemzedék meggyőződése az, hogy a magyar nép rendkívül dús és változatos lelki életének művészi és irodalmi kiteljesedéséhez szükséges az, hogy az alkotó szellem szabad legyen és szabadnak kell lennie megnyilvánulásaiban is. A «Vásárhelyi Találkozó» ifjúsága azonban *csak azokat a tudományos, irodalmi és művészeti alkotásokat vallja magáénak, amelyek a nemzetkisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi értékeit és érdekeit nem veszélyeztetik.* Emellett a Románia területén élő népek között való megismerés és megértés szolgálatát szükségesnek tartja ezen népek szellemi alkotásainak a másik nép nyelvén való kölcsönös tolmácsolása útján. Szükségesnek tartja az erdélyi magyar szellemi élet európai tájékozódását. Az erdélyi magyar újnemzedék meggyőződése, hogy a szellemi élet és a népi valóság egymásrautaltsága és kölcsönhatása biztosítja csak a magyar szellemi integritást. Gyakorlati kívánsága pedig az előbbi elvek alapján a következő: tudományos téren a nyelvtisztító mozgalom felkarolása és népszerűsítése; a néprajzi és társadalomkutatás megalapozása és intézményesítése; elhanyagolt és veszendő levéltárak felkutatása, számbavétele és megőrzése; a tudományos utánképzés megoldása céljából belföldi és külföldi ösztöndíjak létesítése és ezeknek az illetők tudományszakkövetelménye szerinti elosztása. Irodalmi téren kívánja az író és a nép közeledését, az erdélyi magyar irodalmi társaságoknak cselekvővé való tételét. Színházi téren kívánja az erkölcsileg kifogásolható könnyű színházipari termékek mellőzését, a műkedvelő-színpadnak az erkölcsi és nemzeti szolgálatba való állítását. Zenei téren kívánja a zenei életnek és az erdélyi magyar dalostársaságok művészi célkitűzéseinek a Bartók Bélától és Kodály Zoltántól feltárt magyar népi zene tartalmával való felfrissítését. Képzőművészeti téren kívánja az erdélyi népművészet értékeinek megőrzését, a megőrzés munkájának megszervezését és az értékeknek alkotó és alkalmazott művészet szolgálatába való helyezését, az erdélyi magyar műemlékeknek, mint meglévő nemzeti értékeknek számbavételét és megőrzését,

a templomok, kultúrházak, iskolák, szövetkezetek és más közösségi célokat szolgáló építkezéseknél egy megalakítandó művészi tanácsadó szerv véleményének figyelembevételét. Az erdélyi magyar sajtó terén kívánja, hogy az a nemzetkisebbségi sorsban az önvédelmi egység, példa és tanítás napi megnyilvánulása legyen és hogy a magyar népkisebbség létérdekeit érintő döntő kérdésekben teljesen azonos álláspontot foglaljon el. Ne szolgáljon idegen érdekeket, legyen mértéke a tárgyilagosságnak, őrzője a nép jövőbe vetett jogos reménységének, öntudatosítója népének, ápolója a közösség szellemének, mert szerepe mindenekelőtt a nemzet nevelése. Végül az alkotmányra és a törvényre hivatkozva az erdélyi magyar újnemzedék tiltakozik a román cenzura alkalmazása és fenntartása ellen.

Kimondja, hogy a magyar munkás és kisiparos egyenlő jogú és szükségességű alkotója a magyar kisebbségnek s éppen ezért a munkástömegek és kisiparosok erkölcsi és kulturális nevelésének és nemzeti önvédelmi szerepének betöltése érdekében vállalja a közvetítő szerepet a munkásság és a többi társadalmi réteg között. Helyesnek tartja, hogy a magyar munkásság és iparosság más nemzetiségű munkásokkal és kisiparosokkal *kizárólag gazdasági és szakmai érdekeinek védelmére* a szak- és szakmai szervezetekben helyet foglaljon, de ezzel szemben *a munkástömegek és kisiparosok nemzeti, erkölcsi és magyar kulturális nevelése a magyarság megfelelő szerveiben és intézményeiben történjék.* Szükségesnek tartja, hogy a munkásság és kisiparosok erkölcsi felkarolása érdekében az erdélyi magyar jellegű egyházak az eddiginél is fokozottabb munkát fejtsenek ki. Kulturális téren munkáskönyvtárak felállítását és népszerűsítő előadások rendszeresítését sürgeti. Elsőrendű szükségességnek tekinti a munkásság és kisiparosok érdekében magyar tanoncotthonok létesítését, szakiskolák felállítását és a szövetkezeti eszmét népszerűsítő tanfolyamok megszervezését. Végül magyarnyelvű ipari szakiskolák állami költségen való felállítását, a tanonciskolákban a magyarnyelvű szakoktatás bevezetését kívánja az erdélyi magyar újnemzedék «Hitvallása».

Ez a «Hitvallás» egyben hitvállalás is, mert az erdélyi magyar ifjúság az ősi székely főváros falai között ország-világ előtt ünnepélyes fogadalmat tett, hogy a nemzetkisebbségi élet szűkre szabott keretei között az általa elképzelt új kultúrpolitikai, gazdaságpolitikai, nemzetpolitikai, egyházpolitikai, munkáspolitikai, sajtópolitikai, szociálpolitikai, egészségügypolitikai célok megvalósítására nemzetkisebbségi öntudattal és nemzetkisebbségi magyar missziós lelkülettel vállalkozik is. Ifjúsági szellemi munkaközösséget hozott létre, amelynek minden egyes tagja a «vallani és vállalni», különlegesen erdélyi magyar gondolatra való felesküvésen kívül fogadalmat tett arra is, hogy az erdélyi magyar nemzetkisebbség belső életének megerősítését, szellemi és erkölcsi renaisszanceát, gazdasági erődítményeinek kiépítését, népintelligencia, munkásintelligencia és iparosintelligencia nevelését tartja szem előtt. Ezzel bebizonyította, hogy az erdélyi magyar újnemzedék nemzet- és népmentő küldetésének teljes tudatában van és megérett a nemzedékváltásra. Ennek a nemzedékváltásnak azonban nem szabad revolúciós, hanem kizárólag evolúciós alapon megtörténnie.

Ha a találkozó határozatait az egyetemes magyar kultúra mérlegére helyezzük, akkor hamarosan rájövünk arra, hogy annak nemzeti kultúrpolitikai súlya van. Legtöbbet nyom a latban talán a határozatnak az a pontja, amely kimondja a népintelligencia, a munkásintelligencia és az

iparosintelligencia nemzeterkölcsi nevelésének fontosságát. Ezen pontnak kultúrjelentősége mindjobban megnövekszik előttünk, ha tudatában vagyunk annak, hogy Erdélyben a magyar munkásságnak nyolcvan százaléka internacionális alapon állott, a nemzeti kultúrával nem azonosította magát és ezúttal vállalt első esetben közösséget a magyar nemzeti kultúrával, többek között a magyar anyanyelv szabadon való használata mellett foglaltak állást és elleneztek minden olyan törekvést, amely az erdélyi magyar nemzettestnek egy idegen nemzettestbe való beolvasztását célozzák. A négyszázezer lelket számláló erdélyi magyar munkásságnak nemzeti kultúrában való részesítése annál nagyobb jelentőségű, minél inkább látjuk, hogy a régi középosztály — amely Erdélyben a magyar szellemi mozgalmak természetes zászlóvivője volt — sorai ritkulnak, erői gyengülnek és így a magyar falu népe mellett a magyar munkás és iparos társadalomra hárul az a feladat, hogy a lassan, de biztosan felmorzsolódó értelmiségi réteg szerepét átvegye. Hogy e nemes kultúrküldetését eredményesen teljesíthesse az erdélyi magyar újnemzedék, *kultúrautonómiát* követelt a Gyulafehérvári Határozatok alapján, mert csak ennek keretén belül tudja hathatósan érvényesíteni azon motórikus erőit, amelyek a népintelligencia és a munkás-, valamint iparosintelligencia kimüvelését hivatottak szolgálni. Ha az erdélyi újnemzedéknek valóban sikerülne kiharcolnia a magyar kultúrautonómiát, akkor ennek a történelmi jelentőségű eseménynek volna a legnagyobb súlya az egyetemes magyar kultúra mérlegén. Akkor könnyű szerrel felállíthatnák a Jancsó Elemér dr. kolozsvári középiskolai tanár által követelt *erdélyi magyar nemzeti sajtóakadémiát* és az onnan kikerült új hírlapírógárda minden egyes tagja hivatása magaslatán állana s akadálytalanul végezhetné el azt a kultúrmunkát, amely a tanítóság és tanárság mellett az ő vállaira is nehezül.

Mindezek után önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy az egyetemes magyar kultúra nyert-e valamit a «Vásárhelyi Találkozón»? A felelet nem lehet más, mint igenlő: nyert, nagyon sokat nyert! Elsősorban is szellemi elitgárdát nyert. Harcosokat nyert, akik a falu egyszerű népének körében könnyed formában propagálják. De legnagyobb nyeresége mégis csak az, hogy a magyar kultúra nemzeti jellegének megtartása mellett is négyszázezer romániai magyar munkás szegényes otthonában polgárjogot kapott.

Hogy ez megtörtént, annak köszönhető, hogy a «Vásárhelyi Találkozó» élén Tamási Áron, a nép köréből jött magyar író állott. Ez az új erdélyi spirituális nemzedék a magyar kultúraszeretetnek, a kultúrkincsek őrzésének, a magyar anyanyelv szeretetének, az aktív, konstruktív, tisztult magyar nacionalizmusnak iskolapéldáját mutatta meg határon innen és határon túl.

ELINTÉZÉS.

Az évek, évek, annyi drága évem:
Vágyak kapui — oly hivogatólag
Hívott a kert, de mire odaértem —
Lihegő vágyam előtt becsapódtak.

Ablakon át nevetett ajka méze,
Verdeshették a színes szárnyú bókok.
Rávetítettem dalok ütemére
A vágysóhajt, az el nem csitant csókot.

Petri Mór.

BÚCSÚ.

JÉKELY ZOLTÁNNAK. Irta: *Sötér István.*

Talán emlékeztek még, hogy Emma nénénket egy kerti házban mutattam, amint ernyedetlenül köt és tűjéről bonyolult minták hullanak alá, melyeket végül kiterít és csodál; csendesen mormol munka közben, számolja a szemeket, néha hibáz, de zúgolódás nélkül bontja meg a sort. Reggel az ő fürge léptei ébresztenek, amint végigkopog az előszobán: gondolom, készakarva jár ilyen szaporán, hogy a hallgatózó képzeletébe fiatal lányt idézzen.

— Hóbortos öreg! — mondogatjuk, de szeretjük is, hisz mindenki szereti. Messze, Felvidéken volt fiatal, egy elvarázsolt bányavárosban, mely alól rég kiapadt az aranyérc és csak kongó, nagy üregek húzódtak a sziklákban.

— Bányagrófság volt valaha e város! — emlegette nénénk és mesélt sokat a sárga kastélyról s a grófok rokokó színházáról, mely ma dohánygyári épület, de valaha ő is játszott deszkáin mint működvelő. Házukat némi borzongással emlegette, különösen a szalónt, melynek tapétáján vigyorgó majmok ijesztgették a gyermekeket.

Mikor nyolc testvére elkerült a háztól — családot alapítottak, vagy meghaltak — egyedül maradt a tágas épületben, melyen látszott még, hogy fogadó volt valaha. (E város környékén sohase jártam, de ismertem minden házát, beomlott tárnáit, a kis tóban tükröző fenyvest és az udvarokat, melyeknek fala kormos volt egy minapi tűzvésztől.) Szerette a halászást és a kirándulásokat. Mesélik, hogy szép volt, de nem vette el senki. Harminc éves múlt már, mikor egy özvegy kereskedő jött városukba és megkérte kezét. Hanyatló éveire, köszvénye és szívbaja mellé keresett ápolónőt, társat, ki az osztrák és morva fürdőhelyekre kísérje. Boldog élet kezdődik! A betegség talán csak ürügy, hogy a monarchia söreit és sonkáit végigkóstolják, minden híres éttermében szalvétagygyűrűt, cukortartót, díszes nyomású étlapot csenjenek. Mire férje meghalt, a vagyont el is költötték: visszatérhetett a magányos házba. Elégedetten élt, ősz hajszálait kitépdeste és elszórta a szobában — gondot nem ismert. Nagyritkán takarított, nem tanulta meg a főzést, inkább kószált a tóparton és az erdőben. Egyszer málnát szedett és a bokrok mögött torkos medvére bukkant; eldobta kosarát, úgy szaladt a városig, vissza se mert tekinteni. Néha, kora hajnalban felkúszott egy közeli csúcsra, napfelkeltét nézni. Egy helyben maradni nem tudott, messzi, idegen utakra vágyott mindig.

Megsajnáltuk őt magányában, magunkhoz akartuk venni, hívtuk, hogy jöjjön lakni velünk az alföldi, nagy városba. Az útra nehezen szánta el magát, csak egy csábította: igazi városban lakni, sok ember

között — így élete csupa szórakozás lesz. Sok csomaggal érkezett és minket, kisfiúkat különös meghatottan csókolt. Szelességével megnyert mindenkit, mosolyogtak rajta, bolondos, kedves néninek nevezték, csak nagyanyánk csóválta fejét mindgyakrabban :

— Rendre kell őt szoktatnunk, nem mehet ez így tovább !

Emlékszem riadt arcára, hallgatására : megszeppenve igyekezett pontos lenni az ebédnél, ahol enni is alig mert. Hiába kínáltuk : az édességet a mi tányérunkra csempészte és ezért is sok szemrehányást kapott. Adni, ajándékozni szeretett, összeragadt, olcsó cukrot hámozott ki a papírból és elosztotta, hogy mindnyájunknak egyformán jusson. Gyümölccsel, süteménnyel úgy lepett meg, mint rendkívüli, ünnepélyes ajándékkal és sugárzón hordozta körül nyalánkságait.

Nővére, nagyanyánk, szomorú és töprengő. Sokáig ül az erkélyen, bolyhos nagy kendőjében, élvezi a csendet, az estét, a kis kertek felett. Hónapokig nem mozdul hazulról és ha belépünk a szobába, a sötétből szólít minket valaki : ő az ! Mindig a sötétet keresi, tépődik, aggódik. Hagyják őt békén ! Tavasszal, délután elmegyünk hazulról és mikor nyolc óra tájt visszatérünk, minden ablak tárva és a szellős lakás egy sarkában ül, békésen, szomorúan, mintha nagy, nagy munkát hagyott volna abba éppen ! Mit csinálhatott egyedül? Szinte félve lépünk hozzá, a sötétben nem merjük érinteni, hallgatag fájdalma belengi a bútorokat : talán rejtezik még valaki a szobában? Lebbenő függöny, szűrődő fény riasztanak.

Nénénk sohasem ijed meg, hisz valaha sötétedő erdőkben egyedül járkált. Házát kísértetek lakták és a szellemek éjjelente a fenyvesekből, a keresztutakról, a Kálváriáról a városba szöktek. Este nagyanyánk mellé ült és hosszú történetekkel untatta ; semmit sem tudott megtartani magának, mihelyt olvasott, látott valamit, mással akarta megosztani.

Nagyanyánkat a gondok aludni se hagyták, felkelt ágyából és virrasztott hajnalig. Talán a sötéttől félt? Könnyű reggeli fényben szeretett pihenni. Sóhaja felriasztott, felkönyököltem, nyögését figyeltem, de nem bírtam soká, fülemet bedugtam és fejemre húztam a takarót. Panasza így is elhatott hozzám, féltem, borzongtam, életünk nyomorúságát ilyen éjszakákon ismertem meg először.

Emma hegyekbe vágyott, erdők alá, friss patakok partjára. Kiábrándulása csak akkor lett teljes, mikor a forró, alföldi nyár beköszöntött. Fuldoklott, menekülni próbált, de a hegyeket el nem érhette. Nem mondott le a kirándulásokról ! Kora reggel indult útnak ; engem is magával vitt ; talán csodában bízott, hogy egy messzi felhő változik havassá? Az alföldi felhők könnyen megtéveszthettek, különösen este, mikor a folyóparton dús hegyláncokat pillantottunk meg, ezüstös, majd kékes fényben, de az állhatatlan csúcsok hol a völgybe dőltek, hol fenyegető toronyba szökkentek, melynek taraja fejünk fölé szakadt. A váltakozó hegyláncok játéka néha elszórakoztatta

Emmát: az öblök és völgyek mélységét a tömött gombolyagban így, alulról még szédítőbbnek képzeltük, elszörnyülködtünk, mikor egy büszke felhőpart leomlott, egy csúcs alázuhant, de mindezen katasztrófák lágyan, puhán, súlytalanul mentek végbe. Reggel nem látszott e játék, a túlerős fényben. Az apró, külvárosi házak, a kaszárnyák, malmok elmaradtak mögöttünk és legelőször a repülőtér melletti őrháznál tartottunk pihenőt. Búcsút intettünk a városnak és a poros, fehér országútnak vágtunk. Távolból egy árva templomtorony látszott és magányos töltés, míg messzebbi fák a Tiszát sejttették. Eperfák alatt jártunk, de erdőt, völgyet hiába kerestünk itten. Emma néha irányt változtatott, visszafordult, bejártuk az egész környéket és végre ledőltünk egy kukoricásban.

Nem tudott nyugodni, kerékpárt bérelt és nagyobb útnak indult. Hányódott, vetődött a perzselő határban, kietlen, szikes puszták között, beláthatatlan vadvizeknél torpant meg gépe. A csatornák felett szédülés fogta el és már-már sírt a fáradságtól, mikor virágzó, boldog kertek közé kanyarodott. Apró házak őrizték a sugaras szőlő-sorokat, egy kútból szűntelen csobogott a víz, a söntésekből hüs illat áradt. A homokos uton temetési menet bukdácsolt, a koporsó ökrös szekéren közelgett, lengett a szemfedő és a forró napon, a poros levegőben senki sem sírt: a felvonulás első pillantásra boldog, nyári látomásként hatott — Emma mégis elájult és szekéren hozták haza, gépével együtt.

Néha, különösen forró napokon, nagyanyánk elkomorult, fáradtan, nehezen lélegzett. Ilyenkor senkit se tűrt közelében és a tüzelő redőnyök mögött, az elsötétített szobákban magányosan feküdt. Gyűlölte az életet és rosszalóan, megvetően nézte nővérét, ki most halászni járt. Kis dobozban őrizte a gilisztákat és horgászbotjával, parafás zsinórokkal, mű-halakkal ment le naponta a folyóhoz, az ingatag tutajokon üldögélt estig. Halat sohasem fogott. Nővére idehaza rosszul lett a nyugtalanságtól, féltette, hogy vízbe zuhan, mert úszni nem tudott. Miért nem ül itthon, egész nap? Néha az ablakhoz lépett és leste, nem jön-e már, mérgében megszidta őt, súlyos szavakat lobbantott szemére. Nem féltésből tette ezt csupán! Később rájöttem, hogy zavarta, nyugtalanította mindaz, mit nővére csinált, féltékeny lett, tétlenségben szerette volna őt látni.

— Be kell látnod, hogy nem szülőfaludban vagy, tiszta patak partján! Büdös, rossz szagot hozol magaddal. Cipőid fehérek a parti iszaptól.

Addig beszélt, míg Emma elállt a halászástól, botját, horgait eladta. Nagyanyánk megbékélt, visszatért köré a csend és mozdulatlanság. Ingadoztam kettejük közt, de azok az órák, melyeket nagyanyám mellett az erkélyen töltöttem, mindent eldöntöttek. Az utcáról felszállt a hőség, a lányok kiálltak a kapuk elé és a férfiak a fák alatt kalandos sétákra indultak. A viharfelhőt ő vette észre először. Távoli gyárkémény felől közeledett és esténk felett lebegett, fenyegetésként.

Lila lobbanásokban új és új tájék bukkant elénk az égen : túloldalt a hold szeliden világított és a hűvös szélben sokáig ültünk a kétarcú égbolt alatt.

Vihar volt az éjszaka. A párnák közé bújva biztonságban hallgattam a mennydörgést, a lezuhanó eső szaga, a betörő hűvösség csak édesebbé tették az ágyat. Ekkor vettem észre, hogy fehér alak jár közöttünk : nagyanyánk egy ideig saját szabájában hallgatta az égzengést, de mikor a villám a szomszédos házak csúcsába csapott és a folyón a vashídba, hogy az egész éjszaka betelt a szörnyű dörrenéstől — nagyanyánk a mi szobánkba futott, mert úgy hitte, ezt inkább fenyegeti veszély és velünk akart pusztulni. Fellobbanó fényben nézte a háztetőn és utcán szétporló esőt, a víz lobogó sörényét, szaladó fátylait, melyeket szélrohamok sepertek tovább. A láthatáron vörös folt gyúlt, távoli tűzvész fényét bámultuk.

A következő napokban még komorabb lett, szótlanabb, titkot őrzött, alig mertünk ránézni. Szorongva követtük lépteit, lestük szemünk sarkából: már napi munkáját is révedezőn, tétován végezte, úgy tekintett ránk, mintha idegenek lennénk !

— Világvégről álmodom ! — vallotta meg egyszer titkát. A multkori égzengés csak előjel volt ! Aznap éjjel álmodott először a világvégről, kardos angyalokról és csillagokról, kik szüntelen a tornyok felett lebegtek. Sajnálta a szép világot, sírt közelgő vesztén. Már alig mert aludni, de a szorongás nappal is elfogta, fényes délben. A konyha szelid, illatos csendjében néha összefacsarodott szíve és tépődött bűnein. Igyekezett hinni, hogy hibátlan ; vitázott, perelt Istennel, védte magát, érdemeire hivatkozott. Éjjelente mind szorosabbra fogták a gyűrűt a város körül, a seregek már a falak alatt táboroztak — mikor felébredt, menekülni akart a földekre, várta a vész első kürtjeleit. Egész éjszaka sírt, párnáit reggel nedvesen találtuk.

Emma csak boldog, szép álmokat látott. Reggelinél mesélte, hogy erdők, völgyek közt járt, sőt egy alkalommal vadaskertbe tévedt, hol nem találkozott senkivel. Ment előre, egy patak partján, a kövér fűben, melyből vastag, árnyékos növények emelkedtek ki, itt-ott húsos, duzzadó kelyhek lengtek szőrös, nedves szárakon. Harmatos volt minden, a bozótot, a fák törzsét buján átnőtte a folyandár. Komor, sötétzöld hegyek állották körül a völgyet, mely felfelé szűkült, de ő ment, ment, míg a hegyek lábához nem ért, de felkapaszkodni nem tudott, csak bámulta sötét sűrűjüket és a sárga, kopár falat, mely itt-ott a zöld alól kibukkant.

Nagyanyánk ingerülten torkolta le nővérét :

— Csak kitalálod mindezt ! Ilyen álmot nem látott senki, ilyen tisztán nem is álmodhatik ember !

Máskor gúnyosan, megbocsátón mondta :

— De szépeket álmodol ! No, legalább álmodban légy boldog !

Emma dacból mindig szebbeket álmodott. Álmai hasonlítottak,

mindegyikben dús bozótot látott, folyóparti füzesben gázolt, az agyagos, poros földön, az iszapos fűben mindig beljebb, mélyebbre tört és az összenőtt fűzfabokrok szövevényét karjával tépte szét. Felette madarak reppentek el az ágakról és néhol tisztásokra bukkant, melyek felett árnyék és fény zizegett, másutt bogarakat, szúnyogokat vert fel és a kötélszerű, szívós folyandár, a makacs, hajlíthatlan galyak rabul ejtették, a bozót mélyén feküdt, mozdulatlanul, mint egy sírban.

Álmairól már csak titokban mesélt, mikor nővére belépett, ijedten hallgatott el. Nem lehetett őt elnémítani, suttyomban, félszemével az ajtón, beszélt tovább, ellenkezni nem mert, de nem engedelmeskedett.

Még a túlerős illatoktól is elájult. Nagyon szerettem a liliomokat és vittem a szobájába egy csokorral: e virágok csaknem megölték, reggel alig tudtuk magához téríteni. A rózsák elkábították, a gyöngyvirágtól émelygett. Fecsegő volt és megbízhatatlan, titkot nem tudott tartani, csak akkor eszmélt, mikor már kikottyantotta és késő volt. Nem bíztak benne, mikor a szobába lépett, másra terelték a szót, kérdéseire nem válaszoltak.

Ekkor magába vonult és tudomást sem akart már venni rólunk, új életet kezdett. Kísérletei, melyekkel meg akart nyerni minket, kudarcot vallottak, most hát szabadabban merte megvalósítani vágyait. Különös készüléket vett, rugókkal, billentyűkkel ellátott ollót bársonyos tokban, mellyel körmeit nyeste. Számológépet is vásárolt, azon adta össze napi kiadásait. Arcát rosszagú kenőccsel kente, így akarta megvédeni a ráncoktól. Villanyunk nem kellett neki, kis kézilámpásával járta a szobákat vacsora után: imbolygó fény jelezte jöttét a folyosón és a fürdőszobában se gyujtott világot, lámpáját a tükör elé helyezte, úgy mosdott. Hosszú percekig ült lámpája előtt mozdulatlan, beszélgetett a fénnyel, meleg estéken kiült a tornácra és tűrte, hogy köréje gyűljenek a lepkék. Majd a lámpást lóbázva lement a lépcsőn, a kutya idegesen vihánckolt és csak akkor nyugodott meg, mikor friss vizet öntött tányérjába. Lámpájától féltek a macskák és a görények: ijedten torpantak meg fényében és eliramodtak, átbújtak a kerítésen. A meleg, nyári ég alatt eloltotta most a lámpát, felnézett a csillagokra és pillanatra biztonságban érezte magát az alvó tyukok és galambok közt, kik meleg tollukba bujtak.

A külvilágról nem akart tudni. Regényt olvasott egész nap, hogy beleszédült. Feje zúgott, szeme sajgott a kísértet-históriáktól, bűnügyi regényektől. Nagyanyánk kikapta kezéből és elhajította a könyveket, de Emma újakat vásárolt; konokul olvasott tovább.

Naponta moziba ment és engem is magával vitt. Kora délután leültünk a hűvös, visszhangos teremben, melynek különös gumiszaga volt; savanyú cukrot szopogattunk és belekábultunk a borzalmakba. Robbanások, gyilkosságok követték egymást a vásznon, életünk messze merült el mögöttünk, gondjaink eltüntek, de névtelen

szorongást, sejtést hagytak. Végezetül durván kitárták a terem ajtajait és a lármás estében próbáltunk magunkhoz térni, kelletlenül, szomorúan ébredtünk. Nap-nap után visszatértünk, már nem tudtunk lemondani erről az élvezetről s mikor ugyanazt a filmet kétszer néztük meg, fáradtan, csömörlötten fogadtuk, hogy többé nem jövünk el. Nagyanyánk nem tartott velünk, mocskosnak, természetellenesnek találta ezt a szórakozást. Emmára lassan már én is félve néztem: néha ijedt kiáltásban tört ki, felkacagott, elsápadt, remegett egész teste.

Otthon a magány és csend még súlyosabbnak látszott. Mintha bűnös, tiltott dolgot műveltünk volna egész délután, a vacsorát nehezen nyeltük, a falat megakadt a torkunkon. Mereven egy pontra néztünk, Emma egész éjjel káprázatos álmokat látott, nappal is köztük élt. Mindinkább távolodott tőlünk, titokzatos ismerősei voltak, öreg férfiak és nők, kik eljöttek hozzá, sugdolóztak. Néha sétára indult, nem tudtuk hová és későn jött meg. Mit csinált? Bizalmatlanul figyelt minket, alig vett ételünkből, nem lehetett őt otthon tartani. Szótlan volt nálunk és csak ismerőseitől tudtuk, hogy beszédes, tréfás még mindig.

Nagyanyánk mintha végtelen útról tért volna meg: sejtései, félelmei megszűntek, álmaiban nem szorongatta már szörnyű jóslat, ellenség. Reggel megbékélten fésülködött: ma délután elmegy hazulról! A búcsúba! Sétájára már kora délelőtt szertartásosan készül, ebéd után bodorítja haját.

A hosszú utcán, mely a templom felé vezetett, már álltak a mézeskalácsos bódék, a kapualjban cigány húzta és az udvarokban felütötték sátrukat a lacikonyhák. Vezettem őt a tömegben karonfogva, megálltunk a fésűsök előtt, a bicskások polcaira is pillantást vetettünk. Köhögött a porban, elszédült a hinták előtt, melyek zenélve forogtak, vagy lendültek a háztetők fölé. Hívtak bennünket minden sátornál; rápillantottam: a zaj, a tömeg rémülettel töltötték el, most döbbent rá, mit cselekedett, mikor elhagyta biztos otthonát. Utálkozva nézett körül, félt, de titokban irígykedett, sajnálkozott. Mi mehetett végbe lelkében? Értelmetlennek, nyomorúságosnak találta az életet, vagy nagyon is kívánatosnak, vonzónak, mit elhagyni kár, veszteni fájdalom?

A templomban már oltották a lámpákat, de a nehéz, áporodott szag ott rejtezett a sötétben; a füst elterült a boltozat alatt, a tömjéntől köhögtünk. A virágok és a koldusok szaga elvegyült, az orgona magányosan, végsőket bődült, csak siettünk előre, az oltár, az elárvult kegykép felé. Sokáig imádkozott, jóllehet protestáns volt, de az ima sem nyugtatta meg; bolyongtunk a sötét templomban, a kolostor folyosójára tévedtünk, megpihentünk a mély ablakokban. Megrettent a sötét gyóntatószéktől, a véres feszülettől, belesett a sekrestye ajtaján, hol a felaggatott gyolcsingek közt parázsló tömjénezőt lóbált egy fiú. Még a karzatra is felkapaszkodtunk, itt szinte

fojtott a sűrű, forró levegő, a sötét. Már beesteledett, mire a Templom-utcán hazafelé tartottunk: bűzös karbid lobogott a sátrakban, a sötétbe nagy fénykörök vágtak. A cimbalmok, hegedűk és dudák hangja elömlött az egész utcán, a zsír sistergett a konyhákon, már duhaj nóták szálltak, dőlt a bor és a céllövő sátrakban szakadatlan puffogtak a puskák.

Mikor hazaértünk, levetette magát az ágyra és sírt. Ijedten hallgattuk zokogását, mely fájó és könyörgő volt, hosszú elnyujtott, nem is emberi hang. Haját tépte, lefogtuk, erősebb volt nálunk, a falba verdeste fejét. Kiáltásai messze felverték az alvó környéket, a kutyák rémülten ugattak az udvarokon. Az ég elsötétült, a fák lehajoltak és zúgtak, messziről a szél ordítozást, petárda dörrenést hozott. Sírt, sírt szakadatlan. Csak akkor hallgatott el, mikor Emma belépett.

— Távozz, távozz szemem elől — kiáltott. — Te keserítetted életemet! Te okozol újabb és újabb gondokat nekem!

Öklét emelte, átkozódott, dermedten néztük, próbáltuk magához téríteni, nem ismertünk rá! Évek óta visszafojtott dühökben tajtékozott, keservei gyűrték, rángatták: hiába simogattam és öleltem magamhoz: ellökött és jajgatott szégyenében. Az ablakhoz szaladt, hogy kivesse magát és alig tudtuk visszatartani; ekkor kért, hagyjuk magára. Nem tudtunk aludni, a szétdúlt szobában virrasztottunk és néha az ajtóhoz léptünk, lestük zokogását. Reggel felé szunnyadtam el, az álmot úgy fogadtam, mint boldog halált.

Ettől kezdve béke volt, szelíd, csendes szavak hallatszottak, senki se bántotta egymást. Emma visszavonult magányába, engem se vitt már magával, csak ült és kötötte finom terítőit, arany és fehér szálakból. Néha elszédült, szeme, háta fájt és abbahagyta a munkát. Legfőbb szenvedélye volt ez, mohón követte a lassan alakuló mintát, mely ujjai alatt szűntelenül gyarapodott.

Évek teltek így, messze kerültem tőlük és mikor néha leutaztam, már hajnalban vártak szobájuk közepén. A napok, melyeket velük töltöttem, szomorúvá tettek. Emma nem a régi volt már, csendes lett és fáradt, félt tőlünk, csak titokban foglalkozott kalandos utitervekkel, szökni akart, de maradt mindég. Hogy próbáltam vidítani őket: nevettem, tréfálkoztam, meséltem, de hiába, harmadnap valami elfogott engem is, szótlanul sétáltunk nagyanyámmal, ki most csak hajnalban kelt, mert a hangtalan, szelíd fényt szerette, a néma tájat, melyben még az éjszaka rejlik. Mikor elutaztam, mintha súlyos álomból ébredtem volna, lustán, kedvetlenül kezdtem élni.

Nyáron betegeskedett nagyanyám, szíve rendetlenül vert, időként láza volt. Riadtan, félelemmel nézett ránk.

— Csak nem fogok meghalni? Jaj, csak meg ne haljak!

— Nem halsz meg, dehogy is halsz meg! — nyugtattuk őt szórakozottan.

— Hisz nem is vagy beteg! — mondottam neki könnyelműen

és betegségében valóban nem tudtam hinni. Nagy út előtt állottam, melyről lemondani nem akartam : eszembe se jutott, hogy őt elveszíthetném. Hogy szerettem és szívem mégis mily kemény volt vágyamban és fiatalságomban ! Búcsújával alig törődtem, mikor utánam intett : csak mentem vakon a déli fényben és mikor már nem láttam, nem is gondoltam rá.

Párizsban forró nyár volt, a fenyegető alkonyatban félve bontottam a levelet, melyben írták, hogy rosszul van. Elszédültem, mint akit régóta várt baj sujt mégis váratlanul. Próbáltam feledni mindent, hinni, hogy túlkorai aggodalmam. Megnyugodtam így, már nevettem, új terveket szőttem éjszakára. Elszunnyadtam ágyamon, de éjfél előtt felriadtam. Lázasan, mohón vettem fel a ruháimat és surrantam ki a szállodából, nekivágtam az ismeretlen, kései városnak. Friss volt az éjszaka, a házak felett tömött sötéten látszott az ég, teli viharfelhőkkel; boldog voltam, a kaland igérete megdobogtatta szívemet és az ismeretlen utcák megrészegítettek. Meg-megálltam egy lámpa fényében, egy ablak alatt ; oldalt, a Luxenburg-kert rácsa mögött, a város távolából villámfény lobbant ; mindez sarkalt, futni szerettem volna, kiáltani örömömben, szabadságomban, de boldogságom csak akkor lett teljes, mikor a dús, alacsony fák közül egy mellékutcába fordultam, mely csupa vörös és sárga fény volt s a sűrű izzás a szűk falak közt alig fért meg. Az ablakok mögül, a pincékből zene, ének szűrődött, a ragyogó jelek zümmögtek fejem felett és mikor az egyik mulatóban letelepedtem, a füst, a tánc, a könnyű ital minden gondomat elvették. Már alig emlékszem az éjszaka örömeire, a szerelemre, a leányra, ki enyém volt, de a boldogság, a győzelem emléke most is él bennem, a kalandé, a mámoré, mit akkor megismertem. Mégis, éjjel, félálomban, ágyam előtt ébredtem, valami térdre kényszerített : nehezen tápászkodtam fel és aludtam el újból ; reggel erőszakos, szúró fény keltett, a nap tüzött nyakszirtemre.

Nagyanyám ez éjjel halt meg.

Néhányszor láttam még Emmát, ünnepeken felkerestem. Nagyon lefogyott, szótlan és kedvtelen kötötte csipkéit, mind vékonyabb, gyatrább szálakból, melyek hamar piszkolódtak és talán már ki sem terítette őket, csak lefejtette tűiről, hogy újba kezdjen. Nagy titkok megfejtését ígérte szüntelen. Napközben kártyát vetett ; még spiritiszta-ülésekre is járt ; sápadt volt, látomásai kimerítették, de a szellemek szerették őt, némelyikkel fényes nappal, a hídon vagy a fasorban találkozott, zsebébe ismeretlen tárgyak vándoroltak, néha virágot dobott elé valaki. Kézilámpásával rótta a szobákat, figyelte a bútorok ropogását, a gyertya lengő lángját : üzenetek jöttek a messziből, láthatatlan kezek kocogtatták meg az ablakot.

Egyszer felutazott hozzám, sugárzó, átszellemült arccal. A boldogság minden szavát, mozdulatát betöltötte : csodáltam és irígyeltem.

— Jöjj a Hűvösvölgybe — hívott — sétálni szeretnék !

Türelmetlenül várt, sürgetett és siránkozott, mikor csak alkonyatra értünk ki: egy dombról az egész völgyet betekintettük, a sötét hegyeket, melyek fölénk magasodtak és az eget, melyen áttetsző, kései fény volt. Fürkészve járatta körül szemeit és hirtelen karonragadott:

— Oda, odanézz!

Kerestem, kutattam a távolban és igen messze, fenyvesek közé ékelten egy ház halvány foltját vettem észre. Előreszaladt a villamos felé, alig tudtam követni, még jó tíz percet utaztunk, majd leszállt és nekivágtunk a hegynek. Az őrültek kertje mellett, keskeny ösvényen jártunk, néha összerezzent, mikor beszédet, vízcsobogást hallott. Az emelkedésre értünk már és ekkor váratlanul rejtett, kis katlan tárult elénk, melyet köröskörül erdők öveztek, de a tisztás a mélybe futott és homályban, bozótban veszett el. Tétován állt egy pillanatig a völgy peremén; messziről a város bátorítón, meghitten zsongott, ez adott csak bátorságot mostan. Messziről dühös kutyaugatást hozott a szél: Emma szívéhez kapott, ijedten fogódzott belém, de mégis elsőnek szállt alá, meszes sziklákon vetette meg lábát, hajába tüskés cserje akadt. Mind lejebb szálltunk és mind sötétebb lett, mind hűvösebb, mintha mély vizek alá ereszkednénk, mindig újabb áramlatokban csapott meg a hideg. A nedves fű, az alvó gyümölcsfák lehellete járta át a rétet; feltekintettünk: az ég világított, a kopár tisztás felett még úsztak a felhők. Már a völgy legmélyén járhattunk, derékig érő fűben, mikor hirtelen jobbra vette útját; elvadult gyümölcsösbe értünk, a fák sűrűbbek lettek és így jutottunk a fenyveshez a sziklafal tövébe. A homályba alig szürődött derengés, egymás kezét fogtuk, mikor megállított: falba vájt kriptára bukkantunk, rácsos ajtaján kereszt és évszám díszlett. Ijedten álltunk az úton, majd közelebb léptem: dús avar fedte a lépcsőt és szavamat a sötét üreg visszhangozta. Tovább mentünk. Emma régi lépcsőt talált, melyen ismét világosságra jutottunk, fenyvesek közé, de alig léptünk kettőt, boldogan felkiáltott. Torony nyúlt a házak fölé. Siettünk az úton, idegesen füleltem, lépteket, zörgést hallottam a bozótból, de ő megnyugtatott: madár turkál az avarban, száraz gallyat reccsent. Kiszélesedett az út és roskatag, öreg ház elé értünk. Mint egy jelenés, úgy állt előttünk megtépázott tetejével, zárt, hallgatag ablakaival, kiugró szegletén egy tábla betört, elszáradt rózsatövek állottak őrt a kis kertben. Álmélkodva, szótlanul néztük a házat, köröskörül élő lény nem mutatkozott.

— Ki él e házban? — kérdeztem.

— Nagyanyád! De csendben légy!

Nagy, fehér komondor jött elő, csóválta farkát és messziről figyelt. Emma göröngyöt vett fel és megdobta szelíden az egyik emeleti ablakot. Visszafordultunk és a fehér úton az erdőnek vágtunk boldogan, a kutya követett minket soká.

SZELLEMI HONVÉDELEM A RÁDIÓBAN.

Irta: *Kilián Zoltán.*

Általánosan hangoztatott megállapítás, hogy a műsorszóró rádió a népek kölcsönös megismerésének, a nemzetek szellemi együttműködésének, az államok egymáshoz közeledésének nagyszerű eszköze. A világ rádióinak szövetsége, a *Nemzetközi Rádióunió* folyóiratának, a *Radiodiffusion*-nak 1937 júliusi számát teljesen a megállapításnak szentelte. Az unió főtitkári hivatala hatalmas adatgyüjtő munkát végzett a műsorszóró rádiók népeket összébbhozó munkájának feltárására. Valóságos ankétot rendezett tagjai között, melyben résztvettek írásbeli úton úgy az európai, mint az Európán kívüli studiók. Számbaveszik itt úgy az egyéni, mint a kollektív kezdeményezéseket és eredményeket a muzsika, költői és elbeszélő irodalom, dráma, oktatás- és nevelésügy, népismeret, utazás, sport, ünnepségek, nyelvtanulás, híres külföldi személyiségek megszólaltatása és az idegen nyelveken tartott előadások terén. Afféle szellemi népszövetség világlik ki a felhalmozott adatokból és jól esik hangoztatnunk, hogy a magyar rádió az együttműködés biztosítására — a kölcsönösség önérzetes hangoztatásával és megkívánásával sokkal többet megtesz más országok rádióinál.

A Radiodiffusionban ismertetett adatok igazak. Megállapításuk olvasásra igen tetszetős és helyesen érezteti az emberrel azt a véleményt, hogy a rádióműsorok megismertetik, közelebb hozzák egymáshoz a népeket; a nemzetközi életnek így új és felette rokonszenves területét teremtették meg. A kultúrák csakugyan feltárulnak egymás előtt, a megismerés állandó folyamattá vált. Mindez a rádió mérhetetlen jelentőségét bizonyítja a nemzetek művelődésének kölcsönös értékelése terén. De ugyanakkor számot kell adnunk egy ellentétes jelenségről is, melyet a magyar rádió vezetősége már régen felismert; *a szellemi honvédelem kiépítésének szükségessége ez a rádióban.* Ezt a szükségletet legjobban a kis nemzetek rádióhallgatói érzik. A szellemi honvédelem semmivel sem kisebb jelentőségű, mint az anyagi honvédelem, mely a nemzet fegyveres felkészültségén alapul. A kisebb népek rádióműsorszerkesztésének immár valóságos parancsa a szellemi honvédelem, melyet a magyar rádió meg is valósít.

Soha annyi s az egyszerűbb műveltségi színvonalon álló rétegekre gyakran ártalmas hatás nem érte még a kis népek szellemiségét, mint éppen napjainkban. A nemzeti öntudat és nemzeti gondolkozásmód látszólag egyre fejlettebb, sőt sokan már túltengőnek érzik, valójában pedig az idegen filmek, idegen hanglemezáradat, idegen rádióállomások rendszeres hallgatása, idegen eszmevilágokba való beleélés, sok helyen irányzatos rádiópropaganda, irányzatos idegen hírszolgálat révén kétségtelen veszedelmek fenyegetik. Nőttön nő a nemzetüket szokásaiban és lelki megnyilvánulásaiban is szerető emberek körében e bajok felismerése. Nem véletlen, hogy a szellemi honvédelmet először a svájciak követelték a rádióban; ez a hármastagozódású nép, melyet nyelvében egyáltalán nem fenyeget veszedelem, ha anyanyelve nagy népébe minden tagja beleolvad. Mégis — ők mondták ki legelőször, hogy csak álmodozó, naiv emberek hihetik, hogy a rádiónak csupán népbékéltető és összehozó hatása van. A kis népeknek elszánt és

rendíthetetlen honvédelmet kell megszervezniök — hangoztatják a svájciak — nemzeti gondolkozásmódjuk, szokásaik, dalaik, zenéjük, hagyományaik, íróik és alkotóművészeik, szülőföldjük lelkének megóvására. Külön érdekesség a dologban, hogy a svájciak erősen át vannak hatva a népszövetség gondolatától, rádiójukban még ma is rendszeresen beszámolnak a népszövetség munkálatairól — és mégis nagyarányú szellemi honvédelmet tartanak szükségesnek az életük valamennyi terén, de különösen a rádióműsorban.

Ebben a szellemi honvédelemben néha egyetlenegy hír milliószor fontosabb lehet akármily nagyszabású hangversenynél, egyetlen gyermekóra többet adhat valamely világhírű drámánál. Kis nemzeteket agyonnyom az idegen dolgok követése.

* * *

Mióta az idegen nyelvek ismerete jobban elterjedt hazánkban, *kétségtelenül sokat vesztett ízében, színében és eredetiségében a magyar köznapi beszéd.* Valami furcsa tartózkodás érezhető a magyaros kifejezésmódokkal szemben ; az új fogalmakra az angol, a francia, a német, olasz, sőt a cseh nyelv is azonnal talál megfelelő szavakat, nálunk valósággal kigúnyolják az új magyar szóalkotásokat és az európaiság nevében egyenesen hadjáratot indítanak ellenük. Jellemző erre a szellemre, hogy a rádióbemondók idegen nyelvű kiejtését, vagy mondatszerkesztését összehasonlíthatatlanul jobban figyelik, mint a rádióban elhangzó magyar beszédet. A jóízű, kifejező erőtől duzzadó, színes magyar beszédet távolról sem követelik annyian, mint a nem is olyan fontos idegen nyelvű bemondás tökéletességét. A színészek modoroskodó, előkelősködő beszédmódja *(á*ngol, *k*ászinó, stb.) nyomán nem jár felszisszenés, de egy francia névelő nyelvbotlásos elvétésére nagyon. Ma már sok embernek megrendült a helyes nyelvérzéke és a nyelvhasználati biztonsága egyrészt a kultúrsznobok fölényeskedése, másrészt a pestinek nevezett vigéc- és kabarényelv hatása miatt. Ezek a nyelvrontó tényezők a rádióban is óhatatlanul felütik a fejüket, noha erős a gyomlálásuk. A kabarényelvet azonban lehetetlen a magyartalan hanghordozással együtt kiirtani a kabarédarabokból ; mi maradna meg bennük a becsületes gazirtás után?! Kénytelen-kelletlen mikrofón elé eresztik így az ilyen silányságokat humor címén.

Folyóiratok állandó panasza, hogy *a beszédművészet, sőt az egyszerű, tiszta magyar beszéd is éppen a rádióval újra feltámadt hang- és beszédkultúra idején hanyatlott oly nagyon alá, amiben persze a rádió nem hibás.* Világtünet ez, az időpont egybeesése. Véletlen. A baj — mint mondottuk — nem elszigetelt magyar jelenség. A beszédművészetükre és nyelvük tiszta, nemes csillogására oly büszke franciák is megállapították. Náluk a rádióban tartott beszédművészeti és szavaló leckékkel iparkodnak segíteni; a főképp angol szavak átvételével fenyegetett nyelvtisztaságot legújabban rádióelőadások útján is védik. Rendkívül erőteljes a szellemi honvédelemnek ez a része a német rádióban, hol az «Entwelschung»-hadjárattal igen szép eredményeket értek el ; még a zenei műnyelvet is németesítik (például suite = Folge). A magyar rádió tőle telhetően mindent megtesz a nemzeti nyelv védelmére ; állandón ad jó nyelvtisztogató és a helyes magyarságra példákat nyujtó előadásokat ; műsorában mindent magyarul ír, amit csak lehet és már *a magyar zenei kifejezések* korábban ismeretlen seregét igen jól átvitte a köztudatba. Dícséretet érdemel a *sportműszavak* derekas magyarosítása is, ezek ugyancsak a rádió révén váltak közhasználatúakká.

A szellemi honvédelem céljait pompásan szolgálja a magyar rádió *a nemzeti önismeret* előadássorozatával. A mai magyar élet minden érdekes jelensége mikrofón elé kerül itt tárgyilagos megítélésben, az előadók mellőzik az émelygős nemzetmagasztalást és bátran megmutatják a hibákat is. Ily módon a rádió valóságos leltárát adja a megismerésre méltó nemzeti eredményeknek és felvértezi adatokkal a nemzet tagjait. Természetes, hogy ehhez a munkához nehéz minden tekintetben, tehát feldolgozásban és előadásban egyaránt rádiószerű munkatársakat találni; a szórakoztatva, közvetlen hangon történő előadás ezért még nem mindig sikerül. A haladás azonban rádiószerűség dolgában is kétségtelen, íróink kezdenek leszokni a fölényes kioktatás hideg hangjáról, felismerik, hogy a folyóiratstílus nem a barátságos szóbeli felvilágosítás hangja. A sallangos, szóvitézkötéses önimádó áradaton már szerencsére a háború óta túlvagyunk, legfeljebb helyszíni közvetítéseknél zúdul ránk még imitt-amott az ilyesmi a szónoklatokban.

A nemzet egyeteme a műsorszóró rádió működése óta sokkal jobban együttél, ami a szellemi önvédelem szempontjából nem kicsinylendő eredmény. A társadalmi és gazdasági ellentétekből széthasogatott magyarságnak *nincs még egy olyan átfogó, mindenkit felölelő intézménye, mint éppen a rádió;* talán mégcsak a honvédség fogható hozzá, de ebből hiányoznak a nők. A szellemi honvédelem érdekei nyomatékosan megkívánják, hogy kétharmadrészben mezőgazdasággal foglalkozó országunk mezőgazdasági népességéből mindtöbben rádiósok legyenek; *a mai 6·2%, mellyel a mezőgazdasági lakosság a rádióelőfiztetésben résztvesz*, nemzetünk szellemi honvédelme szempontjából is aggasztóan kevés. A gazdakörök, olvasókörök, falusi ifjúsági szervezetek közös rádióhallgatása révén az a kedvezőtlen helyzetkép enyhül ugyan, de azért el nem tűnik. Nem teljes magyarázat erre sem a hangszórós készülékek drága volta, sem az ország aránylag gyér villamosítása. A mezőgazdasági lakosság nyáron valóban alig juthat a rádióhallgatáshoz, télen azonban ugyancsak bőven van rá ideje. Idegen államokban is gyenge a mezőgazdasági népesség rádiózása, de ma már egyre emelkedőbb, nem utolsó sorban, az egyre népiesebb műsorok hatására is. A falusi ember csak abban gyönyörködhet, amit megért. A rádiókban a kezdeti idők után mindenüvé betelepedtek a túlontúl igényesek, a külföldért, a nagy nemzetközi művészetért lelkesedők csak önmagukat tekintő műsorai; a népet Beethovennel és Shakespeare-rel tömték. Ma már felismerték a közérthető, népi műsorok szükségességét; nem mindenáron felemelni, hanem nemzeti alapon szórakoztatni és mulattatva oktatni kívánják az előfizetőket, nem törődve a kultúrsznobok diktálásaival. A szellemi honvédelem ennek csak hasznát látja.

* * *

Az ifjúság régebben zongoraszó mellett gyűlt egybe, táncolt és dalolt. A táncok akkor is nemzetköziek voltak többé-kevésbbé, de a dalok magyarok. Idegen eredetű tánczenekar, mint ma a dzsessz, nem keveredett bele a mulatságba. A házi összejöveteleken ma a gramofón meg a rádió ad tánczenét, a táncolás szinte folytonos, alig-alig dalolnak valahol. A fiatalság ezért nem ismeri a népdalokat. A rádiók Európaszerte iparkodnak ezt a bajt ellensúlyozni, mindjobban terjed a «*Népdalokat tanulunk*» című műsorszám, mely ma már megvan a németeknél, franciáknál, osztrákoknál, lengyeleknél, sőt az angoloknál is. Nálunk a népdal ügye körül mutatkozó szerencsétlen kettéhasadás a szellemi honvédelem e részének nem kedvez; a Bartók,

Kodály, Lajtha és mások gyüjtötte parasztdalok mellett egy kicsiny, de növekvő tábor nem akar tudni azokról a népdalokról, melyeket a köztudat népdalnak ismer és általában a magyarság énekel. A paraszti népdalok egyedüli magyar voltát hirdetők lenézik és száműzni kívánják a «népies műdal»-nak bélyegzett népdalokat a cigányzenekarok muzsikájával együtt; a «népies műdal» egyelőre hasonlíthatatlanul nagyobb, cigányzenés tábora pedig a népgyüjtési parasztdalokat nem akarja. Harmadiknak beleszól a vitába a divatos táncdal, melyet kiirthatatlanul slágernek mondanak a pongyolabeszédűek; a divatos tácdal felhasználja a magyar nóta színkópáit és szintén magyaros ritmussal, magyaros mezben jelentkezik, sőt hódítja a világot. Miféle «magyar dal»-nak legyen így hirdetője és tanítója a rádió? A józemű, helyesebben jófülű rádiós észrevehette, hogy a Bartók, Kodály és mások gyüjtötte népdalok gyüjtőik feldolgozásában műsorra kerülve, mindjobban a műdalok előadóinak ajkán szerepelnek, vagyis *műdalosodó népdalokká* válnak; míg ugyanakkor a népszerű nótaénekesek, akiket ma általában népénekeseknek tekinthetünk, csak népies műdalokat, azaz *népdalosodott műdalokat* énekelnek. Az igazi népdalnak hirdetett népdal tehát a műélvezőknek, az igényes művelteknek, azaz a *nem nép*-nek kell a műsorban; az álnépdalnak hirdetett népdal pedig a tömegek, vagyis mai fogalmak szerint *a nép kívánsága*. Nyivánvaló, hogy egyformán a magyar élet terméke mind a kétfajta dal, mindegyiknek megvan az életjoga, mindkettő meglehet egymás mellett békességben. A népies műdalok szerzői, azért, hogy esetleg földbirtokosok, ügyvédek, tanítók, katonatisztek voltak, ugyanúgy magyarok, mint az ősi paraszti népdalok földművelő vagy pásztorember szerzői. A magyarság művelődése szempontjából érték egyik is, másik is, egyik sem zárhatja ki a másikat. A rádió, mely az egyetemes magyarságé, s amelyben, mint az előbb mondottuk, éppen a földművesség oly elszomorítón csekély arányban vesz részt, mindkettőt értékeli és szóhoz juttatja. A szellemi honvédelem mindkétfata népdal megőrzését és megismerését ránk parancsolja. Az úgynevezett paraszti népi tulajdonságok úgyis rohamosan tűnnek, de a falut az élet elvárosiasítja s a paraszt mindinkább csak a foglalkozásában különbözik az ország egyéb «népétől».

* * *

A rádió tagadó irányban is kifejthet szellemi honvédelmet. A magyar rádió például azzal, hogy nem engedi műsorába a magyar földművesembert lealacsonyító, lebárgyusító úgynevezett paraszt-tréfákat», erőteljesen hozzájárul e kártákony műfaj kipusztításához. Szellemi honvédelem az idegen nyelvű dalok mellőzése vagy korlátozása is.

* * *

Kis népek szellemi javait különösen fenyegeti az idegen nyelvű hanglemezáradat, mely műsorukat elönti. E hanglemezáradat ellen több szempontból is nehéz a védekezés. A közönség a hanglemezeket rövidségük és változatosságuk miatt kedveli. A rádió kénytelen már csak ezért is lemezeket adni; különben is, a napi 13—14, sőt 16—18 órai műsoridőt gépzene nélkül kitölteni nem tudja. A lemezek hozzáférhetővé teszik a világ legnagyobb művészi teljesítményeit. Az olyan kis népnek, mint a magyar is, elegendő hanglemezanyaga még csak egyetlen hét műsorszükségletére sincs. A filmkérdés nemzeti nyelven történő megoldási módja itt nem lehetséges; néhány

országban, különösen ott, ahol a rádiótársaságok és hanglemezgyárosok perében a bíróság az utóbbiak javára döntött, vagy az ítélet a gyárak lemezeinek használatát körülményessé tette, a rádiók maguk vesznek fel lemezeket. Az ilyesmi beválik az olyan nagy népnél, mint a német, ahol van elegendő művész a felvételre, van elég felvehető anyag és van elég rádióállomás a lemezek gazdasági kihasználására, elég felvevő az esetleges kereskedelmi forgalombahozásra. Kis nép csak egy védekezési módot használhat: ha már az idegen lemezeket nem kerülheti el, *igyekezzék csak zenés, idegen szövegnélküli lemezekkel dolgozni*, amikor teheti; *az élőszemélyek által közvetlenül mikrofónba adott előadásoknál pedig iparkodjék az idegen szöveget a lehető legkevesebbre korlátozni*. A magyar rádió erre az egyedül helyes gyakorlatra törekszik; sajnos, énekesinkben nem mindig él a nemzeti öntudat, szívesen énekelnek idegen nyelven, amiben van egy kis érthető külföldre kacérkodás is. Nem az idegen alkotások ellen szólunk; csak azt hangsúlyozzuk, hogy magyar fordításban is ének az ének és mű a mű. Talán sikerül a szellemi honvédelem köztudatbajutásával egyszer odajutnunk, hogy énekeseink tiszta magyar műsorokat nyújtanak be a rádiónak, magyar szerzők magyarul szóló alkotásait; az idegent pedig az elkerülhetetlen lemezekre bízzák.

* * *

A műsorszóró rádió talán semmi más területén nem ütközik ki a nemzetközi együttműködés a nemzetek egymáselleni harcának ellentéte, mint a propaganda- és hírszolgálat rovatában. Erről nem ír a Nemzetközi Rádióunió folyóirata semmit, nem is írhat. A rádióhallgatók azonban minden este tapasztalhatják, hogy *a nemzetközi együtt nem működés* micsoda kitartással és leleménnyel dolgozik. Aki több idegen nyelvet ért és meg tudja hallani az elmondott szavak között az el nem mondott dolgokat (mint ahogy az ujságolvasásnál tud a sorok közt olvasni), nagy mulatságát lelheti ezekben a harcokban. Lapokat ki tilthatnak az országokból, de rádióhullámokat nem és így minden ország hírszolgálatának ellenőrzése lehetséges az ellenfél híreinek meghallgatásával, vagy semleges rádióállomásokra fordítással. Temérdek propagandaelőadás hangzik el az éterben napról-napra az egész Európában, mely mind a határokon túl élő embereket akarja megnyerni. Diktatúrás államokban az uralkodó rendszer ellen titkos rádióállomások lázítanak időről-időre. A rádió hatalmi eszköz a lelkek fölött, de amíg a hatalmon levők mértéken túl mutatkozó önigazolása és imádtatása csömört okoz a hallgatóknál, egyben negatív hatalmi eszköz a közönség kezében is, mert egyszerűen kikapcsolják a készüléket, vagy átfordítanak más országra. Ez az utóbbi eset semilyen propaganda- és hírszolgálati irányítás szempontjából nem kívánatos, mert a rádió más országok rádióinak rendszeres hallgatásával visszafelé sülő fegyverré válik. A szellemi honvédelem szempontjából kivált azok az idegen propagandaelőadások és hírek figyelemkeltők, melyeket a vevő ország nyelvén tartanak. Itt csak az idegen szándék világos feltárása és minél szélesebb körben való sajtómegvitatása a védőeszköz.

* * *

A szellemi honvédelem egyik érdekes megnyilvánulása a rádióban a régebben annyira előtérben állott nagyvárosi, helyesebben *külvárosi humor háttérbeszorítása* a vidéki, nemzetibb ízű humor előtt. Ma minden országban a kisvárosi és falusi jellegű szórakoztató műsorszámok kerekednek néprajzi

vonatkozásaikkal a külvárosi vagy aszfaltkedélyesség fölé. A franciák montmartrei estjei egyre gyérülnek, helyükbe berrichoni, bretagnei, auvergnei, gascognei stb. estek kerülnek, az angolok szintén sorraveszik vidékeiket népdalaik és néptréfáik buzgó feltárásával. A németeknél ez az irány a mai rádióműsorszerkesztés alaptörvénye. A külvárosi és az alantas szellemű, szétesö lelkű belvárosibb nagyvárosiak másutt sem adják a nemzet igazi tükrét, az ellentét azonban távolról sem oly kirívó és ártalmas, mint éppen nálunk. Az adomázó-dalozó magyar humortól a zsidó kereskedők és ügynökök ízlése szerint tréfálkozó kabarék és kisszínpadok irdatlan messzeségben vannak. Lehetetlen, hogy a magyar nép vídámság címen fanyar és idejétmult kávéházi verejtékezéseket kapjon, melyek sem testének, sem lelkének nem kellenek. Ez a magyar rádióműsor legnehezebben megoldható része; a szórakoztató kisipar ugyanis Budapesten ebbe az irányba fejlődött fenntartó közönségének szellemi és anyagi világa alapján, más magyarországi szórakoztató kisipar meg nincs. Elkerülhetetlen, hogy a népi, magyar tarkaestek megteremtése terén maga a rádió újra kezébe ne vegye a kezdeményezést és szervezést.

* * *

Eléggé nem dícsérhető része a szellemi honvédelemnek az a munka, melyet a rádió *a nemzet régi értékeinek állandó felkutatásával és nyilvántartásával végez.* Nem csupán zenei alkotásokról van itt szó. Az irodalmon, tudományon kívül az életfenntartó tevékenység minden érdekessége számot tarthat a megemlékezésre. Ezért helyes a rádió emlékeztető napirendje, melyet tőlünk a környező államok rádiói is átvettek, mely ellen azonban ideges hangok még mindig hallatszanak. Az emlékező napirend nemzetvédelmi fontosságát közönségünk még mindig nem érzi, pedig ennek köztudatba kell jutnia. A nemzetietlen tiltakozókat ki kell oktatni: igenis, a mai élet szempontjából is több Pázmány Péter, Tinódi Lantos Sebestyén, Szilády Áron, Diószeghy Sámuel és Vásárhelyi Pál, mint a Ferencváros—Lazio-eredmény.

* * *

Valójában a Ferencváros—Lazio-eredményt remegve várók sem nemzetietlenek. Sőt, az ő türelmetlenségük legjobban bizonyítja, hogy még a korszerű cirkusz e megnyilvánulásaiban, a közönségre oly passzív sportban is mennyire nincs meg a sport, népeket összekötő küldetése. Győzni kell mindenre való tekintet nélkül. S a rádióriporternek erre a mindenáron megkövetelt diadalra koronát kell tennie. Ha az idegen csapat győz, a riport «bágyadt, sőt rossz»; ha az eredmény kedvez a nemzeti vágyaknak, a riporter mindig «remekül» dolgozik.

* * *

A magyar rádió igen sokat tesz a szellemi honvédelem területén. A honvédelem azonban szakadatlan feladat, mint a nemzet élete. Új meg új teendők adódnak, jobb és kifinomultabb eszközöket kell egyre csatasorba állítani. Minden intézkedést nem is lehet a hallgatóknak minden pillanatban töviről-hegyire elmagyarázni. Cikkünk a szellemi honvédelmi szükségletek felismerését, megértését és támogatását kívánja szolgálni. E szükségletekről kevesebb szó esik, mint a katonai, anyagi honvédelemről, de fontosságuk, ismételten hangsúlyozzuk, egy hajszállal sem kisebb.

APRÓCIKKEK

KÖNYV ÉS KORSÓ

Gyér fekete bajszú, kékréklis, szikkadt szál kalotaszegi az egyik emberem, akiről szólok, Bánffyhunyadból jár fel Pestre kétszer-háromszor egy évben, nekem öreg erdélyi cserepeket hord, százesztendős szőttest, frisskeletű fodorvászon-varrottast ; hagy válogatni nyugodtan, aztán alkuszunk. Szép egyenes orra van és csupa tiszta, jó íz az egész arca ; őmaga csodálatosan, magáttudóan nyugodt, istenadta méltóságot visel a válla, a háta, a nyaka tartása ; de fekete szeme eleven, tekintete kis egyenes fénnyel talál az enyémbe, a pillantása okos és játékos, jókedvűen ravaszkodó, ám kifelé-befelé csupa hibátlan, emberséges bizalom. Itt ül le a szobámban, félórát is ittmarad, faggatom ; gyönyörűség hallgatni, ahogy szól, néha hirtelen ceruzát kapnék : jegyezni kéne ! «Mit tudunk mi !» — gondolom s aztán eszembe ötlik, meg is kérdem tőle, várom a választ kíváncsian : «Mondja, Jézuska ! (Csak így hívjuk, István az első neve, amire keresztelték, — a második Jézus.) Hallott már maga valamit ezekről a mi erdélyi íróinkról, akik onnan kerültek, azt hozták magukkal, ezt írják nekünk könyvekben, amiket nekem most maga beszélget?» «Kik azok?» — kérdi s vigyázok, nem szabad vele «földgyermeknek» szólón, óvatosan primitívül beszélni, urbánusan felépített, gondolkozó világosság minden mondata, magát tökéletes szabatossággal kifejező intelligenciája egypárszor rámpirított már, visszarántott a mondanivalóm külön megfogalmazása elől. «Kik azok! — mondom — no. Hát Tamási Áron. Nyírő József. (Többet azért nem merek.) Hallotta már a nevüket? Tud valamit arról, amit ezek írnak nekünk? Visszaszól az maguknak is, amit nekünk onnanról mondanak?» Kicsit gondolkozik, nyugodtan, de csak az igazatmondás miatt, látom. «Olvastunk már tőlük — mondja rábólintva —, emezt az utóbbikat talán még jobban is ismerjük, szoktuk mi olvasni őket is (így!). Aztán van egy, akit egyszer, már régebben, el is ítéltek szigorú büntetésre az írása miatt, azt, aki Székely Mózesnek nevezi magát, amikor könyvet ír. Aztán még egy gróf is van» — gondolkozik, én majd a székről lefordulok : «Wass Albert» — mondom s ráint, készen, csak éppen kisegítve : «Az a, az az, attól is olvastunk már. Szép dolgok azok mind, azoknak meg éppen különösképpen, akik élnek is velük. Mert mi így a magunk fajtájából, nemigen jutunk hozzá az olvasáshoz az időnkből, csak úgy keveset. Lassabban megy ez nekünk, mint annak, aki tanulta, aztán emellett maradt». Nem merem összecsapni a kezem, de szólni is alig merek, meg ne sértsem ! «Jézuska, hogy jutnak könyvekhez maguk? Csak nem veszik?» «Nem a, — mondja természetes magátólértetődéssel — nem vesszük. Amikor a városba megyünk, a körbe, ott olvashatunk. Van olyan, amelyeket el is hozunk onnan, aztán ha már elolvastuk, utána visszavisszük.» «No, Jézuska ! — mondom most már hazárd játék-mosolygással —, ha már ennyire benne vagyunk a magunkéban ! Hát Bartók Béla nevét hallotta-e, tudja-e, ki ez?» «Hallottam — bólintja nyugodtan —, így a nevéről ismerem is.» «De ez nem író, Jézuska !» «Tudom én azt, hogy nem író, pedig másszóval csak író mégis, csak hát másképpen szólal. Onnan is gyüjtögetett muzsikához valót, ott a mi vidékünkön körül, meg másfelé is az országban mindenfelé, de csak így az országban, mert hogy csakis ez kellett neki, azt vallotta, hogy ez az igazi. Szép az, amit ez az úr csinál, szép dolog az is nagyon.» Nevetnem kell, akkora gyönyörűséggel élvezem a csodálatos ügyet. «Jézuska, hát Bartók-muzsikát is hallott már?» «Hallottam — bólintja büszkélkedés nélkül, csak éppen méltósággal és nyugodtan. — Zongorán jádzották.» «Hol, az istenért, kicsoda?» «Itt Pesten ám, az elmúlt télen. Egy bizonyos fajta egyesület-hely az, ahol erdélyiek jönnek össze, hogy együtt legyenek, oda mentünk el egyszer, ott jádzották. Szeretem én nagyon a muzsikát, mondották is nekem, hogy most majd külön figyeljek, mert onnan mitőlünk való lesz az, amit majd jádzani fognak. De szép is volt az bizony, úgy elhallgattam, tudták azt olyan nagyon szé-

pen, nem hiába hogy olyan jól megtanulták ; csak úgy zongott az a zongora !»

... Eddig a kalotaszegi emberem, aki Mussolinit úgy mondja két s-sel, mintha azt mondaná : tessék. Elmegy és itthagyja nekem a kiválasztott két mázascserepet, valami hajdan-mesterkedett egyföld-testvérének földből gyökérzett, lélekből lelkedzett, iromba, áhítatos művészettel korsóba formázódott szépségszeretetét. Ő most árulja ezeket itt, följár velük Pestre, tán az egész titoknak ennyi a nyitja : művelődik a városban, urak közé jár, ezt is hallja, azt is, «sznobosodik» szépen, semmi több. És ha ennyi — és ha semmi több !... Most hadd mutassam már meg egy másik emberemet is, aki itt él Pesten, az ország egyik első művészeti intézményének megbecsülnivaló tehetségű tagja, Bartókot a saját mesterségén belül ismeri, — a nevét is megmondhatnám nyugodtan, de milyen nyugodtan.

Szép, nagydarab megtermett ember, olyan az arca, mint az öntött bronz, hibátlan ízléssel öltözik, öröm ránézni, maga a megtestesült egészség, jóltápláltság és külső-belső derű, olyan, mint egy akrobatává nőtt hatalmas, paraszti gyermek világfi-eleganciában. Amikor legutóbb összetalálkoztunk, odaszegődött mellénk a férfinak egy mulattatóan pirosarcú, mindig jókedvű kollégája is, akit én azért szeretek, mert minden férfiemberek közül ő az, aki a legfessebben üt, ha már mindenképpen ütnie muszáj : koncerteken például előbb frakkba öltözik hozzá. (Ez csak akkor lenne mulatságos, ha a művészet nem tartana számot a muzsikában az ütőhangszerekre is ; de számot tart rájuk a maga birodalmi «théâtre-paré»-ján, ami annyira théâtre-paré, igen, hogy a maguk belső rangja szerint kijelölt meghívottakat saját személyük kötelezi külső megjelenésük előkelőségére is.)

Állunk ott együtt tehát hárman, nézem a derűs óriásembert, a bronzszín arcát, ahogy beszél, hozzám is fordul, a kollégájához is, most éppen profilban látom. Sok fényképét ismerem Adynak, valami furcsán, nagyon meglepett hirtelen. «Istenem — mondom az emberemnek — maradjon csak így egy kicsit, . . . maga talán nem is tudja kihez hasonlít ! De mennyire . . .» «Igazán? — azt mondja és ragyogva, gondtalan várakozásban mosolyog —, kihez?» «Adyhoz, — mondom és majdnem szégyenlem a megmélyült hangomat — így profilból, nagyon.» «Igazán? — mosolyogja harminckét fehér foggal, már a kollégája felé, de utólag eszébe jut valami, a feje hirtelen visszamozdul hozzám : — Kihez?» «Adyhoz, — mondom kényelmetlenül. — Ádyhoz. Ady Endréhez.» «Igazán? — ragyogja fényes, derűs napistenmosollyal, aztán hogy nincs semmi, amire megtámaszkodhatna magában, kis szórakozottság után megkérdi gyanútlan : — Nem tudom, hogy néz ki, ki az?» Elhűlve, megnémulva szólni sem tudok, hiszen egészen reménytelen és egészen mindegy is, amit mondhatnék s amit mondanék most. A kollégája szól rá, de nem túlgyorsan, egy kis restelkedéssel, halkított hangon, kicsit a bizonytalan diák segítő súgásával : «Ady, te. Ady Endre, az író». «Nem ismerem, — rázza fejét, elúnva a dolgot, elkedvetlenedve a szép bronzember, — nem emlékszem rá. Jár ide?» A kollégája véletlenül rám talál nézni, kicsit még pirosabb lesz az arca, siet felelni: «Hiszen már meghalt, — mondja lehetőleg hanyagul, értesülten — már évekkel ezelőtt, régen !» «Már meg is halt? — legyint beigazoltan a derűs óriás s magával elégedett mosolya telin felragyog — hiszen akkor nincs semmi baj !»

... Elmondjam még a látogatásunkat a hangszeres pedagógiának annál a magas pozíciójában kitűnő nevű művészénél, akinek a lakásába belépve, összecsaptam a kezem a szépség kincsei között, enyhén megittasodott extázisban nézve körül lassú gyönyörrel : «És hol van a könyvszekrény?» «Könyvszekrény, — nézett rám udvariasan a cigarettás ezüstdobozzal kezében vendéglátónk, — milyen könyvszekrény? Minek?»

Hát én nem mondtam meg neki. De nem hiszem, hogy csak ezért nem találta ki azóta sem. Most jut eszembe, hogy egyetlenegy régi magyar cserepet sem láttam a kincsei között. Kalotaszegi István Jézus még nem járt nála, legalább is nem eredményesen. Ennek ellenére azért megtörténhetik esetleg, hogy Jézuska a legközelebbi találkozásunkkor Haydnról és Debussyről is megmondja nekem, hogy kik voltak. Róla feltételezem. Ő román útlevéllel jár Erdélyből Pestre, korsókat árul és csak úgy keveset olvas, az is lassan megy neki.

Tanár.

AZ IRÓ MAGÁNÜGYE.

«A takácsok», az «És Pippa táncol» világhírű szerzőjét megrovásban részesítik azon az oldalon, ahol a művészet és irodalom politikamentességét csupán hirdetik, azonban menten heves politizálásba csapnak, világnézetük vélt igazáért, mihelyt valaki az ő köreiket gyengéden csak súrolja is. Gerhart Hauptmann, a Nobel-díjas ősz német író 75. születésnapja alkalmából róla írt ünnepi cikkben kikap azért, amiért nem állott ki két vállal bizonyos német emigráns írók mellett, sőt — horribile dictu — még «lojalitást» is tanusított a mai német rendszer iránt. Ez pedig megbocsáthatatlan bűn azon az oldalon, ahol a politizálást, jobban mondva az elvek melletti harcot és kiállást csupán a maguk számára szeretnék kiváltsággá avatni. E sorok íróját nem lehet megvádolni azzal, hogy valami olthatatlan nagy rokonszenvvel viseltetnék a mai német állami rendszer iránt, azonban a latin kultúra mellé való odaállása ellenére sem tagadhatja le az igazságot. Az igazság pedig az, hogy az írókat és művészeket sohasem magánéletük, vagy politikai magatartásuk miatt helyezik mérlegre, hanem csupán azon az alapon: mit adtak alkotásaikban az emberiségnek. Az írónak vagy művésznek teljesen magánügye, hogy mit eszik, mit iszik, milyen lapot olvas, vagy melyik pártra szavaz le a választáskor. Utóvégre az író ember is, akinek teljesítenie kell mindennemű polgári kötelességét. Mindez azonban nem tartozik az írói megítélésnek lapjára. Azt, hogy Villon csavargó volt, viszont más kollégája esetleg főúri palotában áldozott a múzsának, semmivel sem járul hozzá, hogy műveik ezért jobb vagy rosszabb megítélésben részesüljenek. Tehát összegezve: hagyjanak békét Gerhart Hauptmannak, s bízzák az ő lelkiismeretére, hogyan vélekedik hazája belügyeiről. Mert, ha nem tévedek, aligha bugyborékolt volna ki ez a méltatlankodás, ha a nagy író történetesen a népfront, vagy más hasonló irányzatok mellett tett volna szimpátia-nyilatkozatokat. Ezt szabad, a másikat azonban nem! De már ez így van és szó nélkül kell elmenni ama túloldali kritika mellett is, mely Goethét és Schillert elkívánta a budapesti német könyvkiállítás plakátjáról és helyükbe német politikai vezetőket «gönnolt.» Ha a mai német kultúra magához tartozónak érzi Goethét és Schillert, természetes, hogy a pesti népfront rögtön leadja a maga vétóját, mint ahogy Gerhart Hauptmann esetében is tette. Mert ők mindent jobban tudnak, járatosabbak idegen portákon, ahelyett, hogy önmagukat látnák el néha nagyon is szükséges — jótanáccsal.

Pasquino.

MARI, AZ «ŐSTEHETSÉG».

— Heuréka! Megtaláltam! A legújabb «őstehetség»-et! Hogy hol?! Hát hol másutt, mint kedvelt színházi magazinunkban?! A nevezett sajtóorgánum a végelgyengülésben kimúlt «szépségkirálynő» választások után újabban az «Őstehetség»-ek felfedezésével injekciózza közönsége enervált idegeit. Véletlenül került kezembe a «Szívdöglesztő» sajtótermék legújabb száma, s ebben — a jó ég tudja hányadikszor immár — egy újabb «Őstehetség» jelentkezéséről kellett tudomást vennem irodalmunkban... A terjengős riport szenvedő alanya cseléd, pardon, háztartási alkalmazott, aki a mosogatás és parkettvikszolás örömein felül maradó idejét «szépirodalom művelésével» tölti. Verseket, novellákat — uram bocsá — regényeket is ír — s ezek után feltehető, bár a cikkíró kifelejtette a riportjából, — hogy holmi ötfelvonásos drámát is rejteget a tulipános láda fenekén... Mert csak elképzelhető, hogy a ne-

taláni szervíztányér eltörésénél a «nacscsága» mellőzte volna a «drámát», hiszen a derék leányzó szerint minden «bötű», amit papírra írdogál, «ihlet»-ből fakadott, s «delke állapottyának tükördarabjai» . . .

— Osztán (pardon a fonetikus kiejtésért, de belejöttem), hogy a gyöngéd olvasó kételybe ne essék, hogy itten semmi szemfényvesztés — láthatjuk «az őstehetség» fotografiáját is a seprők, porolók dekorációjával övezetten, s akkor, amikor a konyhaasztalnál nekigyűrkőzve, a múzsának «áldoz» . . .

Vérbeli írók, a szerény «csak» tehetségesek, akik az «ős» pedigréjével nincsenek fémjelezve, vajmi ritkán fotografáltathatják magukat, de hát az «őstehetség»-nél másként áll a dolog! Hadd pukkadjon az a naív olvasó, s irígyeljék azt a fránya írót, akinek olyan «jól megy», hogy pillanatra sem tud nyugton lenni a fényképészek pergőtüze miatt.

Jómagam már szót sem vesztegetnék erre a tünetre, de annyi ízelítőt kaptunk már a különféle «őstehetségek»-ből, hogy enyhén szólva, — megfeküdte a gyomrunkat. Őstehetség reggel, őstehetség délben, őstehetség este és mindenkor — de elég legyen már — mert ütünk!

Elhisszük, hogy a cigánysor füstösképű rajkói közt Paganinik szaladgálnak, elhisszük azt is, hogy Péter, a tehénpásztor rajzaihoz és festményeihez hasonlítva Picasso és Degas képei poca-malacok, mint ahogy elhisszük azt is, — ha muszáj — hogy Kálmánka, a kondás legény, valóban «őstehetség!» Vagy volna olyan csak tehetséges valaki, aki el ne ismerné, hogy ő a «Sértőizmus» megalapítója?! Tudja-e, az erotikát olyan rusztikus gyönyörűséggel kifejezni más, mint ő?! «Ő» nagy «Ő»-vel, akinek behódolt az egész megboldogult Lipótváros?! «Aligha!» Igy hát vannak, ó sokan vannak őstehetségek, és tehetségek is néhányan. Tudok írókról és művészekről, akik úgynevezett alacsony sorból verekedték fel magukat, de nem azért emelkedtek magasba, hogy «őstehetségek», hanem, mert tehetségük volt. Remélem, Shakespeare nem azért írt remek drámákat, mert pályája kezdetén londoni főurak lovaira vigyázott a színház előtt, s Munkácsy sem azért lett nagy festő, mert asztalos inasként kezdte, s Fadrusz nagyszerű alkotása, a kolozsvári Mátyásszobor sem azért született meg, mert a mester kölyök korában fakanalakat faragott.

Szó mint száz, éppen az őstehetségek érdekében, akik sok esetben két part között, egy elhagyott és egy meg nem hódított világ között tévelygenek boldogtalanul, — kérem a mélyen tisztelt cikkíró urakat, hogy írói ambíciójukat érvényesítsék másként, szenzációhajhászásukkal ne bolondítsanak ki senkit sem a mesterségéből és ne keltsenek olyan reményeket, amelyeket az élet az első percben letaglóz. Mert ez, — ha nem tudnák — lelkiismereti kérdés. Az irodalmi felfedezések módját és mértékét ne tévesszék össze divatjamúlt «szépségkirálynő» választások fogásaival, s ne bukkanjanak reá minden héten egy pesti konyhában Lagerlöf Zelmára, vagy új Baudelaire-re ott kint, a nagy pusztaságban. Én becsülöm a magyar falut, a magyar vidéket, s tudom azt, hogy nemzetünk a magyarság nagy értékei onnan mosódnak felszínre, de nem ilyen átlátszó reklám-felfedezések jóvoltából. Megtudom ugyan érteni, hogy egyes hölgyek és urak bridzs- és coctailtől felborzolt idegeire felfrissítőleg hat egy kis rusztikum, azonban cseppet sem étvágygerjesztő az otkolonnal beillatosított istállószag, a rímbeszedett káromkodás és a «sértő»-i erotikum még akkor sem, ha az illető nagybecsű színházi magazin különféle körítésekkel és mártásokkal tálalja is fel!

Mme. Sansgène.

„Vox humana" a kritika körül.

A kritikáról sokféle bizarr felfogás ismeretes. Tóth Kálmán az «Állatirodalom» című versében ezzel a sorral intézi el igen alanyi módon a műbírálatot: «No jó! a szamár írjon kritikát!» Tudniillik a szamárnak már nem jutott semmi más írói feladat az állatirodalomban, tehát a kritikát bízták rá. Ezért az egyetlen bosszúálló mondatért hosszú versezetet írt a költő, irodalmi szerepeket osztva ki minden valamirevaló állatnak. Petőfi «asinus ad lyram» kifejezéssel illette azt a

«nagyságos urat», kihez az «Egy kritikushoz» című versét intézte. Verescsagin, az orosz-japán háborúban hadihajón tengerbeveszett híres csataképfestő már kora hasznossági elveinek megfelelőn személyi propagandának fogta fel a kritikát: «mindegy, hogy mit írnak az emberről, csak minél hosszabban foglalkozzanak vele!» — ez volt az elve és a levágó, de hosszú kritikát azon melegiben igen melegen megköszönte levélben, amint elolvasta. — Akadt persze régebben is eset, mikor a kritikust testi bántalmazások érték, de újabban ez a jelenség művészi életünkben hála Istennek, hosszú időn át nem mutatkozott. Annál feltűnőbb, hogy most hirtelen előbukkant, mégpedig a legszelídebb hangszer, a legmennyeibb muzsika, a vox humana sírja felől.

Ez a most megnyilvánult «vox humana» korunk kórtünete. Valami furcsa idegesség mutatkozik legújabban egész életünkön a bírálat ellen. Csak helyeselni lehet maholnap. Mindenki és minden a «tárgyilagos bírálat»-nak elnevezett hódolatot követeli. Védelmezünk ma Hunor és Magyartól kezdve mindenkit a kritikai szellem ellen történelmünkben, a magyar köztró idestova csak olvasókönyvi bölcsességeket írhat közállapotainkról, az irodalmi és művészeti kritikus kártérítési, vagy legalább is rágalmazási perektől rettegheť . . . ha nem ütlegektől . . .

Van egy szép, ősi magyar közmondásunk: «nem az a legény, aki üt, hanem, aki állja!» Nos, ez a legényvirtus nyilván kiveszőben van bennünk, mert nem állunk semmit. Hisztéria öntött el bennünket: elkenni mindent, agyonhallgattatni mindent, csak bátor szót, főképpen bajtlátó írást ne!

Olyan gyengék lennénk, hogy kritikai fuvallatok is ártanak már mindannyiunknak? Olyan gyámoltalanok, hogy el ne bírnánk idegesség nélkül még tárgyilagosságot nélkülöző bírálatokat is? Csak a kritika lehetetlenné tétele tehet bennünket értékesekké és önbecsülésre méltókká?

A kritikáról sokféle bizarr felfogás ismeretes. Természetes és emberi méltóságunkhoz illő felfogás csak egy lehet: álljuk a kritikát egyenként és egész nemzetben együtt ideges tünetek nélkül.

—lián.

NÉMETH LÁSZLÓ «TANU»-JA.

Öt esztendei, valljuk meg irodalmi színvonal és őszinteség szempontjából dicsőséges mult után Németh László kritikai folyóirata, a «Tanu» most megszűnt. Régi számait forgatva lehetetlen meg nem vallanom azt, hogy a «Tanu» megszüntét, bár egyet nem értettem vele, sajnálom.

A folyóirat első számában azt mondotta az író, hogy olvasóit tanácskozásra hívja, mert mind magát, mind pedig korát szorongó tanácstalanság fojtogatja. Ne kutassuk azt, miként jutott az író öt esztendővel ezelőtt a szorongó tájékozatlanságnak ehhez a tudatához, feltűnő a «Tanu» keletkezésének történetében az, hogy a nagy mozgalmasdik korában akadt egy ember, kinek tervei és céljai egyetlen «mozgalom» keretében sem fértek el. E különállást akkor és azóta is igen sokféleképpen s egyetlen táborban sem a legnagyobb jóindulattal magyarázták, bár a meggyőződést Németh Lászlótól talán egyízben sem vonták kétségbe. Mai szemmel s főként, hogy a «Tanu» nem lesz többé, ezek a dolgok már nem túlságosan fontosak s ha a «Tanu» történetén valaki végig akar takinteni, elsősorban az író s másodsorban az ember szemüvegén keresztül kell néznie.

Németh László egész irodalmi pályáján, de főként a Tanun végigvonul valami, amit manapság szinte anakronisztikusnak neveznék: az, hogy Németh Lászlóban író és életcél elválaszthatatlanul egybeforrt. Nála a «magánembert» nem választhatom el az írótól, művei egyetlen sora sem ellenkezik az emberrel, sőt, a megnemértés vagy támadás tüskéje Németh Lászlóban nem az írón, hanem az emberen szúr. Szívében ég valami, amit a társadalmi felelősségérzet vagy humanitás határozott fogalmaival megjelölni talán nem tudnék, de ami kétségtelenül a mélyről, a legigazibb őszinteség tűzhelyéről ered. E tűz Németh Lászlóban a szándék olyan nemességére vezetett, amely szükségképpen és mindenütt háttérbe tolta az embert, egyszóval a mindennapi értelemben vett érvényesülést. Ilyenformán a társadalom, melynek bizonyos szempontból vezetője, erjesztő kovásza akart lenni, józannak semmi esetre sem fogja tartani. Korunk az emberi nagyság e keresztényi s egyben klasszikus formája iránt nagyjából érzéketlen. Irói szándék és életcél ekkora egyezése nem időszerű.

Mindebből a műre persze csak annyi következik, hogy Németh László írása halálosan őszinte ember szava. S ha a Tanut irodalmi szempontból vizsgálom, más oldalról kell megközelítenem. Az imént említett időszerűtlen vonás talán a Tanuban is benne van. Nem véletlen, hogy a folyóirat legelső irodalmi tanulmányai között görög író szerepel: már maga ez kiáltás a modern idők ellen és vágyakozás olyan kor után, melynek hangsúlya a szellemen van s melynek nagy kérdéseit a szellem hovátartozása dönti el. Németh László írói magatartása ezen a ponton fordul. A szellem fölénye az anyagival szemben, a vezetés hivatása a kormányzás vasbilincseivel szemben s a művelődés nemes vetéshintésének fontossága az «elkerülhetetlenül szükséges» arányelvével szemben. Magam s minden bizonnyal még sokan mások e tiszta gondolatban csak helyeset láthatunk. Más kérdés a kivitel s annak világnézeti háttere, bár ez mutatja Németh Lászlót talán

a leginkább vérbeli írónak. Hivatásos közgazdászok, politikusok minden bizonnyal dilettánsnak tartják őt, ami nem is vád, hiszen a részletek ferde tükre helyett Németh László az arányos egészet akarja látni és megfogni s nála csupán a lényeg, a vezetői alkat szellemi előfeltétele a fontos. De ez a magas szempont már eleve elzárja a közvetlen, a valószerű megfogás lehetőségeit s e téren mutatkozik Németh László teljesen tájékozatlannak. Amilyen éles kritikai szemlélete a rajta kívülálló jelenségekkel szemben, annyira kevés a valóságérzéke a maga dolgaival szemben. Ez minden bizonnyal elsőrendűen írói sajátság és nem utolsó sorban tragikus vonás.

A «Tanu» törekvési, — annak a bizonyos harmadik, szellemi oldalnak megteremtése bal- és jobboldal között — nem nélkülözik az egyetemlegesség igényét. Maga Németh László is szinte csodálatos példáját mutatja egy egyetemesen színes műveltségnek, de maga az írói alkat sajátos módon magyar. Bármihez fog, legyen az angol, spanyol vagy norvég irodalmi probléma, szemlélete nem az otthonos embert árulja el először, hanem új tájak gyönyöreire szomjazó kíváncsi vándort. Lelke alapjában véve idegen mindattól, ami Nyugat s ha valami ilyest a kezébe vesz, addig forgatja, amíg az otthonost, a rokont meg nem leli rajta. Kedvenc és kedves gondolata, a «tájhaza» testi és lelki haza, eltéphetetlen magyar gyökerekből font kötelék. E sajátos magyarságból más is következik. Amennyire a nyugaton a legutolsó zug is városi, annyi a magyar ellentét városi és nem-városi között. A Tanu írója ugyan a városban is megleli a sajátos «tájhazát», e városi tájhaza azonban szétfolyó valami, mögötte a föld képe lebeg.

A «Tanu» minden sorának hátterében magyar probléma fáj. Magyarnak kell lenni ahhoz, hogy valaki — akár jobboldalon, akár baloldalon — ilyen mindenekfölötti módon az eszme rabja legyen s kezének minden érintése — Midás király módjára — gyötrő arannyá váljék. De sajátosan magyar a «Tanu» végszava is. Nem teszem bírálat tárgyává lesujtó, megvető kritikáját a magyar «fagyöngy»-elemről, a magyar vezető osztályról, de a szakadék, amely a «Tanut» középosztályunktól elválasztja, Apáczai Cseri Jánosokat, a magyar művelődés tragikus sorsú hőseit juttatja eszembe. Ezeket mint a magyar bűnök áldozatait szokás bemutatni, holott sorsukat minden bizonnyal az erők másirányú mozgása pecsételte meg. Szinte valamennyinek végtelenül csekély volt az arányérzéke amaz erők iránt, melyek a «reformot» létrehozni képesek. Széchenyi tragédiájában talán nem annyira a kor, mint magának a hősnek arányérzéke a felelős. Kalmárság, nemes szándék és zsenialitás, amit az angol összeegyeztetni képes, lényegükben összeférhetetlenek magyar földön. Csodálatos magyar nagyság csodálatos fogyatékossága, ami azután a világkép olyanmérvű torzulásához vezet, aminőt Németh László esetében tapasztalunk. Szándéka talán nem, de kivitele, kritikája és magatartása ellenkezik a valósággal, ellenkezik tehát a mai jobboldallal és baloldallal egyaránt. Igy a «Tanu» megszűnése tragédia, egy életcélját és írói szándékát különválasztani nem tudó tehetség tragédiája. «Ha van mű, amely emberét elégette, a Tanu az» — mondja Németh László a folyóirat utolsó számában. A «Tanu» megszűnése kétségtelenül veszteség. Veszteség jószándékban, veszteség magyar tehetségben és irodalmi színben.

Bizonyos az, hogy aki az írás mérgét egyszer megkóstolta, a kifejezés útját valami módon meg fogja találni. A «Tanu» írója is minden bizonnyal megnyilatkozik még a kritikai nagyságnak abban a remek formájában, amit a «Tanu» hasábjain mutatott. E törekvések azonban szükségképpen

egyre szűkebb körre fognak szorulni, mert egy kátyúba jutott életakarat pótlása nem könnyű dolog. De nem kell a «Tanu» eszméivel egyetértenünk ahhoz, hogy íróját meg ne értsük, hogy a szándék és kivitel között különbséget tenni ne tudjunk s azt higyjük, ami a Tanuban nemes volt, a Tanuval együtt múlik is el.

Dr. Lutter Tibor.

AZ ISMERETLEN ASSZONY KÖNYVE FÖLÖTT.

Nagy Karola: Itt voltam...

Idegekben maradóan fájdalmas, nyugtalanító, megtépő élmény ez a könyv. Nem sok bizalommal vágtam föl; nem tudom, kötött példány is került-e forgalomba belőle, — a fűzöttnek a külseje olcsón nem-szép, rosszulhangos, dilettáns-gyanus.

Ó, szegény fiatal, zaklatott, vergődő, magát-találatlan, szerteszakadtan elmúlt asszonyi élet e könyv éppen ilyen ruháján-belül: elveszettségének mennyi csapkodó, zűrzavaros, tehetetlen, lázas, véresen megrendítő sebbéhasadottsága nyílik fel e hű baráti kéztől irodalmi hagyatékká rendezett lapokon! Egy 27 év alatt tíz asszonyra elég életet végighányódott és élt asszonyi élet lángol és hamvad, küszködik saját zsarátnokával, üszkösödik el, fullad füstbe és csap fel újra meg újra az élnikívánkozás és a kétségbeesés nyomasztó egéig ezekben a kínzóan szaggatott, ziháló feljegyzésekben.

Ennek a könyvnek nem az olvasó irodalmi élménye adja az igazi súlyát. Ami irodalmat kapunk vele, Benedek Marcell előszavában is: «Halhatatlanságra kevés, tiszavirág-emlékezésnél többet érdemel. Amíg élt, nem ismertem a nevét; önálló könyve nem jelent meg; befejezett munkája nem is volt más, mint színdarabjai. Vajjon nem szól tehetsége ellen, hogy huszonhét éves koráig — legalább kéziratban — nem tudta magát egy könyv megírására koncentrálni?»

Igen, ez a vád fölmerül ellene; és ellene kellene, hogy szóljon. A formáig, a kompozícióig nem érkezett már el. A szaggatott, akárhányszor csak egy-egy sornyi, legtöbbször össze sem függő töredékek a könyv elejétől a végéig: egyetlen, szerves gerincű vívódás a kifejeződésért. A kifejeződésért, életben, írásban, önmaga magává-valósulásában. De nincs egy pillanatnyi küzdelme a kifejezéssel. A még keresettségeikben is jajduló őszinteséggel mindenütt szép, törten-csapkodó, sokszor gejzíres buzógással felszökkenő hevű szakaszok során nem egyhelyütt — mintha felhasított verőér lökné ki lüktető sugarát, úgy ömlik a sorok közé az érzések érzékelhető életessége, — átélés, mondanivaló és kifejezés teljes azonossága. Van a könyvben egy — tán húszoldalas — kisregény: Az ismeretlen. Huszonegy éves korában írta, ekkor közel négy éve asszony már. A formáig nem érett meg ez a poénre épített, rövid kis mű. De amit ez át[illegible]s ahogyan érzékeltetve átadja: vergődő, kereső asszonyi életének egy kicsiny tragédiájában a maga elveszítő, feneketlen tragédiáját: ennél — kevéssel többet mondó, rezzentőbb készséggel kifejező őszinteséget asszonyi írástól nem sokat kaptam még.

A kötetet Benamy Sándor rendezte eggyé, ő írta Nagy Karola életrajzát is. Nem kell messzire tartani később a könyvben, hogy az életrajzírónak helyenkint majdnem önváddá mélyülő, meghatódott rajongását megértsük. Benedek Marcell ezt írja Nagy Karoláról: «Ha írásai nélkül nézem az alakját: az a tragikus típus, amelyet Flaubert faragott márványba a Bo-

varyné-ban. Elégedetlenség környezetével, keservesen kiharcolt testi-lelki kultúrája jogán; kivágyakozás, nagyotakarás, kapkodás. Amíg így vergődik, lelki és kenyérgondok közt, városról-városra hányódva, nyugtalanul, örökösen egy másik életet élve magában: a Bovarynéból kezd kibontakozni a művész. Elsősorban önmagát látja, elemzi, írja.»

Önmaga: milyen gyászosan, végzetesen gazdag matériája volt ez ennek a rohanó és mindvégig vergődve csak akarni és bukdácsolni tudó rövid életnek! Sőt: úgy tűnik, egyesegyedül csak önmaga volt számára. És tán itt van a magva e szünetlen külső-belső zűrzavarban őrlődő élet végső tragikumának. Tán, ha gyermeke életbenmaradt volna ... Vagy, ha Istenhitével erősebb tud maradni s valahol, valamiben itt megnyugvást talál ...! Hogy hol tart ez az asszony tizenkilencéves korában: ... «Két kutya» címmel van egy rövid kis írása ebből az időből. Megy az utcán. Néhány mondatot innen: «Már nem is gondolok semmire, sem messzi nyugalomra, sem kétségbeesett, vergődő gondolatokkal a nyomorra, s különben sincs, aki elől takargassam fájdalmamat. Pedig valakinek úgy elszeretném mondani. Úgy, mint az anyámnak, hogy édes és ezt egészen halkan, de ne légy szomorú, én tegnap óta nem ettem, van még négy lejem, de ezt tartogatom ... Tudod, arra gondoltam, hogy még holnap sem lesz ... Vártam valakit, aki jön és aki mellett mehetek ... aki mellé tartozhatom ... mentem gazdátlanul és éhesen és arra gondoltam egy-egy pillanatban, hogy tartoztam egyszer én is valakihez. Olyan irígykedve néztem azokra, akik voltak valakivel. Szólni valakihez, egy hangot kiszakítani a torokból, egy becéző szót hallani ... Akárki, ha megszólítana. Bárki.»

Rettenetesen egyedül van. Pedig van férje. Életrajzának legmegrendítőbb szakasza talán, amit erről a házasságról ír Benamy:

«A nyolcadik gimnáziumra már nem telt nevelőinek. Aztán egy fiatalembertől románul kezdett tanulni, hogy esetleg valami állásba jusson. Megkezdődött álmai lassú temetése, szép, lelkes lányságának vége lett. A fiatalember egyszerre elutazott. Az első ütést kapta az élettől. Otthon szemrehányások özöne zúdult rá. Szégyen, kétségbeesés sápasztotta. Egy este vonatra kényszerült és utánament. Kálváriajárás Bukarestben, ahol most van először. Egy felső ablak kinyílik, onnan szól le hozzá a férfi, utána az ablak rögtön becsapódik. Ismeretlen városban, ismeretlen éjszakában megy. Csak másnap, vagy harmadnap fogadja maga elé a férfi és még később fogadja el is. Csak most kezdődik azonban az igazi ide-odadobódás ...»

Kétszer kísérelt meg öngyilkosságot. Pedig egyhelyütt ezt írja: «Sokszor szeretnék öngyilkos lenni, ... de akkor mindig felrémlik, hogy ha meghalok, ki írja le, ki tudja meg azt, amit éreztem.» Egy magányos sor huszonegyéves korából: «Gazdagság-szag, tiszta-szag. Friss. Könyv-szag.» Lejebb, tán ugyanekkor: «Istenem, Istenem, meleget és nyugalmat, megnyugvást és otthont adj! Békét akarok! Békét!» Valamivel később: «Ma megint szomorú vagyok. Szeretném felkínálni a számát mindenkinek, aki egy kicsit is jó hozzám.» Ismét tovább: «És mi lesz holnap? És holnapután? Semmi. Mint ma. Jól- vagy kevésbbé jóllakás, álom. Közöny. Szomorúság és fáradtság. És — azután? Azután? Nem lehet így. Változtatni kell. Narkotikum kell. Az élet ellen. A halál ellen.» Kétségbeejtően reménytelen valóságának fogaskerekei között morzsolódik: «Szabadság! Ugyan. Nem mehetek túl B. határán. Mert nincs pénzem. Mert nem ülhetek kocsira és nem ülhetek vonatra. Csak itt vagyok. Bebörtönözve.»

A feljegyzések töredékes szakaszai között — mint a rianás, három külön sorban lépcsőzetesen ez az egy szó: «Elválok. Elválok. Elválok.» Aztán rettenetes, ahogyan kiugrik a szövegből ez az egy sor, ez az egy szó: «Förtelem.» Tisztaságra, nyugalomra, szeretetre vágyik, enyíthetetlen nosztalgiával: «Szeretnék valami szépet írni, ami megnyugtatna. Nem lehet, jól van, így van, csúful van, nagyon csúful van. Vajjon meddig tart ez még így? Jaj, miért találtam meg a jaj szót a szavak tengerében?» «Úgy vágyom valami tiszta után! Úgy szeretnék beleomlani a csendbe, a szépbe, a hangtalanba. Csak egy kézfogásba . . .»

Fiatal élete megrezzen, megrázkódik a lidércnyomásos éjszakában, valahonnan világosság tör felé, szakadatlanul ezt kereső, táguló szeme egyszerre megragadja, felissza, egész valója fénylő újhodásban reszket: «Szeretni. Milyen nagy, fogalmatlan fogalom. Szeretnék rohanni, menni, szavakkal találkozni, a csókkal találkozni, megcsókolni a csókot, hogy megtanított vágyni». «Holnap felmegyek hozzá. Csak egy félórára. De az is jó lesz, az az izgalmas félés, idegen remegés, drága láz.» «Most mi gyerekek vagyunk a szerelem partján. Édesem, szerelmes társam, még maradjunk itt, oly jó így, nincs még sem veszély, sem örvény. Találjuk meg egymást igazán.» És ugyanekkor, ugyanebben a szakaszban: «Hogy szeretnék menekülni innen, ebből a képmutatásból! Most jött haza F. Jaj, szabadulni! Más, szebb életet adj, Uram! Szépség ege, jóság hatalma, fogadj be engem! Úgy fáj a fejem és nem tudok tisztán gondolkozni . . . és veszekedés . . . és egy csepp nyugalmam nincs . . . Isten, adj kiutat, elégeld meg szenvedéseimet . . .» Félhónappal később: «Olyan kitörően boldog vagyok, tudom, közeledik a nap, amikor az övé leszek. Szeretnék most írni, de F. itt az ágyban olvas, ez zavar, szüntelen mond valamit, ami nem érdekel. Vajjon sejt-e az egészből valamit? Szeretnék nagyon elválni, hisz kezdettől ez volt a gondolatom, nem tudom miért jön mindig valami közbe? Pedig sokszor gyűlöljük egymást, de tudjuk, hogy kétségbeesésünk hasztalan, a démon összetart. Eltévesztettem az életemet, keresek valamit, amit sohase láttam, de aminek lennie kell, — aminek a neve boldogság, ruhája öröm, mosolya a szép s szája a megelégedést csókolja . . .»

Hiába keresi. Sorsa ez, végzete, hogy mindvégig keresse és hiába keresse. Magára marad megint, a naplóban egy kitépett lap helye, amelynek emlékeztetése elviselhetetlenné válhatott számára egyszer; az a sejtelmem, hogy férjesasszonyi tisztességre való hivatkozással visszautasítás érte. Fáradttá sebzetten, akarattalanul belenyugszik, de tudja, hogy most már nem áll meg félúton; már tudja, hogy tovább fog keresődni. Erőtlen; egy pillanatra vágya támad, megpihenni egy kicsit most annál, aki mellett mégis él; de maga is tudja, hiába lenne, csak megcsalná magát vele megint: «F.? . . . Nem, el kell válnom. Kár volt ezért a négy legszebb évemért és mégis, tudom, gyakran fogok sírni, mert ő májusomnak királya. Kell valamit tennem, Istenem, adj erőt, hogy minél hamarabb vége lehessen».

A kényszerű, rossz szálat nem tudja elszakítani, nem tud határozni, nem tud szabadulni. A Brassói Lapok szerkesztőségében dolgozik, anyagilag már jobb helyzetben vannak, tán mehetne is. De ami valamikor ennek az embernek adta: tragikusan felnyílt érzékeinek első érzése, — vele az életét, egész valóját kiheverhetetlen ütésekként érő esztendők — esztendők — vérébe sütötték ítéletük sajgó bélyegét. Gyászos gálya padjához láncolt lázas vergődő, akinek meghagyták énje minden kincsét. «Valaki. Akárki. Csak sze-

ressen. F.... nem szeret? Nem. Ezerszer megbántott, ezer apróság van' szertelen modora, magáról minden pillanatban való megfeledkezése, ami bánt· Rettenetes, hogy ugyanennyi kedves, meleg mozdulata, szava is van . . . Nem tudom pontosan meghatározni a dolgokat és az érzéseimet . . .» Hajszolódik, kereső dik ; vergődik ; társtalanul kallódó, árva, kincses énjének céltalan gazdagságához keresi, kínálja szakadatlanul : ki látja meg, kinek adja? Kinek adhatja? Nem tudja megtalálni. Sohasem találkozik vele. Egy évvel halála előtt, naplója utolsó oldalán utánaszámol a már hozzá közelkerült férfiaknak. «Istenem. Azelőtt. Ki is volt azelőtt. Senki. Sokáig. Esztendőkig. Igen, egy kisvárosi szerelem. Messzi, fájdalmas, mint a tétlenség. És a másravágyás váltotta ki. Nem őt vártam. És a főváros. (Bukarest.) Rettenetes. A nyomor. A förtelem. A félés. A fiatalság és a kínlódás, — vágyás a szerelem után, céltalanul és reménytelenül, rongyosan.» Mert az eltávolodott esztendők rettenetes árnyéka ott van mindenütt, ettől nem tud megszabadulni soha, később sem : «Hát lehet ebből valamit írni? Hogy ott áll az az ember az egyik oleander alatt és nézi, hogy a terraszon esznek. Órák hosszat, egyik lábáról a másikra. Két kezét a zsebébe teszi, áll és fekete, éhséges arcát fel-felemeli, a kezét csak akkor, amikor meg kell, hogy vakarja a nyakát». És megint, újra meg újra a kínlódás a szomorú kötelékben : «Az asszony fel akar melegedni az urával szemben, de még 24 órát sincsenek együtt, a legdurvább arculcsapás éri.» Nem tudja megtalálni, aki megérti, aki átvegye tőle azt a mondhatatlanul teljes igazit, amit ő hordoz, érez, tud magában. «Nagyon egyedül vagyok. S olyan szomorú ez a kicsi lakás ! Mikor érem el, hogy megtaláljam magamat egy meleg, kényelmes lakásban? Érdekes, I. azt mondta, hogy nekem minden vágyam az, hogy lakjam. Valakiben jó volna lakni. Beleágyazva, belegyökerezve, mélyen.»

Pedig szereti mindenki, aki ismeri. Aki többként szereti ismerősnél, könnyen elhagyja. Talán megközelíteni is könnyű . . . könnyű elhagyni : magatartásának stílusa van és ő akkor már úgyis indulóban van — tovább. Megint nem azt találta, amit keresett. Ő nem kapott semmit.

Van ebben a könyvben két fénykép. A két arc közt négy év az időkülönbség. Nem tudom, hányszor néztem ezt a két képet és meddig. Ma is szívenütnek, ha rájuknézek.

Talán azért is kellett már meghalnia, mert úgy élt, ahogy asszonynak csak meghalni lehet. Az életrajzban írja Benamy : «Tele volt készülődéssel. Életre és munkára. Most kezdte volna».

«Az asszony házassági élete. Üres. Más, mint amit várt. Dolgozni akart. A férj azt akarja, hogy keressen, de legyen otthon. A nő vágyai. Nem tud összehangolódni az urával, valahol valamikor elrontották, rég . . . Jaj, dolgozni kell !»

Ez az utolsó bejegyzés a naplóban. Egy évvel később halt meg, de ez a szakasz már akkor a mindent-elsóhajtó epilógus.

Molnár Kata.

Szerb Antal: Utas és holdvilág. *(Révai kiadása, 1937.)*

Az író szabadon választhat mestert és módszert, és szabadon választhat közönséget is. Ha igényes, megelégszik a nehezebb megoldással : a mester és az idegen regények, önkéntelen ráhibázással megírt idegen regények tanulságaiból kicsapódott módszer eredményeinek konszumálásával. Követi az idegen csillagot, de a módszer saját élményt formáz

ki önálló és nagy rokonsági kapcsolatában is magányos művé. Ilyenkor kevesekre számíthat: eszközei merészebbek és egyedülállóbbak, világa fanyarabb és nehezebben megközelíthető. A közönség elfogadja a mesét és visszautasítja az újítást. De lehet igénytelenebb: — úgy érzi, a mesterek ajándéka nemcsak a láthatatlan módszerben, a saját élményi vagy kulturális anyag írói kialakításában kötelezi, hanem a mondanivaló keretének felhigításában is. A közönség ilyenkor megelégedett: a műben megtalálja a modern irodalmat és anélkül, hogy a forrásokat keresnie kellene, a felfedezés szép izgalma nélkül kapja készen a megfékezett forrást.

Szerb Antal nem tud választani. Mesterei vannak és módszere, kultúrája van és szenvedélyes kíváncsisága: mégegyszer el tudja-e mondani ugyanazt, amit a mesterek mondanak? Tisztában van azzal is, hogy a nehezebbik utat egyszer sikerrel, izgalmas eredménnyel már megtette. Megpróbálja tehát a dolog könnyebbik végét, amely megoldásában okvetlenül a nehezebb: ahogy népszerű, elmés útikönyvet adott a modern európai regényről, olvasókönyvet is mellékelni hozzá, egy-egy író szellemes kivonatolásával és egyszerre összemarkolni mindazt, ami nehezebben hozzáférhető az olvasó számára. Nem tanítványnak lenni, a mester mondanivalóját, alkotói finesse-eit fűtött izgalommal újra felfedezni, újra végigmenni a modern európai regény megszületésének bonyolult útján, mint a Pendragon-legendában, hanem egyszerűbben kielégíteni az éhes isteneket. Adni a fölét a nagy neveknek, az idézetteknek és nem olvasottaknak, akit az olvasó olvasni szeretne már és nemcsak idézni, — adni Huxleyt annak, aki Huxleyt, Cocteau-t, aki Cocteaut kívánja és így sorban: egy adag Lawrence-t a Lawrence-éheseknek, Powyst a Powyst-szomjazóknak és akinek Kerényi Károly kell, minden izgató fölfedezésével az etruszkokról, megkaphatja őt is. És a közönség sznob rétege felkiált elragadtatásában, mint ahogy Kazinczy fel-felsikoltott literátori gyönyörében, és az írónak az az ingatag igazolása is meglehet, hogy akadnak izgatott fiatalemberek a toll mellett, akik áhítattal és egyáltalában nem tiszteletreméltó tudatlansággal adják meg az ujjongó közönség lelkesedésének az irodalmi ércfedezetet.

Noé bárkája megtelt: a regény kerek és érdekes, mindenki rajta van, aki számít ma. Az olvasó megtalál mindenkit, akit egy kápráztató intellektus, fürge szellem csak átnyujthat, de nem találja meg az írót magát, aki elbujik mesterei mögé és azoknak, akik Szerb Antalként keresik, Huxley vagy Cocteau hangján felel. Izgalmas és méltó kérdés: miért elégszik meg csak ennyivel Szerb Antal? Mi az a kisebbségi érzés, amely filozopternek akarja mutatni azt, aki vérbeli író? Van, aki azt kívánja, hogy vegye egyszer komolyan önmagát, volt régebben valaki, aki rá szeretett volna kiáltani, hogy ébredjen föl. Meg kell kérdezni, hogy miért nem akar fölébredni becsvágyából, amely megelégszik azzal is, hogy egy új vízözön utánra kívánja átmenteni a modern európai irodalmat? Miért nem mer az lenni, aki: Szerb Antal?

Mert az igazi Szerb Antal, akit elő kell hívni regényéből, sokkal értékesebb az irodalmi Baedeckernél. Eredeti, nagyon kulturált szellem, eredendő pesties fanyarsággal. A világot egy képtelen sérelmen keresztül nézi, amely megzavarja jóérzését. Magatartása a kritika: elégedetlen a világgal és önmagával, és tragikus, egyéni vonása, hogy amikor kitör egyénisége, származása

kereteiből, amikor sikerrel lázad, — sikertelen nosztalgikus mégis. Nem tud semmit érzésein keresztül nézni, pedig ellágyult és kamaszos lélek. Értelme szeme elé tolakszik és ezen a kétkedő, csúfolódó értelmen, mint kormos üvegen a napot, látja az életet. Talán ezért mer mindig csak félig: ezért vállalja regényének aszkétikus, két végén égő gyertya alakját, Szeverinusz testvért, aki sötét aszkézisével, megtagadott sóvárgásával, füstös lángolásával úgy csapong a főhős emlékeiben és történetében, mint elszabadult, fölszállni gyenge füst az esőben, s ezért vállalja, hogy kiengesztelje merészségéért a haragvó európai szellemeket, a tanári pulpitus zsenijeit, a fantasztikusan élethű Cocteau-kópiát, a kópia minden erényével és sutaságával. Mindent félig vállal, nem bízik élményeiben, emberi és kulturális felfedezéseiben, — talán ez a nyitja szenvedélyes, kisbecsvágyú másolásainak.

Az élethű másolatok megszületése, — eredendő alkatán keresztül — körülbelül a következő lehet: az élmény tömör és saját, rengeteg veszélyes buktatóval, amely kétségessé teszi a megoldás sikerét. A kétségesség már eleve megingatja az ilyen kétkedő, irónikus és érzelmes írói karakter biztonságát, — az önmagát való kifejezés, az élménnyel való leszámolás, az élmény kibeszélése azonban elodázhatatlan. Az író hazugsága, anyagához való hűtlensége helyett támaszt keres és a támasz legegyszerűbb: az élményhez hasonló bevált minta. A regény magvát kitevő Ulpius-ház borzongós, hideglelős kamasz-kalandja legmélyebb sajátja Szerb Antalnak és szereplőit, szereplőinek sorsát sokan ismerik, — Szerb Antal hamar előveszi Cocteaut, hozzáigazítja az élményt, mint szabó a testhez a ruhát. Egy kicsit szűkít rajta, egy kicsit belétold: és az olvasó már nem Szerb Antalt, hanem Cocteaut olvassa, anélkül, hogy Szerb Antal maga is észrevenné. A tudósság így lesz álarc, az őszinteségtől való menekvés egyik érdekes, de méltatlan formája.

Kulturált, verzátus szellem, — de tudós író-e? Tudós-e, mint Cs. Szabó, aki novelláiban sem szabadul ragyogó esszéinek filozopter koturnusától? Tudós-e, mint Valery, az ujja hegyéig, életszemléletének eredendő kilúgozottságában, emberi személytelenségében? Csak műveltsége és ízlése, túlságos ízlése a tudósé, aki finnyásan válogat saját élményei között. Az igazi Szerb Antal leginkább a Maugham-szerű «tudós» írók közül való, akiknek életszemléletében van meg a kultúra emelkedettsége, akiknek életbemutató képességében van meg a műveltség többlete a nyerszsenik fölött. Szerb Antal regényében, a nagy európai szellemek tülekedő asztaltársaságában, a szótkérők sereglése közben, végig szól két élményi hang, amelyet nem tud elhallgattatni mestereivel. Ez a két élményi hang vall az igazi Szerb Antalról. Az egyik a gyerekkor bozótosából, a rilkei «Glaube nicht, Schicksal sei mehr als das Dichte der Kindheit»-ből kihallatszó szólama Szeverinusz testvérnek, — a másik a házasság felbomlásának, két test egymástól való gyógyíthatatlan idegenségének és egymásrautaltságának szólama. Az élet fikciója, üvegbe zárt kísérleti jellege helyett, ez maga a telivér élet, mélyen lenyulva az ösztönökig: az egyik az aszkétikus élet mennyepokla, a másik a mindent vállaló testi életé. Forró, megragadó líra csap ki innen és milyen átélt, megkínlódott tudósság, milyen bölcs és iskolázott kommentálás!

Szavát hagyni az élet gondozatlan sűrűjének, beszélni engedni minden akadályon, tudós szemérmen túl az

életet magát, szóhoz juttatni az élmények, a szabad idegként vonagló élmények titkos regiszterét, — a szabadulás, a méltó alkotás útja. Szerb Antal tudja ezt is, próbálja meg végre hát!

Thurzó Gábor.

Nagy Andor: «Tavasz Váradon». *(Regény a fiatal Ady Endre életéből.)*

A regényes életrajz másodrendű műfaj. Félig riport, félig történetírás, itt-ott egy kis fantáziával megszínesítve. Igazi nagy író csak a pihenés időszakában bibelődik mások életének rekonstruálásával, olyankor, amikor kihagy az érdeklődése — önmagával és a Mindenséggel szemben. Igazi nagy írónál, teremtő erejű művésznél azonban eltűnik ez a másodrendűség s gyönyörködve olvassuk művét. Annál szembeszökőbb a műfaj alacsonyabbrendűsége, amikor olyanok nyúlnak az életrajzíráshoz, akiknek az elérhető legmagasabb fokozatú kifejeződési formát éppen ez a műfaj jelenti. Az ilyen «író» — és ilyen Nagy Andor is — igyekszik *mindent* beleadni, mindent ami kimaradt az eddig meg nem írt és soha meg nem íródó önálló regényből, versből, drámából, mindent, ami így benneszorult. Ez a súlyos hibája Nagy Andor könyvének. És kétszeres a hiba, mert a «Tavasz Váradon» az egyik legnagyobb magyar lírikus, féltett kincsünk, irodalmi büszkeségünk: Ady Endre ifjúkoráról szól. Amilyen sikerült a kép, amit a századfordulón ujjászülető, felpezsdülő, új élet elé feszülő Nagyváradról fest, amilyen élők a mellékszereplők, olyan suta, sápadt, széteső a főhős megrajzolása. Tudjuk jól, hogy Ady, a fergeteges lángész magánélete nem mérhető le a polgári erkölcs normáival. Tudja mindenki, hogy azok az idegdrámák, amelyek ebben az ázsiai szilajságú, olajbarna bőrű, feketeszemű, magyar elmeóriásban olyan fékezhetetlenül és szertelen forrósággal játszódhattak le, külső jelenségeiben sok megbotránkozást keltettek a kortársak között. De ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az igazi Ady nem ez volt. Az ő portréját *belülről* kellett volna megrajzolni, az önmagával harcoló, befelé néző, fajtájáért reszkető zseniét, aki nem gyengeségből, gyávaságból, bohémkedésből, vagy belső romlottságból kereste a tivornyákat és a parttalan kicsapongásokat, hanem azért, mert szabadulni akart egy-egy órára a nemzet-sír fekete viziójától. Pogány lélek volt Ady? Élvhajhász, részeges fickó, aki rossz bökverseket írt holmi vidéki lapokba és szerkesztőségi cimborák közé süllyedve csak a mindennapi italra és csókra való előlegért birkózott fukarkezű kiadókkal? Nem Balassi, Csokonai és Petőfi, hanem örökre névtelenül maradt vidéki lumpok voltak az édes testvérei?

Adynak nem ártott Nagy Andor könyve, — önmagának annál többet a szerző. A «Tavasz Váradon» kitűnő stilisztát, de kisstílű embert állított elénk, aki nem tudta megérteni, de még elképzelni sem, mi pergett le a szeme előtt viharzó külséges élet másik, belső oldalán. Pedig erre lettünk volna kíváncsiak, ezt vártuk, amikor kézbevettük a könyvet, amely Ady életének művészi szempontból is legizgalmasabb, legérzékenyebb és későbbi kifejlődésére legdöntőbb impressziókkal teli korszakát akarta megeleveníteni. Kár, hogy nem sikerült. Higgadtabban, alázatosabban, messzebbrenézően kellett volna nekiülni és főleg — önfeláldozóbban. Mert *így* talán nagyobb lesz a piaci siker, de *úgy* örülni tudtak volna a könyvnek azok is, akik Ady ifjúságát eddig csak a — költészetéből ismerték.

(s. m.)

Komlós Aladár: Irók és elvek. *Irodalmi tanulmányok. Nyugat kiadás, 1937.*

Bátor, függetlenségre törekvés és őszinte véleménynyilvánítás. Ez az, ami első pillanatra szembe ötlik Komlós Aladár olvasójának. Legjellemzőbb esztétikai szabály ez nála, ami minden írásában, első nagyobb művében *(Az új magyar líra.)* éppúgy, mint azóta megjelent tanulmányaiban is vezeti. *Az új magyar líra* c. könyvében elődjeiről írt, akiknek legtöbbje élő és alkotó kortársa is volt egyúttal; s az élő és alkotó kortársak között, akik ugyanakkor fiatalkori eszményképei is voltak, biztos érzékkel teremt rendet, úgyhogy munkája kiindulása lett a modern magyar lírát tárgyaló minden későbbi magyarázatnak.

Új kötete tizennyolc irodalmi tanulmányt foglal magába. Az összegyűjtött írások legtöbbjét folyóiratokból már ismertem, s most mégis nagyobb élvezettel olvastam végig a könyvet, mint annakelőtte akármelyik tanulmányt, a folyóiratokban. Legtöbb jelentős egyéniség, — költőre, novellistára éppúgy áll ez, mint esztétistára — hiába adja közzé önállóan is befejezett, kisebb írásait, öntudatlanul könyvet ír és a különkülön befejezett művek akkor lesznek igazán *művé*, ha kötetben látnak napvilágot. Az *Irók és elvek* tizennyolc tanulmányában, a kritikus általános kérdéseitől kezdve, Bródyval, Krudyval, Karynthival, Georg Tarklval foglalkozó arcképei mellett, érinti az irodalomnak egész sereg elvi és politikai vonatkozását. De végigolvasva a kötetet, mégsem csak az egyes tanulmányok élnek bennünk tovább, hanem egy egységes írói gondolkozás, amely tizennyolc tanulmányon át vezetett bennünket, világképe, irodalomszemlélete következetes kifejtésével.

Ha tanulmányírói magatartását, irodalomszemléletét meg akarjuk magyarázni, ugyanonnan kell kiindulnunk, amire *Az új magyar líra* c. kötete kapcsán már utaltunk. *Bátor, függetlenségre törekvés és az őszinte kritikusi véleménynyilvánítás* ez. Ahogy a modern líráról szóló könyve első tárgyilagos összefoglalásunk erről a kérdésről, ugyanúgy új könyvének nem egy tanulmányában elsőnek szögezett le Komlós Aladár egy-egy irodalmi tételt, amelyek azóta irodalmi köztulajdonná váltak. Hogy néhány példát is említsünk. 1925-ben, midőn az irodalmat — az ő szavaival élve — «lármás, arrogáns világnézetek» szolgálatába akarták állítani és a l'art pour l'art zsibvásárra kívánkozó selejtszámba ment, Komlós Aladárban meg volt a bátorság, hogy leírja ezeket a gondolattisztázó, de akkor eretnekségszámbamenő szavakat: «A művészet önmagáért valósága és világnézetessége nem ellentétes törekvések, mint ahogy a közvéleménnyel elhitetik». Ugyanitt. «Csak világnézetes művészet van, — legföljebb abban az alkotásban nem valósult meg még eléggé a világnézeti tartalom, amelyben még lehet és kell hírdetni azt. Abban az emberben legerősebb a világnézet, aki nem is tudja, hogy neki világnézete van. Mondhatnám: világnézete — lármás, arrogáns világnézete — csak annak van, akinek nincs. A világnézetet hirdető művészet nem azért másodrendű, mert világnézetet hirdet, hanem mert hirdeti a világnézetet». A kortársirodalomban is pontos biztonsággal eligazodó író nem lehet irodalompolitikai pártok vezéralakja. Aki ilyen határozott érzékkel tájékozódik és mond véleményt arról a szellemi alakulásról, amely őt magát is sodorja, csak magányos szellem lehet. Vagy hány mai esztétára hivatkozhatnánk, aki annyira pártok fölé emelkedve mondana véleményt irodalmi életünk két

ellentétes mozgalmáról, mint ő, a népies és városi irodalomról?

Hová tartozik ez az író? Kérdezed önkénytelenül, esszéit olvasva. Helyzete és műveltsége a városi, polgári írók csoportjába sorolná, de van-e *újnépies*, aki a megértő magyarázaton túl, olyan szigorú hangon szólna a polgári írókról, mint ő pl. Márairól és Zsolt Béláról? A pártembereknek nyoma sincs az ő írásaiban. Független kritikusi helyzetének megvalósításánál egyetlen párt szempontja vezeti csak, a tiszta irodalom eszméje. «A kritikus öntudatlanul is tudja, — írja egy helyt — hogy nem egy világ van, hanem végtelen sok; annyi, ahány tehetséges művész.» Esztétikai felfogását néhány rövid mondatával maga fejezi ki leghívebben: »Lehetnek elfogultságai, — t. i. a kritikusnak — sőt kell is, hogy legyenek, de ezek nem lehetnek ideológiai, csak esztétikai elfogultságok. Az ideológia mindíg valami szűk és múló paragrafushoz merevít, míg az esztétikai elfogultság csak egy embertípus előnyberészesítését jelenti, — egy embertípus pedig sokkal szélesebb és örökkévalóbb közösség, mint az azonos politikai tételt vallók pár évig tartó kis pártjai, a legszélesebb közösség, amelyet természetes hajlamaink alapján vállalni tudunk. Arra a dilemmára tehát, hogy egyéniség legyen-e a kritikus vagy megértő ember, az a válaszunk, hogy egyéniség legyen, de esztétikai egyéniség, mert akkor türelmes lesz és egyben élesen határozott».

Ez az esztétikai felfogás sohasem lehetett volna olyan időszerűtlen, mint éppen napjainkban. De ki vállalná az időszerűtlen ember magányos sorsát, ha nem a szellem embere! A kor a selejtesnek kedvez; a siker már eleve gyanakvóvá tesz bennünket. Hányszor érzik ki Komlós Aladár írásaiból is ez a gyanakvás s hányszor veti fel a siker és az érték problémáját? De a tiszta kritika emberének nem elég ma résenállni az igazi műalkotás szolgálatában; a kor felvet olyan kérdéseket is, amelyek máskor, nagy irodalmi korszakokban felszínre sem kerülhettek. Ezek közé tartozik a *giccs* rejtélyes és hatásténye zőivel. Komlós Aladár új kötetének egyik érdekes esszéje foglalkozik a giccs társadalmi és lélektani kérdésével. Midőn elolvastam ezt a tanulmányt, hirtelen arra gondoltam, vajjon mi lenne, ha sok ezer példányban sokszorosítva szétküldenénk ezt az írást és törvényileg köteleznének mindenkit arra, hogy elolvassa? Vajjon ki lehetne-e irtani így a polgárság igényei közül ezt az irodalomromboló mákonyt, a gicscset? Bizonyára Komlós Aladár az, aki legjobban mosolyog ötletemen, de minden bizonnyal ő az, aki utolsó lehelletéig, gyermekes hittel fog bízni az irodalom embert és világot formáló erejében.

Tolnai Gábor.

Csekey István: Liszt Ferenc származása és hazafisága. Klny. a «Budapesti Szemle» 1937, 720. számából.

A magyar zenetörténészek buzdító példát kaptak a tudós szegedi professzor értékes tanulmányában, amely lelkiismeretes, csak az igazságot szem előtt tartó kutatással világítja meg Liszt Ferencnek, a jubileumi évben annyi meddő vitára és téves beállításokra alkalmat adó származási problémáját. Végre *pozitív* adatok alapján *tudjuk*, hogy Liszt családjának magyar arisztokrata vagy nemesszármazása csak tetszetős üres feltevés volt, amit még a mult század romantikus szellemével töltekezett Liszt-rajongók hirdettek s amit még Liszt unokaöccsének mostanában megjelent könyve («Franz Liszt. Abstammung, Familié, Begebenheiten.») is eredménytelenül igyekszik

bizonyítani. Mindenesetre igen romantikusan hangzik Liszt Eduard legendája Liszt magyar huszárfőhadnagy dédapjáról, de az igazság mégis csak Csekey professzor mellett szól, aki anyakönyvszerűleg mutatja ki, hogy a család minden atyafiságával együtt német jobbágy-család volt, a dédapja Rajkán (Ragendorf) szegény zsellérsorban élt, de hogy mikor került oda s hol született, nem tudjuk. A család talán a XVIII. században vándorolt magyar földre, lehet hogy Ausztriából. Csekey professzor tehát leszögezi a tényt, hogy Liszt német származású és németajku szülőktől született magyar földön, de ez mit sem von le viszont abból a *tényből*, hogy *magyarnak vallotta magát mindig és mindenütt, szóval és tettel a magyar kultúrát szolgálta.* Mert «használ-e a magyar ügynek, ha Liszt családját az oklevélszerű bizonyítékok ellenére magyar családnak állítjuk be? A hivatalos német közvélemény Lisztet vér szerint joggal a magáénak vallja, mintahogy Dürert mi is joggal magunkénak valljuk. De elismeri Lisztet hazája hű fiának, mintahogy Dürert mi is hű német hazafinak ismertük el. Hogy vannak, akik Liszt magyar hazafiságát el akarják vitatni, ez nem ok arra, hogy mi is talmi adatokat terjesszünk olyan nagy nemzeti értékünkről, mint amilyent Liszt Ferenc képvisel». «Az igazság a tudományban az, ami erkölcsi téren a lelki tisztaság és az életben a becsületesség».

Ezt a becsületes és igaz szempontot képviseli Csekey István Liszt tanulmánya. Reméljük, hogy példaadása nyomán ilyen szellemben fogják a hazai zenetörténészek feltárni a külföld előtt is a Liszt magyar hazafiságát bizonyító adatokat. Csakis ezek az adatok döntenék meg egyszersmindenkorra a Lisztet tőlünk elvitatni akaró állításokat.

Prahács Margit.

Orvos és beteg a szociális biztosítás rendszerében. *(Bakács György dr. könyve. Atheneum.)*

Egészen újszerű könyv Bakács György dr. fenti című orvostechnikai és tömeglélektani tanulmánya. Ma már senki előtt sem titok, hiszen a napilapokból közismert, hogy az egyes betegbiztosító intézetekben állandó az összeütközés orvos és biztosított, valamint a beteg és a biztosító intézet között. Mi hozza ezt létre? Milyen lelki okok váltják ki a beteg ingerült állapotát, milyen lelki alkata lesz idővel a biztosító intézeti orvosnak, mi a hibája az egész mai betegbiztosítási rendszernek, erre mutat rá Bakács György dr. szakavatott tollal, teljes hozzáértéssel és olyan stílussal, amely mindenki számára élvezhetővé teszi a könyvet.

De nemcsak a hibákra mutat rá, hanem megjelöli az utat, amelyen haladva, az egész mai rendszert megváltoztatva, orvos és beteg jólétét és megelégedését szolgálhatják majd ezek az intézmények. És ebben van a könyv ereje, elhivatottsága; mert hiszen reformokra már hajlandók lennének az illetékes fórumok, de a khaoszban nem ismerik ki magukat. Csak egy szociális érzékkel rendelkező biztosító intézeti orvos láthatja ezeket a bajokat.

Bakács György dr. könyve, mintegy kidolgozott programm, amely szerint már csak cselekedni kell!

Urr Ida dr.

S Z E M L E

SZINHÁZ.

Magyar klasszikusok a Nemzeti Színházban.

Árpád ébredése. — Az ember tragédiája. — A bor.

Hála a jubileumi évnek : a Nemzeti Színház a hazai drámaírás multjának is sűrűbben gyujt egy-egy mécsest. Ezek az esték a pénztári mérlegen valami sokat lendíteni minden esetben most sem fognak, de a bírálat ezen aligha fájtathatja a fejét : ennek a színpadnak az irodalmi kegyelet nem lehet fényűzése, egyszerűen : kötelessége. A régi értékeket új erőkkel szolgálni még becsvágynak sem utolsó, a rendezőt fűtheti az izgalom, hogy a költő szívverését újra hallhatóvá, a színészt, hogy a megdermedt életet újra jelenvalóvá tegye.

Október 22-én fényes külsőségek közt folyt le a centenáriumi díszelőadás. Vörösmarty színházavató költeménye, az *Árpád ébredése* hangzott fel ismét, mint a színház fennállásának korábbi kerekszámú fordulóin. Ahogy e halhatatlan prológus fogantatása idejétől távolodunk, egyre jobban kiviláglik Vörösmarty líraiságának fejedelmi pompája mellett színpadi érzékének csekély alakító és lendítő ereje : legjobban ott nyügöz le, ahol a cselekvény vesztegel s a drámai izzás a szóba, a versbe költözik. A rajongó Költő ajkán egy egész fajnak szent bánata és dacos önérzete vet lobot. A mostani előadásban is a Költő megszemélyesítőjének, a fiatal Timárnak perceiben gyúlt ki leginkább a Vörösmarty-lélek ragyogása ; ez az egyszerű magyar-atillás alak valóban az álmodó és alkotó hazafiság örök jelképévé magasodott. A Sírszellemtől feltámasztott honfoglaló Árpád jelmezét most Kürti József viselte ; talán Kiss Ferenc keményebb hitellel hordozhatta volna. Maga a jelmez sem sikerült túlságosan : inkább szemelvény-tárnak hatott néhány magyar évszázad harci köntöseiből, semmint Vörösmarty elképzelésének a *Zalán futása* alapján. Azonfölül Kürti valahogyan annyira igézete alá került gyönyörű feladatának, hogy meghatódottságában majdnem siránkozásba fúlt az alak egész plasztikussága. A költő ennél alighanem keményebb fából faragott Árpádra gondolt, ha mindjárt síri békéjéből szólította is elénk. Tőkés Anna meggyötört, majd megváltott Színésznője kitűnően szavalt, mértéktartó s épp ezért erős hangsúlyhoz jutó mozdulataiban is megvolt szerepének jelképi méltósága. A többiek közül a reális világ képviselőinek jutott hálásabb feladat, Bartos jellegzetes Öregje, Hosszú Zoltán «cifrátlan» hűségű Napszámosa rövid színpadi pillanatai alatt is erősen belénkvéső dött. A «Rémalakok» fogalmi testetlenségén a legodaadóbb színészi igyekezet sem sokat segíthet. Itt a rendezés a hatásvilágítás minden fogásával buzgólkodott, de ezzel talán még csak fokozta a jelenet mulhatatlan karnevál-benyomását. Általában Németh Antal rendezői munkája — kivált az első rész nyomasztóan sötét színpadával — egy kissé «megfeküdte» a költeményt. Vargha Mátyás díszlete is itt morbidezzás komorságával ellenmondott Vörösmarty verseinek, melyekben fokozatosan megéled a végül is győzedelmeskedő valóságnak fuvallata. Farkas Ferenc kísérőzenéjében is túlságosan sok a gyászos árnyalat. Annál üdébben hatott a

második részben az új színházépületnek barátságos, színpadilag is kitűnően megoldott képe. Hanem itt nem lehetett szabadulni valami keserű érzéstől, melyet épp ez a színpadi kép szinte ellenállhatatlanul fölkavart a nézőtér korosabbjainak lelkében: ez a nagy emlékektől megszentelt épület martalékává lett a barbár könnyelműségnek! Az évszázados ünnepen alkalmi díszlet lett belőle egy idegen, az ideiglenességnek kétségbeejtően hosszú «átmeneti» időszakára megszállt színpadon! Az építő tizenkilencedik századnak hódolt itt a romboló huszadik! Ez a kegyetlen megismerés bizony keserű ürmöt vegyített az öröm italába.

Szép és helyénvaló gondolat volt ezen az estén a színház operajátszásának emlékét is fölidézni, mégpedig úgy, hogy a magyar nemzeti dalmű évszázados útkeresésére is rávilágítsanak. A kézikönyveinkben annyit emlegetett *Béla futásá*-nak első részét hallottuk megelevenedni a maga sajátságos kettősségében: németes-olaszos dallamutánérzéseivel s verbunkosütemekre fogott magyar kesergésével. Siklós Albert finom érzékkel írta át mai zenekarra, úgy, hogy eredeti hatásértékeit híven megőrizte. A kiváló énekesegyüttes is megérezte és tiszta stílusérzékkel szolgálta a megszokottól elütő feladatokat. A mult századelőnek szinte még a kurucidők utáni hangulatába visszakapcsolódó lelkisége melegítette át színmagyar ének előadásukat: «Hunnia nyög letiporva»... Ruzitska József nem volt alkotószellem, legfeljebb buzgó kísérletező, de hittel dolgozott, erőfeszítését lehetetlen meghatottság nélkül fölidézni. Szövegkönyve, mely Kotzebue vizenyős áradatában az átdolgozó Csery Péter néhány őszinte honfikönnyét is rengeti, naiv cselekvényével a mai nézőnek külön gyermeteg gyönyörködésére szolgál. Trau vára alá beszalad néhány éneklő fehérszemély: «Jön a tatár! Jön a tatár!» Néhány pillanat mulva már a színfalak mögött morajlik is a tatárhad, majd berontanak bősz várvívásra, de magyarjaink egy-két jó pajzzsal győzelmesen ellenállnak: a kutyafejű pogány hanyatthomlok menekül szégyenletes kudarca színhelyéről. Pudváslelkű az a magyar, kit mindez fel nem lelkesít! Fülöp Zoltánnak középkori illuminált kéziratok nyomán megfestett színpadképe remek keretbe foglalta a színpadi cselekvést, Berg Ottó vezénylőpálcája lendülettel igazgatta a zenekart.

A százesztendős újdonságok előtt Bajor Gizi — megjelenésében a Déryné nemzedékének biedermeier-kedvességét idézve — Herczeg Ferenc keresetlen, nemeshangú beköszöntőjét mondta el, az örök komédiajátszó szózatát az örök közönséghez. Közöttük — *magyar* színjátszásról lévén szó — valami mulatságvágyon, puszta szórakozáson felülemelkedő, tisztább értelmű cinkosságnak kell kialakulnia, egy faj törhetetlen életakaratának nevében. Herczeg szép igéi ehhez az éltető eszméhez felebbeztek, — bizonyára nem hatástalanul.

Az est foglalatául a Himnusz s a Szózat dallama szárnyalt fel, sajnos, csak a zenekarból. Miért nem sorakozott fel a színpadon az egész személyzet «imához»? Hiszen ennek a két nemzeti fohásznak is épp a Nemzeti Színházban támadt betlehemi jászola! Igaz, hogy abban a *másik* Nemzeti Színházban, melynek elárvult telkén most olcsó filmek rezegnek a vásznon, vagy fürge korcsolyák karcolják a jeget!...

* * *

Új rendezésben került a százéves színház játékrendjére működése második félszázadának legnagyobb s legmaradóbb értéke is: *Az ember tragédiája.*

Drámai műsorunknak — különösképpen — egy olyan alkotás vált fővonzóerejévé, mely — nem dráma. Lényege szerint kívül áll a színpad világán, talán ezért is izgatja már ötven éve a rendezők egész sorát színpadi birtokbavétele. Németh Antal valósággal jákobi küzdelmet folytat vele, hogy — megáldassék. Először olasz színpadra gondolta el, később a rádió lehetőségeihez illeszkedett felfogásával, végül Hamburgban színpadi megoldását is valóra válthatta. Most a Nemzeti Színházban állt elő új szcenikai megfogalmazással. Kísérletének újsága valóban inkább szcenikai téren nyilvánvaló, semmint a költemény benső lényegének szolgálata körül. Eszmei értelmezésének fölébe helyezi a színpadi hangsúlyok érvényrejuttatását a szemhez és fülhöz szóló hatáselemek minél gazdagabb felvonultatásával. Paulay nyomán jár — hivatkozik is a hagyományhoz való hűségére —, de ezzel lényegileg meg is marad a történelmi tableau-sorozat igénye mellett: az átfogó eszmei egység megéreztetése ezen az úton nem remélhető. Röbbeling bécsi rendezése sem maradt rá hatás nélkül, technikai fogásokkal nem egyszer tanítványává szegődött. Fény- és hanghatásokban szinte tobzódik s hogy ilyenekre alkalmat szerezzen, Madách szövegéből sokat — Paulaynál is többet — feláldoz. Paulay korában a szcenikai nehézségek kívánták az áldozatot, azóta a színváltoztatások lehetősége boszorkányosan meggyorsult, mi haszna, ha most meg a lehetőségnek rendezői *kiélvezése*, a velejáró sok látási és hallási káprázat megvalósítása ugyanúgy fogyasztja a rendelkezésre álló időt s ugyanúgy a verssorok rovására? A réven megy veszendőbe, amit átjuttattunk a vámon.

A szereplők most kevesebbet beszélnek, annál szaporábban zeng az ének és zúg a zenekar, forog a színpad és pereg a vetítőgép. Az új rendezőnek régi álma, hogy az eddigi *statikus* mennyei színt *dinamikussá* változtassa. De erről egyelőre lemondott, le még arról a mozgalmasságról is, mit a legutóbbi rendezésben Lucifernek a főangyalok köréből való kiűzetése okozott. Sátánját mindjárt sátánsorban mutatja be, — akár Röbbeling. De ily kiközösített, sötét alaktól az angyali kar ugyan hogy várhatna — hódolatot? A Voinovich-féle változatban a megátkozott Lucifer alászállása osztályrészének átvételére: a legszebb mozzanatok közé tartozott. Az édenkertben a cherub lángpallos helyett egyik szárnyának igen suta mozdulatával űzi ki a bűnbeesett emberpárt. A paradicsomon kívüli képben nem jelenik meg a föld szelleme, — ez az első jele a Faust-elemek óvatos kiirtásának, mely aztán az egész rendezésen végigvonul, fölösleges buzgósággal: *magyar* nézőtér előtt Madách eredetisége bizonygatásra nem szorul. A prágai két képből csak az első maradt meg, mint a régibb rendezésekben is nem egyszer, mindig helytelenül. Ezen legutóbb — nagy örömünkre és Madách elgondolásához híven — végre változtattak, most megint a forradalmi kép «egyenrangúsítása» vezette a rendezőt Kepler álmának álomjellegétől való megfosztásához. Ha valami: ez merőben madáchiatlan. Az első prágai jelenet hangulata a Grève-piac véres álma után nemcsak *ismétlődik*, hanem *módosul* is s ami legfőbb: Éva inkarnációjának két legelütőbb véglete Ádám rádöbbenésében *csak így* tudatosodhatik. De Röbbeling is a francia forradalom csattanója után bocsátotta le az egyetlen szünet függönyét. Pedig ez a tagolás különben is vitatható: a rákövetkező londoni kép szervesebb folytatás, semhogy «mult és jelen határa» címén itt sorompót alábocsátani tanácsos volna. Inkább a bizánci s a londoni szín után volna természetesebb a tagolás.

A Vásár s a falanszter a forgószínpad alkalmazásával jut tagadhatatlan mozgalmassághoz, de a rendezés forgatagában itt is sok lényeges mozzanat elhullik : Lovel s a halálraítélt meg sem jelenik, pedig az ő perceik mindig erős színpadi izgalommal jártak, most Lucifer elbeszélésében árnyékuk is alig suhan át a színen. A falanszterben a lombik-jelenet került — nyilván szintén mint Faust-emlék — a veszteséglistára.

Valamit szinte minden jelenet veszített. Egyiptomban a gúlaépítők merőben «külső zaj»-já változtak, de így a szín túlságosan is racionálissá szegényedett. Miltiades tragédiájának is hiányzott a légköre, a tömegek inkább a rendezőnek voltak kiszolgáltatva, semmint szenvedélyüknek ; a sansculotte-hordák ugyanígy. A római orgiának többnyire élettelen színpadi képe most viszonylag jobban, természetesebben volt megoldva, a pestises hulla behurcolásának mozzanatától fogva pedig megrázó lendülettel bontakozott ki a jelenet drámai ereje. Valahogyan a szereplők is itt jutottak legközelebb feladatuk lírai magvához. Kivált Tőkés Anna fájdalmas nosztalgiájának volt szívbemarkoló hatása. Lehotaynak is igaz hangjai voltak a lelki megtisztulás hatalmas záróakkordjainak felszárnyaltatására. Mindketten egyébként is teljes odaadással és tiszta, szép értelmezéssel szolgálták szerepüket, a madáchi értelemben vett *egység*-nek is becsülnivaló tiszteletével. Csortos Luciferének is jók a körvonalai, csak művészi ébersége kevés azok kitöltéséhez. Egy-egy pillanatra megvillan benne valami démoni, szentenciózus beszédjének megvan a súlya és tekintélye, de néma színpadi perceiben jobbára elkényelmeskedik, néha az érdekeletlenség leplezetlen unalmába süllyed. Talán Mephistophelesszel szerencsésebben próbálkozhatnék : Madách ördöge fagyosabb és kedélytelenebb, mint amilyennek ő mutatja.

A vásári színt berekesztő Danse macabre teljesen új beállításban került elénk. Madách tömegsír-elképzelése helyett koreográfiai megoldást kaptunk, Millos Aurél gondos munkáját, a dermesztő érintésű Halál alakjában személyes közreműködésével. Tagadhatatlan ennek a jelenetnek lenyűgöző hatása, valami baudelairei van az egyéni, mesterséghez kötött földi enyészeteknek ebben a láncolatában. De a színpadon túlságosan is soká elhúzódik (a ráfordított időnek megint csak Madách versei adják meg az árát), pedig az áldozatok száma a megelőző vásári képből törölt alakoknak hiányával lényegesen meg is kevesbedett.

Farkas Ferenc zenekísérete magas színvonalú munka, mindenben a rendezői szándékokhoz simul, egy kissé fárasztóvá csak az teszi, hogy a rendezés túlságosan is igénybeveszi szolgálatát. Még az Úr szavát is melódiára fogják, amire szintén Röbbeling mutatott utat, secco recitatívójával, ami itt már valóságos énekhanggá módosul. Az operaénekes Szende Ferenc gyönyörű orgánumát halljuk, sajnos, ezúttal kevés örömmel : kár a transzcendentálist ily fogásokban keresni, Madách Istenében — igazi magyar elgondolás szerint — nemcsak kenetesség van, hanem indulat is, ez most ízét és színét veszti, amikor az Úr lágy dallamossággal fordul a lázadó szolga ellen : «Hah, szemtelen . . .» stb. Az ilyesmi s hozzá a képek közötti — állítólag az álomszerűség megéreztetésére szánt — szakadatlan vetítés : már-már holmi filmopera vizeire siklatja át Madách költeményét, mely pedig nem dalmű, mégcsak nem is színmű, hanem : költészetben testetöltött életfilozófia.

* * *

Gárdonyi *Bor*-át méltán hely illeti az ünnepi játékrenden. Még a hatóereje sem csökkent meg, legfeljebb a színpadnak hellyel-közzel felötlő mozdulatlansága csüggeszti a mai, mozi-ütemhez szoktatott nézőteret. De művészi igazsága, őszinte lélekmelege így is megteszi a magáét, alig ismerek újabb színpadi terméket, mely több mozzanatában olyan puritán eszköztelenséggel teremtené meg azt a bizonyos «színpadi feszültséget», amit a színműgyártás mesteremberei jobbára vért verejtékezve szoktak hajszolni. A színészek is ragaszkodnak ezekhez a bensőleg igaz feladatokhoz, a felújításban különben is szinte mind a szerepek régibb gazdái vettek részt. Közülök Kürti József a paraszti hitelért mindig becsülettel helytáll, Baracs gazdáját is ez emeli igen tisztes fokra, csak megjelenésének, mozdulatainak némi lomposságát nem érzem megokoltnak: Gyenes feledhetetlen Baracsa rangosabban állta a sorscsapást. Annál tökéletesebb a Tasnády Ilona fiatal parasztasszonya, az őszinte kedélyű művésznő egyik legjobb alakítása. Finom, érzékeny és tartózkodó, de mindig — parasztian az. Bartos öreg Mihályának is egyre nemesebb a zamata, mint a jófajta óbornak. Ligeti Juliska valamikor ennivaló Rozika volt, most a kacér Eszter szerepében is tőrőlmetszetten gárdonyias, mintahogy egykori feladatába Somogyi Erzsi is pompásan beleilleszkedik. Juhász József volt az egyik új szereplő, Baracs Matyija kedves, surbankó parasztlegény, — a másik pedig Kabók Győző, ki Göre Gábor bíró úr szerepéhez jutott hozzá, miután ezt az alakot kabarék deszkáin már akárhányszor megmintázta. Most kiderült, hogy a Nemzetiben bensőbb jellegzetesség kívántatik, olyan, aminő e szerep első gazdájáé volt: Ujházié, vagy az utolsóé: Rózsahegyié. Kiss Ferenc játékmesteri kezének nyoma főleg a csoportos jelenetek élénkségén látszott meg.

Thomas Paine.

(Hanns Johst színjátéka a Nemzeti Színházban.)

Dramatizált (és alaposan meghamisított) életrajz, az északamerikai szabadságharc ujságíró-hőséé, kinek nevét — a hadvezéreké mellett — beszitálta az idők homokja, a «józan ész» szellemében írt könyveit pedig, melyek a mi Madáchunk könyvtárának polcain is ott voltak, félretolta a más irányba fordult, a józan észtől akárhányszor elrugaszkodó gondolkodás. Rokonszenves ez a hős, csak sehogysem *drámai* hős, még akkor sem, ha — mint Johst — a halálraítélt XVI. Lajossal juttatjuk közös tömlöcbe (ahol soha meg nem fordult) vagy tizenhét évre felejtjük ott a konvent börtönében (ahol ennyi *hónapot* sem töltött). Nem hányjuk fel a történelem megmásítását, csak legalább igazi drámához vezetne. De csak történelmi képekhez vezet, amelyekben ismét csak szó tartja a lelket s nem lélek fűti a szót. Az eszme diadalát kell látnunk az eszméért küzdő egyén bukása árán? Inkább a teatrálitás diadalát látjuk a művészi igazságon. A német szerzőt nem a mai német eszmény hevítette írás közben, műve még a weimari birodalomban keletkezett, de a nemzeti szocializmus is keblére fogadta. Lehet, hogy jó gyujtóanyagot érez benne, a politikátlan bírálat csak azt érezheti, hogy drámai gyujtóanyaga fölöttébb hiányos. A képekben sokszor van lendület, a darab iratása idején széltében kelendő expresszionista drámai formanyelv nem egyszer jól beválik, de még az ily pillanatnyi hatások mögött is egyre aggasztóbban érezhető, hogy az *egésznek* nincs meg a drámai sodra.

A színház is a teatrálitást szolgálta nagy hévvel, sok robajjal,

felfokozott retorikával. Csupa férfiszereplő népesíti be a színpadot, mint körülbelül a *Julius Caesar*-ban is, de ezúttal vajmi kevéssé shakespearei feladatokban. Kürti József és Táray szabadsághőse markáns színészi ábrázolás. Már Jávornak nincs meg az egyéni jelentékenysége a címszerephez. Pedig el kell ismerni, hogy egész becsvággyal alakít, keresi a hősi lélek hangjait, de jobbára még csak — keresi. Szabó Lőrinc fordításának friss ízessége örvendetes ajándék. Táray a rendezői helyen is kitesz magáért, Horváth János díszletei pedig előkelő színpadi keretet teremtenek.

III. Richard király.

(Shakespeare-bemutató a Magyar Színházban.)

Negyvenéves fennállásának fordulóján e tarkamultú színház a legnemesebb szolgálatba állította erőit: Shakespeareébe. Hevesi Sándor avatott s minden akadállyal dacoló vállalkozókedvve nélkül aligha gondolhatott volna erre a kockázatra. Színészei közül csak az egy Törzs Jenő játszott már korábban is Shakespearet s még az ő stílusának is nagy feladat volt ebbe a hangnembe visszatalálni. De őt Hevesi ujjmutatása rávezette a lényegre, melyhez színészi képzelete és kifejezőereje is bőven szolgáltatta a táplálékot. Ahogy a művész mondja: ezt az alakot még sohasem látta színpadon. Igy csak dolgozószobájában érlelhette meg s a próbák folyamán. Talán egyelőre nem is vette egészen birtokába. Szemmelláthatólag a játékos, *komédiás*-vonások ragadták meg belőle. A nagyságot is megérezte benne, de inkább csak a féregindulatok grandiózusságát. Érdekes és gazdag az alakítása, valósággal megdermeszti a nézőket, csak a nehéztermészetű bíráló aggódhat valamelyest a dráma első felében, hogy ezen az úton a *hőssé* magasodás aligha várható. S valóban, a csata előtti sátorjelenettől fogva ennek a Richardnak hitele megcsorbul. Áldozatainak végeérhetetlen listájával nem bírja a maga királlyá fölemelkedését szembeszegezni; ez inkább csak a bukott hazárdjátékos felszámolása. De még így is megkapó és magasrendű színészi teljesítmény, a neuraszténiás gonosztévő mesteri rajza, noha az idegeknek ilyen hisztériás elernyedése talán nem tökéletesen Shakespeareies.

Hevesitől való a tragédia új fordítása, világosságra, plasztikára nézve mintaszerű munka. A költői tisztaságot szolgálja szövegtisztelő rendezése is, azok szerint az elvek szerint, amikkel az «igazi Shakespeare»-hez már a Nemzeti Színházban is közelített. Lemond minden henye járulékról, egyetlen építészeti kerettel oldja meg a színpadképeket, ennek csak a csatamező jeleneteiben válik kérdésessé a használhatósága, mintahogy a Nemzetiben is mindig ez volt az Achilles-sarka.

Az új *Richard* együttese híven követi a rendezői irányítást, de néha fogyatékos kifejező készséggel. Földényi, Szakáts Zoltán, Pataky meglehetősen átveszi a tragédia stílusát, felötlőbb a bizonytalanság és erőtlenség a női szereplők oldalán. Az egyetlen Laczkó Aranka húz a valódi stílushoz, a többiek igyekezete alig jut túl a hangosságon. De hitük, lelkességük még így is megsejteti a «numen adest» ritka szép alkalmát.

Asszonyok.

(Clare Boothe színműve a Vígszínházban.)

Egy amerikai írónő vonultatja fel a színpadra asszonytársait, mingyárt huszonkilencet, a másik nemet gyökeresen leparancsolja onnan, ami-

ből nyilván következik, hogy minden a jelen nem lévő, láthatatlan férjek, udvarlók és szeretők körül fog forogni. Tíz színpadi kép pereg le előttünk, a «jobb társaságbeli» hölgyek hiánytalan életrendje, minden változatban, ahol csak a maguk csinosításának s az egymás befeketítésének áldozhatnak. Most egy tisztességes, éplelkű fiatalasszony (unikum-érték az egész tisztelt társaságban) kerül az őrlőmalom kerekei közé, a főpletykakeverő bajnok őt szemeli ki, hogy szeméről a jótékony hályogot eltávolítsa. A boldogtalan Maryt nem vigasztalja meg édesanyjának kvietista álláspontja s önleleplező vallomása: válásba menekül. Szerencsére ekkor újra működésbe lép a pletykaszervezet, mely az olcsó kalandjának áldozatául esett férj újabb házasságában még remekebb «nyersanyag»-ot talál s ugyanaz a «l'art pour l'art» buzgólkodó barátnő, aki előbb sikeresen felrobbantotta Mary otthonát, most a férj második fészkét dúlja fel, de ezt már — Mary javára.

Mozaikkép ez az egész, a hősnő sorsa is inkább csak úgy «kirakódik» benne. De mivel a csupa-lélek Bulla Elma játssza, végül az igaz érzés és fájdalom hangja is tisztán felcsendül. Az ő jelenetei a darab legkülönb magaslatai. A többiek viszont pompás, gazdag együttes szereplésükkel biztosítják a színpad állandó élénkségét. Élükön a kéneső vérmérsékletű Fejes Teri robog, akiről itt végleg kiderül, hogy operetten-felüli képzelettel és alakítóerővel is rendelkezik. Vidám kedvessége szinte már mértéken túl is kihúzza a rábízott alak méregfogát, azt lehetne mondani: salvus conductust szerez az asszonyi gonoszság felhőkarcoló magasságának. Vizvári Mariska, Gombaszögi Ella, Tolnay Klári, Ladomerszky Margit kevésből is emlékezetesen szépet tud alkotni, krokiszövegből lelket kicsiholni, ami a darab mértékéhez viszonyítva tiszteletreméltó rangemelést jelent. Ehhez Bókay János meg Zágon István takaros fordítása, nemkülönben Tarnay Ernő élénk rendezése is derekasan hozzájárul.

Rédey Tivadar.

ZENE.

DOHNÁNYI ERNŐ.

Ma, mikor a művészet étoszáról olyan kevés szó esik, mikor a minél erősebben harsogó hangszóró csak az autótülök, a gépek lármájának zenei betetőzése, a zene tisztán érzéki felfogása, kulturátlan fülek gimnasztikája, gyönyörűség egy ember munkáját látni, aki egész életével bizonyítja, hogy a zene nem a véletlen ajándéka vagy köznapi tevékenység, hanem szent kötelesség, alázattal szolgált isteni adomány, benső alkotó szükség.

Az idei első filharmónikus hangversenyen a magyar társadalom méltán ünnepelte olyan nagy és őszinte lelkesedéssel a 60 éves Dohnányi Ernőt, mert sokoldalú zenei tevékenysége nemcsak általános zenekulturális szempontból nagy érték, hanem művészi hitvallásának nemes eszményeivel esemény a mai világban. Aki ebben az emelkedett szellemben ezreket és ezreket tud megmozgatni a zeneirodalom legnagyobb értékeinek megértésére és élvezésére, aki a tiszta zenélés és a mély átélés jegyében tud lelkeket vonzani, az csakis kivételes művészegyéniség lehet. S ez csak egy része a munkásságának, amely a zongoraművész, a kamarazenész és a karmester

Dohnányi teljesítményeire vonatkozik. De ott van emellett az alkotó zeneszerző is, aki a későromantika gazdag, kiteljesedett zenei nyelvezetén ugyanolyan közvetlenséggel és magátólértetődöttséggel szól egy magasabbrendű eszményi, költői világról, mint mikor kedvenc zeneköltőinek művet tolmácsolja. Ezt a sajátos, Dohnányi egyéniségéhez annyira hozzátartozó nemes, fölényes derűt és harmóniát — amely a maga kiegyensúlyozott plátói világába tudja emelni a lélek minden küzdelmét és szenvedélyét — sem adhatták ingyen. Annak, aki 18 éves korában, mint zeneakadémiai növendék, olyan zongorakvintettet komponál, hogy az öreg Brahms is megcsodálja, mert saját ideáljait látja benne a tavasz, a fiatalság minden frissességével és gazdagságával megújulni, még végig kellett előbb járni az élet iskoláját, ki kellett formálnia a szép, de nehéz és küzdelmes művészpálya irányelveit, hogy eljusson a 60 éves Dohnányi emberi és művészi magaslatára. S ennek az útnak az állomásait nemcsak a páratlan finom kultúrájú előadóművész diadalai jelzik. Ott van ezek között az állomások között a «Pierette fátyola» megrázó tragikumával, komor sötét színeivel. Nemcsak művészi erő, de mély élmény is kellett ahhoz, hogy Dohnányi ilyen szemléltető elevenséggel tudja a játszi táncos, könnyed gondtalanság és az őrületbe kergető, csak az utolsó lehelettel feloldódó lelki megrázkódtatás, élet és halál ellentétét a zenében összeolvasztani. Micsoda drámai erő él ebben a műben, a tettek konzekvenciáinak szörnyű kérlelhetlensége, ami elől nincs kitérés, nincs menekvés.

Ezek a sötét színek a későbbi alkotásokban teljesen felolvadnak a legtisztább leszűrtség, a szépen hangzás, az artisztikus zenélés gyönyörűségébe. Ez a leszűrtség és nemesség ma már felülmulhatatlan tökélyre emelkedett az előadó Dohnányiban. Az ő tolmácsolásában Beethoven, Schubert, Schumann, Brahms műveket hallgatni mindenkor felejthetetlen élményt jelent a hallgatóság számára s utólérhetetlen tökélyt és mintaképet azoknak, akik ezeket a műveket maguk is játszák vagy játszották. Igy lett Dohnányi közvetve legigazibb mestere és eszményképe minden zongorajátszó hallgatójának. Műsorában később mind nagyobb tért hódítanak Beethoven szonátái, mint ahogy mindig visszatérünk azokhoz, akik lelkünk gyarapításához a legtöbbel járultak hozzá. Dohnányi egy-egy Beethoven interpretációja a lélek legtisztább diadalát jelenti, a ma száműzött, kigúnyolt, halálraítélt lélekét. Egy egész világ van ezekben a szonátákban elrejtve, a szenvedő és küzdő Ember legbensőbb vallomásainak világa, amelyhez minden muzsikuslélek hozzátartozónak érzi magát. S aki, mint Dohnányi, a beethoveni-adagiók egy-egy halkan felzokogó motívumában, egy lehanyatló tört melódiavonalban úgy tudja velünk megéreztetni ennek a világnak lelki dúsgazdagságát, az maga többet tud a szenvedésekről és küzdelmekről, mint aki Beethovenben az allegrók és prestók viharos, magával sodró, harcias titáni erejét és lendületét állítja előtérbe. Dohnányi Beethoven-élménye olyan mély és emberi, amit nem lehet hangos szóval kikiáltani a világnak. Itt látjuk legjobban, hogy a veleszületett, lelki tartózkodás és finomság hogyan használja fel a zene nyelvének bűvös fátyolozottságát, amely legmélyebb mondanivalójában csak azoknak szól, akikben az élményközösséget fel tudta kelteni. Ez a nagy művészek önkénytelen emberi elszigeteltsége, mert mindig ők azok, akik adnak pazarul és dús kézzel, amiért vajmi keveset kaphatnak cserébe. Az első filharmónikus koncert Beethoven-interpretációja újra csak azt bizonyította, hogy kevés

művésznek adatott meg a beethoveni élményközösséget olyan mértékben előhívni, mint Dohnányinak. Zenélésében valóban a léleknek adja vissza a maga sajátos eredeti nyelvét s ezzel lett s reméljük, hogy még sokáig lesz általános zenekultúránk nagy értéke és ihletője.

* * *

GLUCK halálának 150. évfordulójáról Operaházunk az «Iphigénia Aulisban» című opera előadásával emlékezett meg. Az opera korszakalkotó reformátorát azonban nemcsak ez az évforduló állítja ma előtérbe. Melódiavonalainak rendkívüli világossága és plaszticitása, az egyszerűségre, őszinteségre, elsősorban a drámai igazságra törekvő beállítottsága, a szubjektív érzelmek fölött álló klasszikus nagyvonalúsága ma különösen megnyugtató, felüdítő hatású. S ezek az elvek akkor, 1774-ben, a legforradalmibb elvek voltak, mert az énekesek hiúsága a korabeli operaszerzőknek túlnyomóan a külső hatásokra épített, a drámai cselekményt semmibe sem vevő stílusa ellen irányultak. S milyen különös játéka a sorsnak, hogy ezt, a korabeli Párizs szellemi környezetéből olyan élesen kiütköző művet, amely már érezztette a francia forradalom előszelét az akkor még trónörökösnő Mária Antoniette személyes közbenjárására tudták csak bemutatni Párizsban.

Még ma is megcsodáljuk azokat az egyszerű és mégis művészi eszközöket, amelyekkel Gluck a dráma szereplőinek jellemzését adja. A régi olasz operaária megtisztítja minden felesleges, lényegtelen cifraságtól s ehelyett a benső élet minden hullámzását, minden szó, sőt szótag jelentőségét tartja szem előtt, hogy ezekből formálja ki melódiáit. Ez az igazi glucki melódia: a legfinomabb érzék a szó ritmusa, a nyelv hanglejtése, az érzés kifejezése iránt, ahol a recitatívszerű hangközök bevonása is csak arra szolgál, hogy a drámai igazságnak minél teljesebb érvényt szerezzen. Igy Agamemnon II. felvonásbeli jelenete, ahol hatalmas, megrázó akcentusokban ad kifejezést gyötrelmeinek, az apai szeretet és a kötelességérzet összeütközésének, minden korok egyik legdrámaibb recitatívói közé számít. S milyen mesteri Gluck jellemzése az ellentétes színekben is! Iphigenia áriái csupa édes báj és finomság kifejezői, csupa muzsika, hű tükrei a szelíd megadásnak, amellyel az istenek rendelését fogadja. Vele szemben még inkább érvényesül Klytemnestra anyai szívének szenvedélyes lázadása, férje ellen forduló gyűlölködése. Ebből a zenei jellemzésből már megsejthetjük az asszonyt, aki valamikor férje élete ellen fogja felemelni bosszúálló karját. Pompásan érvényesül a veszéllyel, halállal nem törődő harci tűz, a menyasszonyát élete árán is megvédeni akaró Achilles áriáiban és recitatívóiban. Szerelmük azonban csak mellékes szerepet játszik a görög nép sorsa, mint a cselekményt tulajdonképen mozgató főmotívum mellett. A végső jelenetet bezáró egyszólamban énekelt és az egész zenekartól egyszólamban kísért harci dalban, amely a szabadság és győzelem kivívására buzdítja a görögöket, ez az egyetemes, az egyének sorsát magába olvasztó szellem különösen érvényesül. — Érdekes megfigyelni, hogy Gluck zenekara mennyivel modernebb mint Baché vagy Händelé. Nem vesz részt az énekszólamok polifóniájában, nem igazodik vokális törvények után, hanem a különféle hangszerek kombinálásában egészen sajátos színeket hoz felszínre. A fúvósok, mint jellemző eszközök, ebben a korban ugyancsak egészen egyedülállnak.

Az előadás főszereplői *Báthy Anna* (Iphigénia), *Hámory Imre* (Aga-

memnon), *Basilides Mária* (Klytemnestra), *Rössler* (Achilles) és *Kálmán Oszkár* (Calchas) mind kitűnőek. A francia operák hagyományaihoz híven, itt is nagy szerepet játszó tánckar igen szép látványt nyujtott, amelyben nagy része van *Rékai András* rendezésének és *Fülöp Zoltán* új, klasszicista díszleteinek. Az előadást *Fleischer* karnagy szokott biztonságával vezette. A fordítás nehéz feladatát — a francia nyelvvel annyira összenőtt glucki énekbeszéd tömör ritmusát magyarra átültetni — *Lányi Viktor* a lehetőséghez képest kitűnően oldotta meg. Ami a világos szövegkiejtést, az itt annyira fontos plasztikus deklamálást illeti, külön ki kell emelni Rössler Endre recitatívóit, amelyek mintaképei a stílszerűségnek.

* * *

A FILHARMÓNIKUSOK legutóbbi hangversenyén *Desiré Défaux* vendégkarnagy újra francia művekből állította össze műsorát. Mindenkor jóleső változatosság a tiszta esztétikai értékek és formaideálok, a hangzásszépségek muzsikájának élvezetében részesülni. A két bemutató közül *Ravel* «Seherezade dalok» című háromtételes, szopránhangra és zenekarra írt műve rendkívül artisztikus, festői színekben gazdag, de mélyebb hatást nem tudott kelteni. Ravel arabeszkszerű, teljesen kifinomodott művészetével szemben még inkább feltűnt a másik bemutató *Florent Schmitt* (szül. 1870) Zsoltárának szinte franciátlannak mondható túlfeszített dinamikája, vérbő, teleszájjal harsogó, túlgazdag kifejező eszközökkel dolgozó stílusa, amely az érzéki benyomások olyan tömegét zúdítja ránk, hogy szinte fellélegzünk, midőn a középső rész szoprán szólójában végre a bensőségesebb, elmélyedőbb hang jut egy kis időre érvényre. Ebben a nagyszabású kompozícióban jól megismerhettük Schmitt egyéniségét, a nagyon termékeny, sokoldalú, könnyen dolgozó, modernségében igen mérsékelt, inkább kozmopolita kultúrájú alkotó egyéniségét, akinek az élet forgataga, a harc a legfőbb eleme, de aki még ebben a kimondottan vallásos tárgyú művében sem tudja a mélyebb lelki rétegeket megközelíteni. A grandiózus hatás a hangokkal együtt szertefoszlik s emlékezetünkben csak az érdekes, telített, hatalmas akkordfűzések, bonyolult ritmikák, Báthy Anna költőien előadott szép szólója és a karmester kitűnő vezénylése marad, aki pompás ruganyosságával és temperamentumával az állandó lelkendezés hőfokán tudta tartani hatalmas zenei apparátusát.

* * *

«MAGYAR MUZSA» jeligével alakult fiatal írók és művészek társasága rendezett énekkari hangversenyt a Zeneakadémián. Az elhangzott kórusok nemcsak az új magyar kórusirodalomnak voltak a remekei, hanem az új magyar kórus-előadóművészetnek is. Utóbbi lendületes fejlődése már kezd hozzánőni az új mesterművekhez, mindig több és több szépség, szín, árnyalat, drámai erő, ritmus kerül felszínre, amelyek eddig elrejtve éltek a partitúrába temetve. *Endre Béla* karnagy férfikarában (Gázművek férfikara) telített, meleg színekben ragyogtak fel Kodály «Huszt» és «Felszállott a páva» kórusainak az orgonabúgáshoz hasonló sötét, bársonyos mély szólamai s az acélos csillogású magas hangok. Árnyékok és fénysugarak harca e két kórus, ahol a léleknek meg kell küzdeni azért, hogy a homályból a világosságra jusson, hogy minden lehúzó, ellentétes erővel szemben, minden pusztuláson keresztül is élni, hinni, alkotni tudjon. Mindig teljesebben kezdenek

kibontakozni a gondos betanításban Bartók Béla «Elmult időkből» című nagyszabású, rendkívül nehéz férfikarának körvonalai is. — *Vásárhelyi Zoltán* nagyszerűen kiművelt kecskeméti vegyeskara ezen a hangversenyen is remekelt Kodály «Molnár Anna» balladájának előadásával. Ilyen finomságokat kihozni egy nagyobb együttesből, a karvezető képességeinek legbiztosabb erőpróbája. — *Vaszy Viktor* Egyetemi kórusa viszont Kodály «Jézus és a kufárok» című férfikarából hozta először teljesen érvényre a drámaiság megrázó erejét és lendületét. Vaszy szuggesztív temperamentumával, néhol szinte tökéletes közvetlenséggel tolmácsolta a páratlan szemléltető erőt, a lelki mozgalmasságnak azt a mélyről felszakadó szenvedélyességét, ami annyira jellemző Kodály vokális stílusára. — A legjobb magyar kórusok közül nem maradhatott el talán a legjobbaknál is jobb : a Caecilia kórus, karnagyával, a Kodály mesteriskola legnagyobb tehetségével *Bárdos Lajossal*. «Libera me Domine» című kórusa egész reálisztikusan, de olyan mély átéléssel, annyi látnoki erővel önti zenébe a «Dies illa, dies irae» megrázó, komor szövegét, ami közvetlenségében és őszinteségében nem tévesztheti hatását. «A spártai gyermek» dr. Dienes Valéria szövegére írt kórusa ritmikus elevenségének, vitális erejének gyujtó, szinte dyonisosi lendületével, barbár keménységével tisztán szenzuális hatásában is lenyügözi a hallgatót. — Kodály Berzsenyi szövegére írt «Magyarokhoz» című kánonja fejezte be a szép hangversenyt. Nem csodáljuk, ha az egyesült énekkaroktól előadott hatalmas hangtömeggé duzzadó szólamok elhangzása után a tetőfokra hágott a «Magyar Muzsa» táborának forró ünneplő hangulata. Ezt az ünneplést nem rendezte senki : szívből, önként tört elő a lelkesedés, a szeretet és a hódolat korunk letörhetetlen magyar zenei reneszánszának két nagy megteremtője és vezére Kodály és Bartók felé.

Prahács Margit.

ROGER MARTIN DU GARD

az idei Nobel-díjas.

Az irodalmi Nobel-díj idei odaítélése meglepetés volt. Ha arra gondolt is talán valaki, hogy az idén francia írónak jut ez a legnagyobb irodalmi fémjelzés, őszintén szólva senki még álmodni sem merte volna, hogy a kitüntetett éppen Roger Martin du Gard lesz. Ezúttal mint már nem egyszer megint egy outsider futott be, ami Franciaországban talán még nagyobb meglepetést keltett, mint külföldön. Külföldön jobban méltányolták ezt az írót, mint hazájában. A francia szocialistában is ott lappangó nacionalistának nem tetszett Roger Martin du Gard pesszimizmusa. Vielle France, című regénye, amelyben a legsötétebb színekkel festette a francia falu életének vigasztalan, szinte halálraítélt sivárságát valósággal csendes botránnyá nőtt. A francia irodalmi közvéleménynek egészen más jelöltjei voltak a Nobel-díjra. Elsősorban Paul Valéry, azután Georges Duhamel, akinek népszerűsége, egyre erősödik, szóba került Edouard Estaunié. Állandó komoly jelölt André Gide, aki azonban úgylátszik még a svéd Akadémiának is kissé túl balra kanyarodott. Emlegették Jules Romainst is. Titkos reménységgel néztek Francois Mauriac felé. De ő éppen úgy, mint Paul Claudel talán katolikus világszemlélete miatt nem lehet kedves a «szabad gondolat» irányában tájékozódó Nobel-bizottságnak, pedig ha van ma igazán világjelentőségű írója Franciaországnak, úgy Paul Valéry mellett bizonyára Paul Claudel az.

Svédországban s általában a Skandináv-országokban bizonyára sokkal kevésbbé volt meglepő a döntés, mint hazájában. Ezekben az országokban egészen kivételes népszerűségnek örvendett Roger Martin du Gard. Hazájában nem tartották modern írónak, mert a balzaci hagyományokhoz tért vissza s a realista és naturalista regényformának minden előnyét kihasználva teremtett magának higgadt tárgyilagosságú, világos, minden részlet finomságára kiterjedő, plasztikus emberábrázolásra törekvő előadást. Viszont élénk figyelemmel kísérte az új lélektani kutatásokat, különösen a szexuális ösztönöknek és életnek erős lelki befolyását felkutató pszichoanalízist s ezt nagy hatással alkalmazta regényeiben, amiért pedig külföldön modernebbnek tartották azoknál az íróknál, akiknél a modernség inkább a formabontásban nyilatkozik meg.

Amikor a Les Thibault című családregénynek első «nagyon rövid, de nagyon tömör» *(André Thérive megállapítása)* kötetei megjelentek, nálunk is akadtak rajongói. Talán az első volt, aki közvetlenül a háború után igen kitűnő és sok homályba bevilágító keresztmetszetét adta a háborút közvetlenül megelőző francia intelligenciának. Az a világosság, az a folyamatosság és közvetlenség, amellyel egyszerre kellős közepébe tudott ragadni a háború küszöbén álló francia fiatalság lelki bonyadalmainak, nem maradhatott hatás nélkül. A Les Thibault első része 1922-ben jelent meg s ezután rövid megszakításokkal rendszeresen követte egymást a hét első kötet egészen 1929-ig. Akkor megszakadt a sor és hosszú nyolcéves szünet követ-

kezett, míg végre a mult év nyarán megjelent az utolsó rész. *(L'Été 1914)* három kötete s ezt állítólag még összefoglaló befejezés követi majd egy vagy két kötetben. A hosszú szünet lelohasztotta az érdeklődést is és talán igy esett, hogy olyan francia regényíró kapta ezúttal a Nobel-díjat, akinek még egyelten műve sem jelent meg magyar fordításban.

Bár a befejező rész még várat magára, a nagy regényciklusban — mondhatjuk a Forsyte mintájára Thibault-ságának is — szereplő három főszemély sorsa már le van zárva. Jacques Thibault, akinek sorsa a regényt elindítja, saját lelkiismeretvizsgálatának meddő szemlélődésében jut zátonyra. Fivére Antoine kétségkívül híres nagy orvossá növi ki magát, de begubózik a békés polgár színtelenségébe. Csak Daniel de Fontanin sorsa nem egészen bizonyos, hiszen el is eshet a fronton, de ha életben marad, pályájának útja már félig-meddig ki van jelölve a terméketlen dilettantizmus kátyúja felé. Annak az ifjú lateiner-nemzedéknek, amelynek három különböző képviselője is indul a regényben az ifjúság küzdőterére, hogy közvetlenül a világrengés küszöbén érjen férfivá, a regény szerint sivár és kilátástalan a sorsa, ha nem az anyagi érvényesülést, hanem a magasabb, teljesebb élettartalmat tekintjük célnak.

R. Martin du Gard műve tehát a legszélsőbb pesszimizmusnál köt ki. Műveinek, és ez áll másik regényére, a Jean Baroisra is, végső kicsengése kétségbeesett és lesujtó és így nem éppen felel meg a Nobel-díj alapítólevelében hangsúlyozott követelménynek, amely az eszményiség szempontjából legmagasabbrendű műveket kívánja jutalmazni. A Thibault-saga és a Jean Barois életszemlélete, ha nem is ellentéte az idealizmusnak, mindenesetre kiábrándult idealizmus és nagy szkepticismussal szemléli az ember erkölcsi képességeit.

Egyébként mint úgynevezett «*Bildungsroman*», — mert R. Martin du Gard mindkét regénye ehhez a műfajhoz tartozik, — úgy a Jean Barois, mint a Thibault-saga igen elismerésre méltó alkotás. A Jean Barois egy fiatal polgári entellektüel lelki hajótörése a századfordító idején, hátterében a világ lelkiismeretét megbolygató Dreyfus-pörrel. Ugyanígy mutatja be a Les Thibaults három hasonló társadalmi osztályhoz tartozó fiatalember különböző lelki alakulását a világháború előestéjén. Végeredményében ez a regény is nemcsak a három főszereplő, hanem az egész társadalom lelki csődjét vetiti elénk. Magát a társadalmat azonban mesteri meglátással ábrázolja. Őszinte, biztoslátású, éles megfigyelésű, szókimondó, sőt egyenesen merész regényíró, anélkül, hogy olyan nyerseségekre ragadtatná magát, mint a legutóbb jelentkező naturalisták.

Egy bizonyos, hogy nagyon kevés van a mai írók között, aki annyira kizárólagosan és tisztán, hogy úgy mondjuk száz százalékosan csak regényíró volna, mint Roger Martin du Gard. Az ő műveiből teljesen hiányoznak azok a lírai vagy szónoki eláradások, azok az ismerethalmazok és terjengős bölcselkedések, amelyekkel legtöbb, sőt napjainkban éppen legfelkapottabb regényíró rengeteg ballasztot rak képzeletének és elbeszélőművészetének hajójába. De éppenúgy hiányzik stílusából minden egyéni szín, minden jellegzetesség, minden magával ragadó szépség, amely néhány mai író művét sokszor a teljes költőiség izzó perihéliumába emeli. Roger Martin du Gard mindig csak annyit mond, amennyi szorosan a tárgyra tartozik s ezt mindig a legfontosabban s a legteljesebb szabatossággal mondja. Alakjait pompásan beszélteti, mert az, amit mondanak, tökéletesen fedi azt, ami

társadalmi és műveltségi diszpozíciójuk szerint az adott helyzetben és pillanatban lelkükben végbe megy. Ez ad párbeszédeinek gyors perdülést és drámai lendületet. Roger Martin du Gard valósággal mestere a szabályos regénynek, tehát kitűnő regényíró, de a Nobel-díj zsűrije sokkal nagyobb írókat is találhatott volna a mai francia irodalomban. *Kállay Miklós.*

JULJAN TUWIM.

1.

Juljan *Tuwim* első verskötete 1918-ban jelent meg, »Istenvárás« címmel, huszonnégy éves korában. A lapok és folyóiratok azonnal felfigyeltek rá s megállapították, hogy finoman zengő sorain keresztül egészen új hang szólalt meg a lengyel irodalomban. Voltak, akik továbbmentek az értékelésben és korszakalkotó eseménynek mondták a fiatal költő jelentkezését; azt vitatták, hogy a régi kifejezési formák áttörésével utat nyitott a hazai líra továbbfejlődésének. A vélemények, nézetek, mérlegelések tehát csak a mutatkozó súly leolvasásában különböztek egymástól; abban azonban mind megegyeztek, hogy komoly értéket kell számbavenniök s ezzel a költő, úgyszólván máról-holnapra, a «beérkezett» írók rangsorába került.

A következő évben a «Táncoló Sokrates» még jobban kiszélesítette és elmélyítette az érdeklődést, mely első fellépése óta a költő körül kavargott. Új könyve hamarosan elfogyott s az élesebb szemek már ekkor látták, hogy Juljan Tuwim hatása szokatlan erővel kezd kisugározni a feltörő fiatal írónemzedék minden rétegére.

A «Hetedik ősz» megjelenésekor valamennyi bírálat kiemelte a huszonhét éves költő érzésgazdaságát, behízelgő, lágy hangját, megvesztegetően szép nyelvezetét, pasztellszíneinek csodálatos finomságát.

«Negyedik verskötet»-e s «Szavak a vérben» cím alatt kiadott későbbi költeményei hasonló fogadtatásban részesültek.

«Czarnolesie-i dolgok» című következő könyvét a nemzetközi szellemi együttműködés lengyel bizottsága 1929-ben az előző év folyamán megjelent húsz legjobb munka közé sorozta. Ilymódon Juljan Tuwim neve bekerült a világirodalom legkiválóbb műveinek jegyzékébe is.

Négy évvel később a «Cigány biblia» foglalkoztatta a varsói irodalmi köröket. A könyv egyik bírálója úgy nyilatkozott, hogy Juljan Tuwim költészetének «varázsa», a felszívódó méreghez hasonlóan, teljes egészében áthatotta az új lengyel irodalmat.

Újabban még két verskötet jelent meg tőle: az egyik 1935-ben «Rímvásár», a másik 1937-ben «Égő tartalom» címmel.

Ma már Juljan Tuwim a lengyel irodalom élő nagyjai közé tartozik. Lírája elindult hódító útjára az idegen nemzetek felé is. Eddigelé bolgár, cseh, francia és német fordítások jelzik térfoglalását a külföldi országokban.

Hazájában a mult év folyamán általános ünneplésben volt része írói munkásságának huszonötödik évfordulója alkalmából.

2.

Juljan Tuwim költészete valóban olyan tüneményes jelenség, hogy kétségtelenül értékgazdagodást jelentene bármely más nemzet irodalmában is. Ha valaki drágakőhöz akarná hasonlítani ezt a megvesztegetően szép lírát, legtalálóbban nemes opálnak nevezhetné, mert benne is a szivárvány színei villognak, hol önmagukban, hol egymáson keresztül, félig homályosan, félig fátyolos tűz-

zel, megfoghatatlan titokzatossággal. De ez a gyönyörködtető színjáték, ez a távolba vesző sejtelmesség csak külső pompa, üres szemkápráztatás maradna, ha nem párosulna azzal a finom és mély lelkiséggel, mely Juljan Tuwim lírájának az előbbivel teljesen egyenrangú alkatelemét képezi. Tartalom és forma oly tökéletes egységet alkot itt, hogy a vers a maga zártságában sem belülről, sem kívülről nem bontható meg. Nemes opál ez a költészet, magvában egy gazdag lélek csodálatos színeivel, felületén egy rendkívüli kéz mesteri csiszolásával; értékes drágakő, mely beláthatatlan ideig fog tündökölni hazája irodalmának évszázados kincsei között.

3.

Esztétikai hatás szempontjából ilyesféleképen vázolható fel, ilyen képbe foglalható össze Juljan Tuwim külső költői egyénisége. De belülről is épily varázslatosnak mutatkozik a vizsgálódó szem tekintete előtt.

Juljan Tuwim a befelé néző költők közé tartozik. Nem a külvilág érdekli és foglalkoztatja, mely körülötte lélekzik, él, zajlik, átalakul, pusztul és megújul, hanem az a másik, melyet mindenki önmagában hord. A lélek világa ez, az érzések és gondolatok végtelen birodalma az ember tudatában. Itt is olyan mozgalmas és változékony az élet folyamata, mint kint. De sokkal kúszáltabb, szétfoszlóbb, illanóbb, rejtélyesebb. Micsoda kivételes költői képesség kell ahhoz, hogy valaki innét merítsen anyagot az íráshoz! Hogy el tudja fogni egy-egy gondolat soha vissza nem térő felvillanását, meg tudja rögzíteni egy-egy érzés pillanatokig tartó színét és árnyalatát! Juljan Tuwim ebben a világban él, ennek a világnak jelenségeit és tüneményeit vetíti ki magából minden versében. Tájfelvételeket ad a lélek birodalmából. S ezzel nemcsak a maga gazdag lelkületét tárja fel, de fölmutatja azt is, ami minden emberben közös: az érzések és gondolatok csodálatos szövedékét.

De költői ereje akkor nyilatkozik meg igazán a maga teljességében és sajátosságában, mikor a tudat alól hozza fel verseinek az anyagát. Kevés költő van, ki a lélek ismeretlen homályából annyi titkot emelt ki s belső gátlásainak leküzdésével annyi megdöbbentő vallomást tett a nyilvánosság előtt, mint ő. Sokszor elképesztő a bátorsága és őszintesége, mellyel legbensőbb valóját megalkuvás nélkül, kíméletlenül leleplezi. Ilyenkor az ősemberi ösztönök és indulatok oly elemi erővel zúdulnak szavai nyomán a versek tartályaiba, hogy e finom ötvözetű alkotásokon érezni lehet a feszítő erők tompa remegését. Különös előszeretettel figyeli és számos változatban mutatja be a vér útját, ahogy elindul a hajszálerekben s rövid bujkálás után, piros felszökkenéssel, egyszerre a kielégülés leküzdhetetlen vágyaként tör az ember tudatába. Máskor a féltékenység makacs fenevadját vonszolja elő bozótos rejtekéből s hunyorgó szemének sárga fényét csillogtatja meg verssoraiban. Nem szégyenli bevallani iszákosságát sem. Tündéri színfoltokat fest mámoros látományairól, de megírja azt is, hogy zuhan alá elsötétülő kábulatában az öntudatlanság feneketlen mélységébe. Ragyogó versekben szabadítja fel emlékeit is élményekkel a volt ifjúkorából. Egyik legszebb verse, a «Legenda Aurea» serdülő gyermeklelkének valóságos keresztmetszetét adja abból az időből, mikor a szerelem érzésével először megismerkedett. Ellentétes érzelmek vihara, kápráztató színek kavargása ez a tizenkét részre tagolt, hosszabb költemény; benne van érzékeny, fiatal szívének minden izgalma, mellyel

titokban, mások szeme elől menekülve, első nagy harcát az élettel megvívta. Isten-verseiben egyszerű, közvetlen hangon, de annál megkapóbban nyilatkozik meg lelkének hullámzása a kétellyel vívott harcától a gyermeki hit boldogító nyugalmáig.

Ime ilyenek Juljan Tuwim költeményei. Élettel telítik meg az ember lelkét, mert maguk is élettel vannak tele.

4.

Juljan Tuwim nem parnasszista költő. Bármennyire művésze is a nyelvnek s a kifejezés minden eszközének, sokkal bensőségesebb lélek, semhogy a formakultusz öncél lenne nála. Viszont nem tartozik azon költők közé sem, kik síneket raknak maguk elé s bizonyos előre kiválasztott «irány»-ban indítják el mondanivalójukat. Juljan Tuwim velük szemben a lélek szabad kutatójának, a céltalan szépségek költőjének nevezhető. Ha van valami, ami nagyon messziről mégis végső célnak, távoli intésnek tűnhetik fel a költészetben, az talán e néhány szóban foglalható össze:

— Ember, ismerd meg jobban önmagadat! *Bardócz Árpád.*

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Kállay Miklós.
Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

A szívek királynőjének életét írta meg

ZSIGRAY JULIANNA

ERZSÉBET MAGYAR KIRÁLYNÉ

című új regényében. Ennek a regénynek minden oldala zengő líra és forró drámaiság. Pillanatig sem szűnik meg benne a feszültség, az érdekesség, az emberi érték. Nincs egyetlen üres pillanata, egyetlen megindultság nélküli sora. A magyarság hálája rója le sokat szenvedett, magányos királynéja iránt. Zsigray Julianna szeizmográfhoz hasonlóan érzékeny írói ösztöne, hősnőjében teljesen felolvadó, megértő nőiessége, kultúrája és forró, élő nyelve a paratlanul gazdag témából elbűvölő művet alkotott.

Zsigray Julianna új hatalmas műve 5 pengő, egészvászonkötésben 7 pengő Amatőr bőrkötésben, valódi aranymetszéssel, bőrszegélyű tokban 15 pengő.

Megtekinthető minden könyvesboltban.

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA.

MÁR MEGJELENT
a NAPKELET kiadásában
ZALAI FODOR GYULA
verseskönyve:

A ZSÁKHORDÓ DALA

Finom famentes papíron, ízléses kiállításban
bolti ára
4 pengő.

A NAPKELET olvasói 3 pengőért kapják, ha ezt az összeget bianco csekklapon előre befizetik a szerző 22.489. számú postatakarékpénztári számlájára.

TORMAY CECILE

Utolsó hatalmas művéből

AZ ŐSI KÜLDÖTT

című páratlan szépségű történelmi regénytrilógiából megjelent két kötet

Első kötet:

A CSALLÓKÖZI HATTYÚ

Második kötet:

A TULSÓ PARTON

Az új magyar szépirodalom egyedül álló remeke.

Kapható minden könyvesboltban.

Stephaneum nyomda r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 28.— A nyomdáért felelős : ifj. Kohl Ferenc.